

Dieđut 1/2009

Sáhkavuoruin sáhkan

Sámegeiela ja sámi girjjálašvuoda
muhtin áigeguovdilis dutkanfáttát

Johanna Ijäs & Nils Øivind Helander
(doaimmaheaddjit)

Ovdasátni

Dát artihkalčoakkáldat lea boadus *Sáme giela, sámi girjjálašvuoda ja sámi gielladili symposia* sáhkavuoruin. Symposia lágiduvvui Guovdageainnus 12.–13.11.2008 ja oasseváldit ledje oktiibuot lagabui čuođi. Dáid gaskkas ledje vihttanuppelogis geat dolle sáhkavuoruid, ja eatnášat sis leat maiddái čállán iežaset logaldallama artihkalin dán čoakkáldaga várás. Okta artihkal lea oktasaš bargu man duohken leat eanet čállit.

Artihkalčoakkáldat govvida dálá giela ja girjjálašvuoda dutkandoaimmaid viidodaga. Symposia ulbmilin leige čohkket namahuvvon surggiid dutkiid ovdanbuktit ođđaseamos dutkanbohtosiid ja nu oažžut ovdan áigeovuodilis dutkanstáhtusa. Čoakkáldagas leat guokte artihkkala mat vuodđuduvvojit symposiai bovdejuvvon váldologaldalliid ovdanbuktimiidda: *Effect of Orthography on Reading Acquisition – Theoretical and Practical Implications* ja *Sámi báikenammadutkan – gielladiehtaga ja fágaidrasttiedeaddji bálgáid alde*. Muđui váldooassi artihkkaliin gieđahallet sáme giela oahppama sihke giellaoččodanproseassan ja giellaoahpahussan. Giellaoččodanproseassat guorahallojuvvojit dássemolsunvuogádaga ovdáneami ja árramorfologalaš vearbasojahanvuogádaga aspeavttas. Giellaoahpahusa guoski artihkkalat vuodđuduvvojit sihke dábálaš skuvlaoahpahusa vásáhusaide ja daidda vejolašvuodaide maid giellateknologalaš dutkanbarggut dahket vejolažžan sáme giela oahpahas. Moatti artihkkala fáttát leat vuodđuduvvon giellaoahpalaš dutkanbargguide, nuppis lea sáhka davvisáme giela vuodđoinfinitiivva geavahas ja nuppis fas lea fáddán adnominála demonstratiivapronomeniid geavaheapmi. Artihkalčoakkáldagas lea maid okta artihkal sámi girjjálašvuodas, ja dan fáddán lea mo Jovvna-Ánde Vest románatrilogiija *Árbbolaččat* váldopersovdna birge gáđašvuodain. Artihkkalat leat buot sáme gillii, earet okta mii lea engelasgillii. Buot sáme giel artihkkaliin leat oanehis engelasgiel čoahkkáigeasut mat leat čohkkejuvvon girjji lohppii.

Olu giitosat Norgga dutkanráđđái man ruhtajuolludeapmi dagai vejolažžan prentehit dán artihkalčoakkáldaga, ja erenoamáš giitosat maiddái buot čálleide.

Guovdageainnus geassemánu 2009

Johanna Ijäs

Nils Øivind Helander

Preface

This collection of articles comprises papers given during *Sámegeiela, sámi girjjálašvuoda ja sámi gielladili symposia* (Symposium on Sami language, literature, and linguistic conditions) in Guovdageaidnu on November 12-13, 2008, attracting close to one hundred participants. Among these were fifteen speakers, and most of them prepared their paper as an article for this collection. One of the articles is a joint effort, involving several authors.

This collection of articles illustrates the wide range of current research activities into Sami language and literature. The objective of the symposium was to gather researchers in the hopes of gaining an understanding of the current status of research in these fields. Two of the articles are based on the papers of invited keynote speakers, specifically the articles entitled *Effect of Orthography on Reading Acquisition – Theoretical and Practical Implications* and *Sámi báikenammadutkan – gielladiehtaga ja fágaidrasttideaddji bálgáid alde* (Sami Placename Research – On Linguistic and Multidisciplinary Tracks). The majority of articles address the acquisition of the Sami language, both in terms of the process of language acquisition and language instruction and teaching. Language acquisition is discussed in relation to proficiency in the grade alternation system and protomorphological verb inflection. The articles addressing language acquisition build on experiences from regular school instruction as well as opportunities arising from research into language technology. A couple of articles are based on research on Sami grammar; one addresses the use of the *t* infinitive in North Sami and the other looks at adnominal demonstrative pronouns. The collection also includes an article on Sami literature, focusing on how the protagonist in Jovvna-Ánde Vest's trilogy *Árbbolaččat* relates to envy. The articles are written in Sami, with the exception of one article in English. Short abstracts in English have been prepared for all the Sami language articles, and these abstracts have been collected in the back of the book.

We would like to thank the Research Council of Norway, whose financial support made this collection of articles possible. We would also like to thank all the authors.

Guovdageaidnu, June 2009

Johanna Ijäs

Nils Øivind Helander

Sisdoallu

Ovdasátni	3
Preface	5
Effect of Orthography on Reading Acquisition – Theoretical and Practical Implications <i>Mikko Aro</i>	9
Sámi báikenammadutkan – gielladiehtaga ja fágaidrasttideaddji bálgáid alde <i>Kaisa Rautio Helander</i>	22
Substantiivvaid máttaluohkát mánáidgíelas <i>Biret Anne Bals Baal</i>	42
<i>Mun válddá dán</i> – giellaoččodeaddji máná ovdemus árramorfoloálaš vearbasojahanvuogit <i>Johanna Ijäs</i>	54
Oahppiid feallat čállosiin <i>Outi Länsman</i>	70
Dihtor ja giela válljenvejolašvuodát – gielalaš ja pedagogalaš čuolmmat <i>Lene Antonsen, Biret Anne Bals Baal, Saara Huhmarniemi ja Trond Trosterud</i>	86
Semánttalaš rollaid mearkkašupmi giellateknologijias <i>Linda Wiechetek</i>	102
Adnominála demonstratiivapronomenat muhtin davvisámegiel teavsttain <i>Outi Guttorm</i>	114
Infinitiiva dego niehku <i>Marjatta Jomppanen</i>	126
Sáhtta go gáđašvuolta leat mielde seailluheamen báikegotti árbevieruid? <i>Lill Tove Fredriksen</i>	145
Abstracts	156
Čállit	163

Effect of Orthography on Reading Acquisition – Theoretical and Practical Implications

Mikko Aro

The vast majority of research on reading, and reading disorders, has been carried out within the context of the English language. By reviewing research articles on the subject one soon discovers that this fact is reflected also in the – at least implicit – assumptions regarding learning to read and problems associated therewith. Non-English contexts are typically explicated in the title of research articles, whereas English contexts are not. This easily leads to the interpretation that findings within the context of the English language would be more generalisable or universal than findings within the context of other languages. Also, models of and theories on reading development and reading disorders are based mostly on findings from English-based research, and explicit mentions of language context or potential problems caused by language-based differences are typically non-existent. There are many reasons for this Anglocentric emphasis, and one is of course the long and fine tradition of psycholinguistics in English-speaking countries. Attempts have also been made to examine differences in reading development between languages and writing systems. Traditionally, these studies have most often aimed at comparing the development of reading skills in alphabetic and non-alphabetic orthographies, like English and Chinese. Only recently has there been increased interest in assessing reading development between different *alphabetic* orthographies and in trying to discover the effects differences between alphabetic writing systems might have on the development of reading skills or on problems in this development. This article aims to summarise recent research in terms of cross-linguistic findings in learning to read, and discusses the implications of those findings from theoretical and practical points of view.

What is orthography?

A central concept when discussing cross-linguistic aspects of reading is orthography. The term orthography (writing system) refers to the set of symbols used to write a language and to the set of rules describing how these symbols are read or, respectively, spelled correctly. Orthographies

can be classified according to the level of linguistic information that is coded in the script. DeFrancis (1989, p. 56) has pointed out that all writing systems are based on phonetic aspects of language. This is the case even with Chinese, which is commonly perceived as a script consisting of only semantic coding, and which is, correspondingly, often mislabelled as 'pictographic' or 'ideographic'. Orthographies differ according to several dimensions: Firstly, the phonetic components are represented with graphic or alphabetic symbols. Secondly, written symbols may represent syllables, consonant sounds, or all the phonemes of the language, and thirdly, the orthographic code may also include non-phonetic clues such as morphological information. Most Western orthographies are based on alphabetic symbols that represent the phonemes of the spoken language. Some alphabetic orthographies are more purely phonemic, whereas in other orthographies morphological information is also coded in the script. English is an example of a morphophonemic alphabetic orthography, where the spelling is guided not only by phonological structure of spoken language, but also by morphology. In English words *dogs* and *cats*, the plural is marked with *-s* in both words, despite different pronunciations. Similarly, regular past tense endings are always represented by *-ed* in spelling, even though this ending can be pronounced in three different ways. This morphophonemic influence is one central source of inconsistency in grapheme-phoneme correspondences of the orthography. This variation between languages in the regularity of the correspondences between phonemes of the spoken language, and corresponding letters or letter combinations in spelling (graphemes), is especially relevant from the point of early reading, since it affects the ease with which the beginning reader can learn to decipher the alphabetic code.

Alphabetic orthographies with simple and straight-forward correspondences between phonemes and graphemes are often referred to as regular (transparent, shallow) orthographies, whereas orthographies where the rules governing the mappings between letters and sounds are more complex, are regarded as irregular (opaque, deep). This regularity is best defined as a continuum. At present, few attempts have been made to quantify the regularity of orthographies (Borgwaldt, Hellwig, & de Groot, 2005; Ziegler, Stone, & Jacobs, 1997). Seymour, Aro, and Erskine (2003) described a consensus-based classification of a number of European orthographies. Although comparative data on regularity is still non-existent, there seems to be agreement in terms of which languages belong in the extreme ends of the continuum: English sits at the irregular end of the continuum and languages like Finnish, Italian, and Spanish sit at the regular end. English has more than 40 phonemes, and many more (often multiletter) graphemes which may represent these spoken sounds in script.

Consequently, a single phonemic sound can have several possible spellings, and correspondingly, a grapheme can have several pronunciations depending on the orthographic context. This bidirectional irregularity is evident from different pronunciations of grapheme *ea* in words *break*, *head*, *bear*, *leak*, or in multiple ways to spell the same long /i/-sound in words like *me*, *see*, *field*, *conceive*. English also has a lot of completely irregular words that are hard to decode even when applying complex grapheme-phoneme correspondence rules (e.g. *yacht*). Finnish, which sits at the other end of this continuum of phoneme-grapheme mapping regularity, has 24 phonemes with one corresponding single-letter grapheme each. The marking of the /ŋ/-sound, as a bigraph, is the only minor exception: the long sound is represented by *ng*, and the short sound is represented by *n(+k)*. Finnish is thus bidirectionally regular. Not all orthographies are symmetrical in regularity, however. German, for example, is regular from the point of view of reading, but more irregular from the point of view of spelling. This means that the pronunciation of written items can be assembled using regular grapheme-phoneme correspondences, but spelling requires more word-specific knowledge, as phonemes can be spelled using various graphemes.

When a child is learning to read, the regularity of grapheme-phoneme mappings can be thought to have an effect on the difficulty of the task at hand. In regular orthographies, like Finnish, a child who has gained mastery of all letter sounds has the building blocks necessary to pronounce practically any written item. In decoding there is no need to pay attention to multiletter units, since graphemes consist of single letters and the correspondences are not dependent on the specific item or the orthographic context. Decoding can thus be taught and learned as a serial phonemic assembly of single letter sounds. In more irregular orthographies, like English, a serial phonemic assembly at the level of single letters often proves unreliable as a tool for achieving correct pronunciation. Single letters correspond to a number of phonemes, graphemes often consist of multiple letters, and the reader has to pay attention to multiletter windows while decoding. The words *chores* and *chords* share four initial letters, but the pronunciation of the first grapheme, *ch*, is different. A beginning reader can be taught the most frequent letter-sound correspondences, but this is not sufficient in terms of becoming an accurate decoder. Summarising this difference, one could say that, in regular orthographies, learning to read is an explicit process that can be taught on the basis of letter (grapheme)-phoneme correspondences and phonemic assembly. In irregular orthographies, learning to read is a much more implicit process that is not easily taught with a fixed set of rules guiding the correspondence of graphemes and phonemes; this approach would require an almost infinite number of

rules due to multiple correspondences, effects of the orthographic context, and many irregularities. This difference between regular and more irregular orthographies is actually also reflected in reading instruction methods. In Finnish, for example, early instruction is almost entirely based on synthetic phonics, whereas in English, phonics instruction is typically combined with various whole-word approaches.

What is known about learning to read in different orthographies?

A number of studies have sought to compare the development of reading skills in different languages with alphabetic orthographies. The earliest studies were primarily pairwise comparisons of reading skills/reading development in children learning to read English, contrasted with another orthography. Öney and Goldman (1984) compared pseudoword reading skills in Turkish and American children in first and third grade. Results showed that the Turkish children were more accurate and also faster than the American children in first grade, with accuracy percentages of 94 percent and 59 percent, respectively. In third grade both groups had reached a ceiling in accuracy, but the Turkish children were still ahead in fluency. Similar differences in Turkish-English comparisons have been found in word-recognition skills as well, specifically in children in second grade (Öney, Peter, & Katz, 1997), and first grade (Durgunoğlu & Öney, 1999).

Later studies showed similar pairwise differences in phonological recoding skills between English-speaking children and children acquiring literacy skills in other orthographies. Most of these studies focused on German-English comparisons. In summary, German-speaking children consistently demonstrated better phonological recoding skills than English-speaking children (Wimmer & Goswami, 1994; Landerl, 2000; Goswami, Ziegler, Dalton, & Schneider, 2001; Frith, Wimmer, & Landerl, 1998; Näslund, 1999). Similar differences were reported even between German-speaking and English-speaking dyslexic children with a comparable lag in their reading skills (Landerl, Wimmer, & Frith, 1997). Relatively few studies have compared English-language contexts with other, more regular, orthographies. The existing findings have been consistent, however. Thorstad (1991) reported that Italian-speaking children outperformed English-speaking children in word recognition and spelling. Goswami, Porpodas, and Wheelwright (1997) reported that Greek children had better phonological recoding skills up to a reading age of 9, compared to their English-speaking peers. Similar findings have been reported between English and French

and English and Spanish (Goswami, Gomer, & de Barrera, 1998), as well as English and Welsh (Spencer & Hanley, 2003). As Landerl (2000) summarised, not a single empirical study has been able to show the reverse pattern in its findings – that English children are better at recoding phonological information than children in another alphabetic orthography.

Landerl (2000) also noted that in line with pairwise comparisons of reading development, studies assessing development of pseudoword reading skills in a single orthography have shown that the error rates of English first grade children lie between 40 and 80 percent (Jorm, Share, MacLean, & Matthews, 1984; Juel, Griffith, & Gough, 1986; Seymour & Elder, 1986; Treiman, Goswami, & Bruck, 1990), indicating that the acquisition of efficient phonological recoding skills in English requires more than one year of reading instruction. Similar studies of Finnish, Turkish, Italian, Greek, German, Dutch, or Portuguese samples have consistently reported error rates below 25 percent for first grade children (Coenen, van Bon, & Schreuder, 1997; Cossu, Gugliotta, & Marshall, 1995; Holopainen, Ahonen, & Lyytinen, 2001; Öney & Durgunoğlu, 1997; Pinheiro, 1995; Porpodas, 1989, 1999; Wimmer & Hummer, 1990).

Although pairwise comparisons have demonstrated how reading development differs between English-speaking children and children in other language contexts, more conclusive evidence on the differences between languages can only be gained by large-scale comparisons involving a number of different orthographies at the same time. At present, two such studies exist. Aro and Wimmer (2003) conducted a study comparing word recognition and pseudoword reading skills in seven different orthographies at grade levels 1 through 4. They used simple list reading tasks containing words and pseudowords and materials based on number words, with the aim of controlling the frequency and familiarity of the materials between languages. Their main finding was that while Finnish-, Italian-, Spanish-, Swedish-, French-, and Dutch-speaking children were close to ceiling level in pseudoword reading accuracy already at the end of grade 1, English-speaking children did not attain a similar high accuracy level until the fourth grade. The authors concluded that this difference shows that phonological recoding skill, the ability to decode pseudowords, was easily acquired in all the alphabetic orthographies included in the study, with the exception of English, which is the most irregular orthography studied.

Another large-scale cross-linguistic comparison was conducted by Seymour et al. (2003). They compared letter knowledge, word recognition, and pseudoword reading skills at the end of the first school year in altogether 13 orthographies (Finnish, Greek, Italian, Spanish, German, Norwe-

gian, Icelandic, Portuguese, Dutch, Swedish, French, Danish, and English). The researchers assessed letter knowledge using the set of letters used in each orthography, word recognition using list reading tasks containing familiar words selected from early reading materials in each participating language, and pseudoword reading using list reading of mono- and bisyllabic items sharing similar structures in each language. All groups of children exhibited good mastery of letter sounds (90 percent or better) at the end of the first school year. In word reading accuracy there was significant variation between the languages studied, which is related to orthographic regularity. The accuracy of children reading the most irregular orthographies – French, Portuguese, and Danish – was lower in comparison to more regular orthographies. The most striking finding, however, was the relative delay of English children, who at the end of the second grade still exhibited accuracy levels in reading familiar words that were significantly lower than the accuracy levels of children reading more regular orthographies at the end of the first grade. In pseudoword reading, the effects of orthographic depth were similar to those found for familiar-word reading. In addition to the clear effects of orthographic regularity, a small effect of syllabic structure was also observed in pseudoword reading: Children learning to read languages with simple syllabic structures had a small advantage over children learning to read languages with complex syllabic structures (Germanic languages) in terms of both pseudoword reading accuracy and speed. It is worthwhile to note that the effect of orthographic regularity was observed with items allowing assembly on the level of single letter sounds. Similarly, the effect of syllabic complexity was observed with items lacking complex syllable structures. Although school entry age varies between the countries included in the study, the observed reading-related findings were not due to differences in chronological age between samples, as the correlations between chronological age and measures of reading performance were weak or non-existent. In a follow-up study of Finnish first graders, Aro (2004) applied the same tasks and materials as Seymour et al. (2003). According to his findings, one third of Finnish children were accurate decoders already at school entry, before the start of formal reading instruction. In this study, the average reading accuracy of Finnish first graders after only ten weeks of reading instruction was equivalent to the level English-speaking children exhibited at the end of the second grade. During the follow-up period also individual development was fast. Non-readers made rapid leaps in their reading accuracy in a month between consecutive assessments; reading skills seemed to emerge for most of the children as an off/on type of skill. This finding also underlines the possibility that the observed differences between orthographies reflect qualitative differences in the challenges facing the begin-

ning reader in different orthographies.

The findings of cross-linguistic studies consistently show that reading development is dependent on the language and orthography. The differences observed in the rate of reading development are best explained by differences between orthographies in the regularity of the grapheme-phoneme correspondence system. In both large-scale comparisons summarised above, the most striking result was the exceptionally poor performance of English-speaking children compared to children in other language groups. All in all, the performance differences seem to be closely related to the hypothesised position of the orthography on the continuum of orthographic regularity, as put forth by Seymour et al. (2003). However, the effect of orthographic regularity does not seem to be linear. On the basis of findings in comparisons reported by Aro and Wimmer (2003) and Seymour et al. (2003), it seems that the effect of irregularity is abrupt, rather than graded. It appears that the differences are most pronounced when contrasting the most irregular orthographies with more regular ones. The observed differences in reading development between orthographies at the more regular end of the continuum are minor.

What is known about dyslexia in different orthographies?

Studies have also been conducted suggesting that orthography has an effect on the phenotype of dyslexia. Traditionally, reading accuracy has been the primary focus in diagnosing dyslexia. However, in more regular orthographies it seems that the problems associated with accurate decoding are quite often easily surpassed even by dyslexic children, and the main feature of dyslexia appears to be reading dysfluency (e.g. Wimmer, 1993; Landerl, Wimmer, & Frith, 1997; Porpodas, 1999). This seems to be the case with Finnish dyslexics also (Holopainen, 2002). For example, in a normative sample (n=209) of a Finnish reading test (Nevala, Kairaluoma, Ahonen, Aro, & Holopainen, 2006), the most inaccurate ninth grade reader managed to read text with an accuracy percentage of 90, whereas the slowest reader had a reading rate equivalent to 40 percent of the average rate.

Some studies show that there might be some orthography-related variations in the salience of the different linguistic skills underlying reading development and, consequently, reading problems, although the neurobiological background of dyslexia seems to be shared. It seems that the development of phonemic awareness is supported by regular writing systems, where the phonological structure is explicated and transparent in

script (Mann & Wimmer, 2002). Encountering written language as such thus supports the development of phonological awareness, even in children that might have problems with their phonological sensitivity. Finnish studies assessing the precursors of reading acquisition have found that early letter knowledge and naming speed are especially good predictors of reading development (e.g. Lyytinen, Erskine, Tolvanen, Torppa, Poikkeus, & Lyytinen, 2005). In a follow-up study by Holopainen (2002), the only preschool skill that reliably predicted reading development into fourth grade was naming speed, and this skill was especially indicative of the future reading rate. In her study, phonological awareness was related to reading development only during the very initial stages. Similar findings were reported by Wimmer and Mayringer (2002), and Landerl and Wimmer (2008) for German-speaking children. The latter study also shows that reading fluency problems are stable and persistent during development from first to eight grade.

What are the theoretical implications of orthography-related differences?

The findings of orthography-related differences in reading development, as well as dyslexia and underlying features thereof, emphasize the need to revise the English-based models and theories of reading development and dyslexia. Some attempts have been made to take the observed cross-linguistic findings into account in theoretical considerations. Seymour et al. (2003) suggested that the degree of regularity affects the processes involved in early reading. They suggested that there is a threshold on the regularity continuum that affects the processing requirements for initial reading. If the orthography satisfies relevant criteria for simplicity, early reading can be based solely on alphabetic processing. If these boundaries of simplicity are exceeded, the cognitive architecture of the reading process is different, and a certain level of dual processing is required. Decoding is based on sequential left-to-right identification and blending of individual letter sounds as in regular orthographies. However, readers of irregular orthographies, like English, also need to develop separate logographic processing skills in order to be able to read words that contain complex graphemes, contextual variations, and irregularities that are not consistent with their concurrent learning of grapheme-phoneme correspondences. Therefore, the process of learning to read under conditions where attention and processing requirements are divided between two functions also proceeds at a slower rate than under conditions where resources can be focused on a single processing skill.

Another theoretical formulation aimed at explaining the observed differences between orthographies has been presented by Ziegler and Goswami (2005). They argue that beginning readers face three major problems, and that the efficiency with which these problems can be solved varies between languages: 1) the availability problem, which means that not all phonological units are explicitly accessible prior learning to read, 2) the consistency problem, which means that orthographic units can have multiple pronunciations and phonological units can have multiple spellings, and 3) the granularity problem, which reflects the fact that there are many more orthographic units to learn when the learner's access to phonology is dependent on bigger grain sizes as opposed to smaller grain sizes. In other words, there are more words than syllables, more syllables than rimes, more rimes than graphemes, and more graphemes than letters. Young readers of regular orthographies can focus at the small grain size without making reading errors. Feedback in terms of accuracy further reinforces the acquisition process. In irregular orthographies, like English, beginning readers have to learn additional correspondences for larger units, such as rimes, syllables, or words. The number of orthographic units to be learned in irregular orthographies is thus much higher than in regular orthographies, where learning small grain size units will suffice. Ziegler and Goswami state, as an example, that in order to be able to decode the most frequent 3000 monosyllabic items in English, one needs to learn mappings between 600 different orthographic units and 400 phonological rimes.

What are the practical implications of orthography-related differences?

In a recent review, Share (2008) criticises current reading research and practices for being too reliant on an "outlier" orthography, namely English, and claims that the Anglocentric research agenda has limited relevance for a universal science of reading. This polemical argument is, however, well documented by research data. On the basis of the review of cross-linguistic findings he summarises some unique problems posed by an overreliance on the English orthography: disproportionate attention to oral reading accuracy at the expense of fluency and silent reading, as well as distorted theorising on issues such as phonological awareness, early reading instruction, the architecture of stage models of reading acquisition, and the definition and remediation of dyslexia.

Share (2008) argues that reading accuracy is largely a non-issue in regular orthographies, in which reading rate and fluency are the discriminating

measures of developmental and individual differences. In more regular orthographies even dyslexics attain high levels of reading accuracy, but remain slow readers. He further states that this traditional neglect of reading fluency is reflected not only in the lack of research seeking to reveal the underlying problems of dysfluency, but also in diagnostic practices, the lack of treatment research, and the lack of methods aimed at helping dysfluent readers. Share (2008) also argues that the role of phonemic awareness is exaggerated, both in theory and practice, due to the specific nature of the English orthography. Research consistently shows a rapid developmental decline in correlations between phonemic awareness and reading in regular orthographies. Correspondingly, naming speed seems to be more related to later reading development, especially reading fluency, and might thus be a more practical predictor of reading development in regular orthographies. Share (2008) highlights the need for more attention to basic phonological skills underlying both the development of phonemic awareness and reading, as well as to the transition to expert performance representing fluent reading. In connection with reading instruction he notes that the whole-word approach to reading instruction has been designed to circumvent the specific irregularity problems of the English orthography.

Research results concerning reading development and dyslexia across orthographies yield some well-founded practical conclusions. Firstly, it seems clear that greater emphasis should be placed on reading fluency. Reading fluency problems should be the primary focus in screening for reading problems in classrooms and also in selecting goals and methods for support and intervention. A biased attention to accuracy problems only leaves children struggling with unidentified reading rate problems – dyslexia – and not receiving the support they need. Secondly, in assessing reading readiness, or in screening for children at risk for later reading disabilities, one should pay more attention to skills other than phonemic awareness. Although phonemic awareness is a prerequisite for reading in any alphabetic orthography, this skill seems to develop quite rapidly in regular orthographies where the written language explicates the phonemic structure of words. On the other hand, rapid naming skills seem to be a better predictor of reading development in regular orthographies. Thirdly, it seems evident that synthetic phonics instruction gives children a head start in reading compared to whole language based approaches, such as the "sight word" teaching approach in regular orthographies. One could even argue that the adoption of whole-word approaches in early reading instruction is misguided in regular orthographies, as these allow for serial decoding on the basis of letter-sounds. While it may be true that reading instruction methods only have a minor effect on children with good phono-

logical skills, they are likely to have a much greater effect on children with poor phonological skills.

Conclusion

In summary, existing research has demonstrated the necessity of exercising caution in applying findings, methods, and practices from other languages and orthographies – especially English – without critical scrutiny. There is a general need to be more sensitive to language-specific aspects of reading. In each language setting, an analysis of the language and its orthography from the point of view of early reading is required for developing efficient practices and interventions that can support children with special needs. For example, syllabification is a neglected sub-skill of reading in most languages, but it has a central and explicit role in early reading instruction in certain languages, such as Finnish. Problems associated with a reliance on findings from other languages are of course a reality, especially for minority languages with limited resources for research and material development, such as Sami. This is especially true when the instructional methods and practices within a language are affected by various educational administrations and a number of different dominant languages and their traditions.

References

- Aro, M. (2004). *Learning to Read: The effect of orthography*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research, 237. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Aro, M., & Wimmer, H. (2003). Learning to read: English in comparison to six more regular orthographies. *Applied Psycholinguistics*, 24, 621–635.
- Borgwaldt, S. R., Hellwig, F. M., & de Groot, A. M. B. (2005). Onset entropy matters – Letter-to-phoneme mappings in seven languages. *Reading and Writing*, 18, 221–229.
- Coenen, M. J. W. L., van Bon, W. H. J., & Schreuder, R. (1997). Reading and spelling in Dutch first and second graders: Do they use an orthographic strategy? In C. K. Leong & M. Joshi (Eds.), *Cross-language studies of learning to read and spell: Phonological and orthographic processing* (pp. 249–269). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Cossu, G., Gugliotta, M., & Marshall, J. C. (1995). Acquisition of reading and written spelling in a transparent orthography: Two non-parallel processes? *Reading and Writing*, 7, 9–22.
- DeFrancis, J. (1989). *Visible speech: The diverse oneness of writing systems*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Durgunoğlu, A. Y., & Öney, B. (1999). A cross-linguistic comparison of phonological

- awareness and word recognition. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 11, 281–299.
- Frith, U., Wimmer, H., & Landerl, K. (1998). Differences in phonological recoding in German- and English-speaking children. *Scientific Studies of Reading*, 2, 31–54.
- Goswami, U., Gombert J. E., & de Barrera, L. (1998). Children's orthographic representations and linguistic transparency: Nonsense word reading in English, French and Spanish. *Applied Psycholinguistics*, 19, 19–52.
- Goswami, U., Porpodas, C., & Wheelwright, S. (1997). Children's orthographic representations in English and Greek. *European Journal of Psychology of Education*, 12, 273–292.
- Goswami, U., Ziegler, J. C., Dalton, L., & Schneider, W. (2001). Pseudohomophone effects and phonological recoding procedures in reading development in English and German. *Journal of Memory and Language*, 45, 648–664.
- Holopainen, L. (2002). *Development in reading and reading related skills: A follow-up study from pre-school to the fourth grade*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 200. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Holopainen, L., Ahonen, T., & Lyytinen, H. (2001). Predicting delay in reading achievement in a highly transparent language. *Journal of Learning Disabilities*, 5, 401–413.
- Jorm, A. F., Share, D. L., MacLean, R., & Matthews, R. G. (1984). Phonological recoding skills and learning to read: A longitudinal study. *Applied Psycholinguistics*, 5, 201–207.
- Juel, C., Griffith, P. L., & Gough, P. B. (1986). Acquisition of literacy: A longitudinal study of children in first and second grade. *Journal of Educational Psychology*, 78, 243–255.
- Landerl, K. (2000). Influences of orthographic consistency and reading instruction on the development of nonword reading skills. *European Journal of Psychology of Education*, 15, 239–257.
- Landerl, K., & Wimmer, H. (2008). Development of word reading fluency and spelling in a consistent orthography: An 8-year follow-up. *Journal of Educational Psychology*, 100, 150–161.
- Landerl, K., Wimmer, H., & Frith, U. (1997). The impact of orthographic consistency on dyslexia: A German-English comparison. *Cognition*, 63, 315–334.
- Lyytinen, H., Erskine, J., Tolvanen, A., Torppa, M., Poikkeus, A-M., & Lyytinen, P. (2006). Trajectories of reading development: A follow-up from birth to school age of children with and without risk for dyslexia. *Merrill-Palmer Quarterly*, 52, 514–546.
- Mann, V., & Wimmer, H. (2002). Phoneme awareness and pathways into literacy: A comparison of German and American children. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 15, 653–682.
- Näslund, J. C. (1999). Phonemic and graphemic consistency: Effects on decoding for German and American children. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 11, 129–152.
- Nevala, J., Kairaluoma, L., Ahonen, T., Aro, M. & Holopainen, L. (2006). *Lukemisen ja kirjoittamisen taitojen yksilötestistö nuorille ja aikuisille [Individual test battery of reading and spelling skills in adolescence and adulthood]*. Jyväskylä: NMI.
- Öney, B., & Durgunoğlu, A. (1997). Beginning to read in Turkish: A phonologically transparent orthography. *Applied Psycholinguistics*, 18, 1–15.

- Öney, B., & Goldman, S. R. (1984). Decoding and comprehension skills in Turkish and English: Effects of the regularity of grapheme-phoneme correspondences. *Journal of Educational Psychology, 76*, 557–568.
- Öney, B., Peter, M., & Katz, L. (1997). Phonological processing in printed word recognition: Effects of age and writing system. *Scientific Studies of Reading, 1*, 65–83.
- Pinheiro, A. M. V. (1995). Reading and spelling development in Brazilian Portuguese. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal, 7*, 111–138.
- Porpodas, C. (1989). The phonological factor in reading and spelling of Greek. In P. G. Aaron & R. M. Joshi (Eds.), *Reading and writing disorders in different orthographic systems* (pp. 177–190). New York, NY: Kluwer Academic Publishers.
- Porpodas, C. D. (1999). Patterns of phonological and memory processing in beginning readers and spellers of Greek. *Journal of Learning Disabilities, 32*, 406–416.
- Seymour, P. H., Aro, M., & Erskine, J. M. (2003). Foundation literacy acquisition in European orthographies. *British Journal of Psychology, 94*, 143–174.
- Seymour, P. H. K., & Elder, L. (1986). Beginning reading without phonology. *Cognitive Neuropsychology, 3*, 1–37.
- Share, D. L. (2008). On the Anglocentricities of Current Reading Research and Practice: The Perils of Overreliance on an "Outlier" Orthography. *Psychological Bulletin, 134*, 584–615.
- Spencer, L. H., & Hanley, R. (2003). Effects of orthographic transparency on reading and phoneme awareness in children learning to read in Wales. *British Journal of Psychology, 94*, 1–28.
- Thorstad, G. (1991). The effect of orthography on the acquisition of literacy skills. *British Journal of Psychology, 82*, 527–537.
- Treiman, R., Goswami, U., & Bruck, M. (1990). Not all nonwords are alike: Implications for reading development and theory. *Memory & Cognition, 18*, 559–567.
- Wimmer, H. (1993). Characteristics of developmental dyslexia in a regular writing system. *Applied Psycholinguistics, 14*, 1–33.
- Wimmer, H., & Goswami, U. (1994). The influence of orthographic consistency on reading development: Word recognition in English and German children. *Cognition, 51*, 91–103.
- Wimmer, H., & Hummer, P. (1990). How German speaking first graders read and spell: Doubts on the importance of logographic stage. *Applied Psycholinguistics, 11*, 349–368.
- Wimmer, H., & Mayringer, H. (2002). Dysfluent reading in the absence of spelling difficulties: A specific disability in regular orthographies. *Journal of Educational Psychology, 94*, 272–277.
- Ziegler, J. C., Stone, G. O., & Jacobs, A. M. (1997). What is the pronunciation for – ough and the spelling for /u/? A database for computing feedforward and feedback consistency in English. *Behavior Research Methods, Instruments & Computers, 29*, 600–618.
- Ziegler, J. C., & Goswami, U. (2005). Reading acquisition, developmental dyslexia, and skilled reading across languages: A psycholinguistic grain size theory. *Psychological Bulletin, 131*, 3–29.

Sámi báikenammadutkan – gielladiehtaga ja fágaidrasttideaddji bálgáid alde

Kaisa Rautio Helander

1 Láidehussan

Báikenamaide lea mihtilmas, ahte daid sáhtta dutkat mánggalágan perspektiivvas ja dat leat dávjá adnon materiálan mángga fágasuorggi dutkamušain. Dán artihkkala vuolggasadjin lea gielladieđalaš dahje lingvisttalaš báikenammadutkan mas lea earalágan lahkonanvuohki go omd. historjáfágas, geografiijas dahje antropologiijs. Čájehan dán artihkkalis ovdamearkkaid, mo sámi báikenamaid sáhttit dutkat gielladieđalaš metodologiija ja teoriijaid vuodul. Dákkár lahkoneapmi buktá čiekŋalat teorehtalaš ipmárdusa dasa, mo sámi báikenamat doibmet sámegeiلاس.

Maŋŋeleappos suokkardan maiddá mo gielladieđalaš nammadutkamis, ja dás erenoamážit sámi báikenammadutkamis, sáhttit guorrat ođđa luottaids, namalassii ovttastahttit sierra fágalaš lahkoneamiid ja ná viiddidit toponymiija gielladieđalaš lahkoneamiid maiddá fágaidrasttideaddji bálgáid ala.

Dán artihkkalis lea vuodđun mu doavttirgrádadutkamuš *Namat dan nammi* (Helander 2008) mas guorahalan sámi báikenamaid dáruiduhttima historjja Várjjagis sihke gielalaš ja servodatlaš perspektiivvas. Dán artihkkala eanaš nammaovdamearkkat leat dan dihte Máтта-Várjjaga ja Unjárgga kárttain ja eanahálddašandokumeanttain Norgga uniovdnaáiggi loahpas.

2 Sámi báikenamaid virggálaš anu dutkan ovdamearkan nammafágalaš dutkamušas

Sámi báikenamaide guoskevaš dutkanfáttát ja maiddá dutkandárbbut leat rájeheamit. Sámi báikenamaid sáhtta dutkat válddekeahttá vuhtii majoritehta servodagaid ja eiseválddiid politihka váikkuhusaid ja koloniijaálbmoigiid nammavuogádagaid. Dalle báikenamaid sáhtášii dutkat nammafágalaš ja gielalaš metodaids mielde omd. etymologalaččat dahje typologalaččat. (Helander 2008, 21.)

Dutkamušastan lean dattetge válljen lahkoneamiid dáruiduhttinproseassa giela-

Sáhkavuoruiin sáhkkan.

Sámegeiلاس ja sámi girjjálašvuoda muhtin áigeuovdilis dutkanfáttát.

DIEĐUT 1/2009. Sámi allaskuvla 2009. 22–41.

laš ja servodatlaš beliid fágaidrasttideaddji oainnus, daningo unnitlogugiela nammaárbevirrui váikkuhit mánggat ekstralingvisttalaš áššit, erenoamážit servodatlaš bealit mat eanetlogugielaide ja daid nammaárbevieruide leat iešalddes čielgasat. Danin lean välljen gielalaš guorahallama lassin dutkat maiddái báikenammaanu servodatlaš beliid.

Dán rádjai lea Norgga nammahistorjá dábálaččat dulkojuvvon álo dárogiel namaiguin ja dárogiel nammagearddi oainnus. Ássanhistorjá lea maiddái čállojuvvon dárogiel báikenamaid vehkiin. Norgga beale sámi báikenamaid dáruiduhttima dutkan rievdata dan gova dahje representašuvnna mii nammagearddi dáruiduhttimiin lea badjel čuođi jagi juo diđolaččat huksejuvvon. Dát lea seammás maiddái biđgeme dan ipmárdusa mii báikenamaid vehkiin lea ráhkaduvvon sihke sámi guovlluid gielalaš ja ássanhistorjjálaš duohtavuodas. Danin dákkár dutkan lea maiddái oassi dekoloniserenproseassas. (Helander 2008, 22–23.) Fáddáválljen lea stivren dan perspektiivva mo lean lahkonaan dutkanfáttá, makkár metodologiija lean atnán ja mo lean čovdán dárbbu viežžat eará fágasurggiin teorehtalaš doarjaga.

Álggán vuos toponymiija vuodđometodologiijas mas lean dutkamušastan heivehallan muhtin guovddáš osiid guoskat sámi báikenamaid analysii. Oaivvildan ahte metodologalaš guorahallan ovdamearka dihte dan birra, mo namaid lea vejolaš iešguđege láhkai klassifiseret ja makkár prinsihpalaš giellasárgosat sámi toponymain leat, viiddida gielalaš ipmárdusa das, mo sámi báikenammarádjju doaibmá sámeگیلین.

3 Báikenamaid gielalaš kriteraid birra

Leksikonas earuhuvvojit proprat ja appellatiivvat, ja daid erohus lea olu guorahallojuvvon semantihkas. Proprat ja appellatiivvat leat álo gullan olbmuid giellaipmárdusas sierra kategorijjaide. Propraid doaibma lea juo álggu rájes earalágan go appellatiivvaid funkšuvdna. Nammaráhkadeapmi ja sátneráhkadeapmi eai dábálaččat ovddas seamma giellageavaheami dási. (Kiviniemi 1990, 4, 90; Nicolaisen 1976, 143–144; Nyström 1996, 141–146.) Namma ii leat namalassii seamma ášši go sátni. Propras lea iežas onymalaš dahje propriála semantihkka ja sisdoallu, ja propra sisdoallu lea danin earalágan go appellatiivva sisdoallu. Danin maiddái báikenama sisdoallu lea čatnagasas dan denotašuvdnii dahje referentii masa namma čujuha. (Šrámek 1991, 149; gč. maiddái Blanár 1973, 33, 41–43; 2001, 27–28.)

Dasa lassin báikenamas lea sihke synkronalaš ja diakronalaš bealli mat leat čielgasit guokte sierra aspeavtta. Báikenama gielalaš doaibma lea dan syn-

kronalaš bealli, ja fastten báikenama gielalaš duogáš gullá nama diakronalaš beallái. (Omd. Dalberg 1985, 129; Helander 2008, 39, 111–112.)

3.1 Báikenama denotašuvdna dahje refereanta

Báikenamaid anu dáfus gullá vuodđometodologijai gažaldat báikenama denotašuvnna dahje refereantta birra. Dát fas čatnasa gažaldahkii, mo olles báikenammaráju sáhttit gielladieđalaččat klassifiseret ja mo dakkár klassifiserema sáhttit fas viidáseappot atnit ávkin go guorahallat omd. dihto báikenammašlájaid (dahje -joavkkuid) gielalaš iešvuodaid dahje nugo lean dutkamušastan (Helander 2008) čájehan, mo toponymalaš jaskkodahttinvuogit leat čuohcán iešguđege láhkai iešguđegelágan namaide dađi mielde makkár denotašuvnnaš namain leat.

Báikenamma čujuha álo ovttá, dihto lokalitehtii ja danin báikenamma lea monoreferentiála. Dat masa namma čujuha, gohčoduvvo denotašuvdnan dahje refereantan. Denotašuvdna ii leat seammá go báikenama mearkkašupmi, daningo denotašuvdna lea báikenama ja reála máilmmi gaskavuohhta. (Kiviniemi 1975, 47–48; maiddái Zilliacus 1966, 52–54.) Ovdamarkan heive namma *Kárášjohka* man álgoálgosaš denotašuvdna lea johka, daningo namma *Kárášjohka* čujuha dihto johkii Finnmárkkus.

Lea dábálaš, ahte báikenama denotašuvdna sáhttá maid rievdat. Jus seamma namain čujuhuvvo man nu eará lokalitehtii maiddái, de lea denotašuvdna rievdan. Dan dihte go ovttá namas eai sáhte leat májggat denotašuvnnaš, de šaddet rievtti mielde ođđa namat. Boađusin leat homonymalaš namat mat čujuhit sierra lokalitehtaide. (Zilliacus 2002, 171–172; Dalberg 1988, 13.) Dákkár nammaanu sáhttá gohčodit *Blanár* (2001: 29) mielde onymalaš homonymiijan. Go omd. álgoálgosaš joga namma *Kárášjohka* adnojuvvo maiddái gili namman, de lea báikenamas dáhpáhuvvan denotašuvdnarievdan. Dákkár rievdamá boađusin šaddan báikenamma lea semantihkalaččat sekundára álgoálgosaš báikenama ektui. (Helander 2008, 45–48.) Onymalaš homonymiijas lea viidáseappot guovddáš mearkkašupmi maiddái báikenamaid luohkkájuhkui, daningo klassifiserema oktan guovddáš vuolggasadjin leat dábálaččat aiddo fal namaid denotašuvnnaš.

Báikenamat mat leat sirdášan mearkkašit nuppi báikki, sáhttet gohčoduvvot *sirddanamman*. Dákkár namaide lea mihtilmas, ahte báikki entitehta almmuhuvvo juo ovddežis gárvves namain. (Kiviniemi 1975, 48; maiddái omd. Rayburn 1984; 1999; Zilliacus 2002, 203.) Luonddu- ja ássannamaid oktavuohta lea hui dájvja dakkár, ahte primára luonddunama atnigohtet maiddái ássannamman, ja dákkár dáhpáhusas lea ássannamma metonyma-

laš sirddanamma (Helander 2008, 48). Danin lea ovdgabealde namuhuvvon gili namma *Kárášjohka* metonymalaš sirddanamma álgoálgosaš joga namas *Kárášjohka*.

Báikenamaid sáhttit viidáseappot klassifiseret denotašuvnnaid dahje referantaid mielde, ja dalle leat dábálaččat luohkkájuohkinvuogi kriteran denotašuvnnaid šlájat, nugo omd. *luonddunamat* dahje *ássannamat*. Báikenamain leat aiddo dat luohkát iežaset sisjoavkkuiguin dábáleamos referanttat. Lehčan doavttirgrádabarggu empiralaš materiála dáfus lea relevánta váldojuohku leamaš luonddu-, ássan- ja giedenamaid gaskkas. Earalágan lahkoneapmi nammafágalaš dutkanfáddái sáhttá gáibidit mihá dárkilat klassifiserenvuogi. (Gč. dárkileappot Helander 2008, 48–54.)

3.2 Báikenamaid lonenstrategiijat mállen gielladieđalaš nammadutkamis

Gielladieđalaš metodaidda vehkiin lea vejolaš dutkat dárkileappot, mo namat giellalaččat leat lonejuvvon. Nu lea maidđái vejolaš ráhkadit klassifiserenmáliid mat veahkehit ipmirdit nammalonenprinsihpaid giellalaš sárgosiid. Kontáktaonomastihka teoriijaid sáhttá maid atnit mállen go dutká, mo dáruiduhttinproseassas didolaččat ráhkadedje dárogiel namaid álgoálgosaš sámi namaid vuodul.

Báikenamaid lonenproseassas lea dehálaš sirret leksikálalaš loanaid ja nammaloanaid, daningo dat leat guokte sierra proseassa. Go juoga mii nu sániid lonejuvvo nuppi giela sátnerádjui, dat lea loatnasátni. Dan rájes go loatnasátni lea sajáiduvvan lonejeaddji gillii, dat doaima gielas seamma lágai go giela iežas ávdnasatge, namalassii jura loatnasátnin. (Gč. dárkileappot Helander 2008, 110–111.)

Loatnanamas fastten lonejuvvojit nammaelemeanttat nammalonenproseassa áigge. Dat mearkkaša dan dihte maidđái dan, ahte jus man nu báikenama oassin lea loatnasátni, de dat ii njuolga mielddisbuvtte dan, ahte nama lea lonejuvvon. Jus fas sátni ii leat sajáiduvvan loatnasátnin nuppi gillii, namalassii dat ii leat šaddan produktiivvalaš appellatiivan, dalle dat lea lonejuvvon easka nammalonenproseassas. Mihtilmas ovdamearka dákkár nammaproseassa áigge lonejuvvon nammaelemeanttas lea dárogiela *luft*. Daningo dat báikenammaelemeantan adnojuvvon *luft* ii doaima dárogielas appellatiivvalaččat 'luokta'-mearkkašumis (dat ii leat namalassii produktiiva dán mearkkašumis), dat lea álo čatnagasas nammalonenii: *sá. luokta ~ luovta > dár. luft*. (Helander 2008, 111.)

Erenoamážit dárogiela nammadutkantradišuvnna leksikálalaš ja onymalaš

lonenproseassat eai leat álo nu čielgasit sirrejuvvon, daningo lea dábálaš dulkot sámi nama lonejuvvon dárogielas, jus omd. nama mearusoasis lea dárogielas lonejuvvon sátni. Dát metodologalaččat boasttodulkonvuohki lea dávjá váikkuhan ipmárdussii dárogiela namaid originála vuodus. Dan dihte dát dulkonvuohki lea maid dorjon dan boasttorepresentašuvnna mii dárogiela nammagerddiin lea sámi guovlluid ássanhistorjjá birra áiggiid mielde ráhkaduvvon. (Helander 2008, 83–87, 90–95, 111.)

3.3 Kontáktaonomastihkain dutkat didolaččat ráhkaduvvon dárogiel namaid

Sámi nammafágas sáhtá kontáktaonomastihkalaš teoriijaid atnit ávkin ee. nu, ahte njálmmálaš gielaid loatnanamaid juohkinmálliid heiveha virggálaš politihkain ráhkaduvvon báikenamaid dutkamii. Norggas addojuvvojedje mearrádusat 1870-logu rájes mo sámi nammageardi galggai dáruiduhttojuvvot. Vuosttaš báikenamaid atnui guoskevaš mearrádus lasihuvvui Finn-márkku eanalága lánkaásahusaide jagi 1876 (vrd. Regl. 1876 § 3 f). Das deattuhuvvui, ahte mihtiduvvon eanaopmodahkii galggai addojuvvot dárogiel namma ja vejolaš sámi dahje kveana namma galggai biddjojuvvot ruođuid sisa.

Kártabargguid oktavuodas hábmii kártadoaimmahat ovttas Suodjalusdepartemeanttain njuolggadusaid mat guske báikenamaid válljemii ja sámi namaid dáruiduhttimii. Vuosttaš geardde namuhuvvojedje dákkár njuolggadusat jagi 1886 reivves man Norgga kártadoaimmahat sáddii Suodjalusdepartementii. (NGO 1886; gč. dárkileappot Helander 2008, 130–131.) Kártanamaid dáruiduhttimii guoskevaš mearrádusat addojuvvojedje gitta 1930-logu loahpa rádjai.

Dát mearrádusat sihke eanaopmodagaid ja kártaid namaid gieđahallamis mearkkašedje geavadis dan, ahte dakkár lokalitehtaide main eai lean ovdežis dárogillii namat, álge dakkár namaid didolaččat ráhkadit. Dákkár namaid lonenvugiid ja gielalaš sárgosiid sáhtá dutkat loatnanammateoriijaid vehkiin. Nammamateriála iešvuodaid geažil lea analysas doarvái juohkit loatnanamaid syntávssalaš nammaosiid heiveheami ja buhttema kriteraid vuodul.

Fuomášan veara lea dattetge dat, ahte buot buohtalasnamat eai leat álo loatnanamat, ja nuppe dáfus fas álo eai oba leatge buohtalasnamat, namalassii leat olu lokalitehtat main lea namma dušše fal ovttá gillii. Jus fas buohtalasnamat eai leat lonejuvvon guđege guvlui, muhto dat leat biddjojuvvon válddekeahhtá vuhtii nuppi giela nammavuogádaga, de gohčo-

duvvojit dakkár nammabárat *friddja nammabárran*. Dákkár buhtalasnamain eai leat fonehtalaš eaige semantihkalaš gaskavuodát. (Eichler 1980, 131; Zilliacus 1980, 318.)

Friddja nammabárat leat omd. Finnmárkku vuosttaš topográfalaš kártaþláðis (Æ5 Neiden, 1893) *Battervarre ~ Bugönesfjeldet* ja *Gonagasluofta ~ Holmengraaviken*. Friddja nammabára buhtalasnamaid sierraláganvuohhta guoská erenoamážit mearusosiid semantihkalaš sisdollui, mii mearkkaša dan, ahte namaid navdinágga ii leat seammá. Nammabára namaid vuoddoasit sáhttet dattetge leat semantihkalaččat sullalagaid, mii lea vuorddehahtti seamma denotašuvnna dihte. (Helander 2008, 110.)

Dáruiduhttináiggi nammaráhkadeapmi čájeha, ahte dárogiel namma dávjjimusat lonejuvvui sámi namas, iige dat biddjojuvvon áibbas eará navdinákka vuodul válddekeahhtá vuhtii sámi nama. Jus nu livččii dahkkon, de livčče šaddan friddja nammabárat. Go dáruiduhttedettiin sámi namaid ii lean nu dábálaš ráhkadit buhtalasnama friddja bárran, de orru dasa váikkuhan báikenamaid kommunikatiivvalaš aspekta. Dahkunamat heivehuvvojedje sámi nammageardái mii juo lei anus, vai diđolaččat ráhkaduvvon dárogiel namat livčče álkibut sajáiduvvan atnui. Dárogiel namaid vuodul galggai maiddái leat vejolaš identifiseret seamma lokalitehta masa álgoálgosaš sámi nammanai čujuhii. Dasa lassin lei maid eiseválddiid ulbmilin, ahte sámit galge gielalaš assimilašuvnna boadusin lonuhit nammagearddiset sámegielas dárogillii. Dát proseassa várra vurdojuvvui geavvat njuovžilit, go juo odđa nammageardi man nu láhkai speadjalasttii álgoálgosaš sámi nammagearddi. (Helander 2008, 271.)

Čuovvovaš kapihttaliin čájehan dárkileappot muhtin nammaovdamearkkai-guin erenoamážit 1800-logu loahpa vuosttaš grádamihhtokárttain, mo loatnanamat ráhkaduvvojedje diđolaš dáruiduhttinproseassas. Loatnanamaid váldojuogu kriteran lea nammaosiid syntávssalaš heiveheapmi dahje buhtten. Dáid kriteraid mielde juogán dáruiduhthtojuvvon báikenamaid čuovvovaš luohkkán: ollásit heivehuvvon loatnanamat, belohahkii heivehuvvon loatnanamat ja semantihkalaččat motiverejuvvon loatnanamat.

3.3.1 Ollásit heivehuvvon loatnanamat

Ollásit heivehuvvon loatnanamaid kriteran lea njálmmálaš gielas dábalaččat dat, ahte buot nammaoasit leat man nu muddui heivehuvvon fonehtalaččat lonejeaddji giela vuogádahkii. Nammaosiid lonema vuodđun ii leat semantihkalaš motivašuvdna, dahje nammaoasit eai leat jorgaluvvon. Čálalaš atnui ráhkaduvvon ollásit heivehuvvon loatnanamat sáhttet fas leat

dakkárat main buot nammaosiid čállinhámit leat grafemalaččat heivehuvvon nugo omd. nammabáras sá. *Rappenjoaske* (dálá čv. *Ráhpenjoaski*) > dár. *Rapnjask*. (Helander 2008, 114.)

Nammaosiid jietnadatlaš loatnaheivehusaide lea dávjá mihtilmas homonymiija. Dat mearkkaša dan, ahte álgoálgosaš giela ávdnasat heivehuvvojit vástidit dahje jietnadatlaččat sulastahttit lonengielas juo ovddežis oahpes leksikálalaš ávdnasiid, nugo omd. *Buoiluoovta*-namas lonejuvvon *Byluft*-namma čájeha. (Helander 2008, 115–116.) Homonymalaš ollesheivehusaide lea mihtilmas maiddá dat, ahte lonenboadusin šaddi nama semantihkalaš sisdoallu lea áibbas eará go álgogiela nammaelemeanttaid semantihkka (nugo omd. *Byluft*-namas *by* 'gávpot' ja *luft* 'áibmu'). Homonymalaččat dulkojuvvon loatnanamaide lea maid dábálaš, ahte daid sekundára semantihkalaš sisdoallu ii álo vástit toponymalaš vuogádaga mielde dohkálaš sisdoaluide, nugo omd. dárogiel loatnanamain *Byluft* ja *Hjemmeluft*. Dákkár loatnanamain lea fonehtalaš sullasašvuohta álgonama ektui vuoitán loatnana semantihkalaš sisdoalu heivvolašvuođa kriteraid. (Gč. dárkileappot Eichler 1980, 130–133; Sandnes 2003, 86–89; Helander 2008, 115–116.)

Ollásit heivehuvvon loatnanamaide gullet maiddá dakkár báikenamat main adnojuvvo seammalágan čállinhápmi go álgogielas ja mas dat čállinhápmi lea sajáiduvvan loatnagillii aiddo fal virggálaš anu bokte. Gohčodan dákkár ollesheivehusaid *ortográfalaš loatnan*. Dákkár loatnanamaide lea mihtilmas, ahte báikenamma lea rievtti mielde dušše fal sámegeillii, nugo omd. *Vagge* ja *Sirma* mat leat čállojuvvon sámegeiela boarrásat čállinvuogiin, muhto virggálaš atnu lea sajáidahttán seamma čállinhápmi maiddá dárogillii. (Helander 2008, 114–115.) Ná lea dávjá dáhphuvvan jura sámi báikenamaide mat sáhte dokumenterejuvvot álggos sámi namman áššebáhpáriidda, muhto de dát seamma ortográfalaš nammahápmi adnojuvvo gođii maiddá dárogiel nammarájus aiddo fal daningo dárogielas ii leat mihkkige buhtalasnamaid.

Ortográfalaš loanaid stáhtus virggálaš báikenamman lea rievtti mielde hui problemáhtalaš, daningo dathan leat dán rádjai leamaš áidna dohkkehuvvon virggálaš namat. Ain lea dilli nu, ahte eiseválddit – erenoamážit Norga bealde – vuoruhit dušše fal ortográfalaš loatnanamaid báikenamaid virggálaš anus ja dávjá lea gosii veadjemeahttun oazžut álgoálgosaš sámi nama virggálaš atnui. Buorre ovdamearka lea gilinama *Sirbmá* mii ii leat vel jagi 2009 álggusege čállojuvvon sámegeiela dálá čállinvuogi mielde luoddagalbii, vaikko dat nammahápmi lea mearriduvvon juo 1990-logu gaskkamuttus.

3.3.2 *Belohakkii heivehuvvon loatnanamat*

Belohakkii heivehuvvon loatnanamain lea juoga mii nu nammaosiid heivehuvvon loatnaaddi giela málle mielde ja nubbi nammaoassi lea jorgaluvvon lonejeaddji giela sániin, nugo omd. *dáruiduhttináiggi kártnamain sá. Giškanamjokka > dár. Giskanamelven* ja *sá. Lievllamoaiivve > dár. Lievllamfjeldet (Z4-kárttas)*. Dát lonenvuohki muittuha ollásit heivehuvvon loatnanamaid lonenmálle, muhto erohussan dáid loatnanammajoavkkuid gaskkas lea dat, ahte belohakkii heivehuvvon loatnanamaid nubbi nammaoassi (dábálaččat mearusoassi) lea heivehuvvon, ja vuodđoasseappellatiiva lea jorgaluvvon. Ollásit heivehuvvon loatnanamain leat buot nammaoasit fas heivehuvvon eaige jorgaluvvon. (Helander 2008, 118.) Dát loatnamálle lea vejolaš dušše fal guovtteoasat báikenamain. Eaktun lea maiddá, ahte lonejeaddji dovdá álgoalgosaš báikenama struktuvrralaš ráhkadusa.

Dán joavkku loatnanamaid mearusoassái lea maid dájvja mihtilmas, ahte dat buhttejuvvo lonejeaddji giela homonymalaš elemeanttain mii fonehtalaččat sulastahtta loatnaaddi giela nammaelemeantta, nugo omd. *sámegielas dárogillii lonejuvvon namain: Suohpanjárga > Sopnes* ja *Lágesvuotna > Laksefjorden* Finnmárkkus ja *Čiekŋalvuovdi > Signaldalen* Romssa bealde. Fonehtalaš heiveheapmi mielddisbukta dan dihte mearusosiin semantihkalaš sisdoalu rievdamiid.

3.3.3 *Semantihkalaččat motiverejuvvon loatnanamat*

Semantihkalaččat motiverejuvvon loatnanamaid nammaoasit leat buhttejuvvon lonejeaddji giela nammaelemeanttaiguin mat vástidit álgogiela báikenama semantihkalaš sisdollui juogo ollásit dahje loatnanamas lea goit álgogiela nama semantihkka motivašuvdnan. Geavadis dát mearkkaša ahte nammaoasit leat jorgaluvvon. (Gč. *dárkileappot* Helander 2008, 121–125.) Semantihkalaččat motiverejuvvon loatnanamat šadde hui dábálažžan go diđolaš *dáruiduhttináigge* buvttadedje topográfalaš kárttaid, daningo kárta-doaimmahaga rávvehusain 1800-loahpa rájes eksplisihtalaččat deattuhuvvui, ahte *sámi* namma galggai jorgaluvvot dárogillii. (Helander 2008, 307.) Dán luohkkái gullevaš loatnanamat sáhttet leat sihke ovttaoasagat nugo omd. *Čoalbmē > Sundet (Y3-kárttas)* dahje guovtteoasat namat nugo omd. *Garddegoppe > Gjerdebugten; Garanasčokka > Ravntinden; Borjasbafte > Seilberget (Æ5-kárttas)*.

Polysemiiija ja navdinákka mánggalágan dulkonvejolašvuoda dihte lea báikenama jorgaleapmi metodologalaččat váttis gažaldat. Dát mearkkaša dan,

ahte báikenamaid didolaš jorgaleapmái čatnasit máŋggat semantihkalaš váttisvuodát. Báikenama ja nammaelemeanttaid jorgalus vuodđuduvvá álo appellatiivvalaš semantihkkii, namalassii vuodđun lea nammaelemeanttaid sátnesemantihkalaš dulkon. (Šrámek 1978, 396–397; Albøge 1993, 23–24.) Kontaktagielaid nammavuogádagat váikkuhit maid lonenvugiide. Go kontaktagielat eai leat ráhkaduslaččat seammalárganat, de ii leat álo nu álki jorgalit nama gielas nubbái. Dát mearkkaša dan, ahte lonejeaddji gielas ii leat rievtti mielde álo vejolaš gávdnat semantihkalaš motivašuvdnii leksikálalaš celkosa. Boađusin sáhtta leat semantihkalaš sisdoalu appellatiivvalaš jorgalus. (Šrámek 1978, 397.) Sámi báikenamaid didolaš dáruiduhttimis čuožžiledje váttisvuodát erenoamážit dalle, go dárogielas eai leat leksikálalaš dahje struktuvrralaš vástagat sámegiela nammaelemeanttaide.

Tearpmain *semantihkalaččat motiverjuvvon loatnanamma* sáhtta deattuhit aiddo dan, ahte loatnanama vuolggasadjin lea semantihka dásis man nu lágan oktavuoha dahje motivašuvdna álgoálgosaš nammii, muhto lonenboađus ii dan motivašuvnna vuodul dattetge álo ollásit vástit álgogiela nama sisdollui. Loatnanama semantihkka sáhtta leat guhkás gáidán álgonama semantihkalaš sisdoalus. (Helander 2008, 123.)

Dán joavkku namain leage dávjá gažaldat, mainna lágiin semantihkalaš kriterat galget meroštallojuvvot. Jus appellatiivvat gullet seamma semantihkalaš gieddái, de meroštalan, ahte loatnanamas ollašuvvá semantihkalaš motivašuvdna álgonama ektui, vaikko vel loatnaboađus livččiige semantihka dáfus earalágan go loatnamálles. (Helander 2008, 123.) Dát meroštallan ja maiddái tearbma *semantihkalaččat motiverjuvvon loatnanamma* leat buorit aiddo fal danin ahte ná sáhttit deattuhit loatnanamaid mállemotivašuvnna ja duođaid čájehit, ahte máŋggaid dárogiel namaid vuolggasadjin lea aiddo fal semantihkalaš motivašuvdna álgoálgosaš sámi namas.

Dasa lassin tearbma *semantihkalaš motivašuvdna* govve bures maiddái dakkár loatnanamaid main lea juoga mii nu nammaosiid ellipsain guđđujuvvon eret dahje epeksegesain lasihuvvon. Iihan dakkár namainge leat šat seamma semantihkalaš sisdoallu go álgonamain muhto semantihkalaš motivašuvnna gal sáhttit ain vuohttit, nugo čuovvovaš ovdamearkanamain: *Roggesistejavrre* > *Gravv[an]d* (Z5); *Gistabæljavrre* > *Hanske-Vandet* > *Vantevd.* (Z5); *Gieddenjargoaivve* > *Græsberget* (Æ5) main loatnanamas lea nammaoasi ellipsa; dahje *Váhčir* > **Væččir* > *Hammerfeldet* (Æ6); *Gappiraš* > *Hueffeldet* (Y3) main lea dárogiela loatnanammii epeksegehtalaččat lasihuvvon vuodđooasseappellatiiva.

Gielaid leksikálalaš ja ráhkaduslaš erohusaid geažil sáhtta dárogiel loatnanamaid semantihkalaš sisdoallu leat máŋgga láhkai earalágan go sámi na-

maid sisoallu. Dábálaččat lea sámegiela suorgásiid maid leamaš veadje-meahtun buhttet dárogillii, mii lea dagahan dan, ahte suorggádusa sajis lea loatnanammii válljejuvvon vuodđohápmi, nugo omd. *Gahpiras* > *Hue* (+ *fjeldet*) Deanodagas dahje *Čáhput* > *Svart* (+ *skogen*) Gáivuonas. Namaid lonemis lea danin dáhpuhuvvan semantihkalaš rievdadusaid lassin dávjá maiddái loatnanamaid nammaelemeanttaid morfologalaš ovttagear-dánahttin.

Ellipsa dagaha loatnanamain sihke syntávssalaš ja semantihkalaš erohusaid ja ná báikenamainge hápmi ja mearkkašupmi mannet badjálagaidda nugo gielas minddarnai. Epeksegesa doaibma lea fas aiddostahttit loatnanamaid denotašuvnna ja deattuhit lonenbohtosa nammafunkšuvnna. Dát fas ii leat dárbblaš álgoálgosaš namain daningo nammaservodagas lea čielga diehtu nama denotašuvnna dahje refereantta birra.

Goallosbáikenamaid jorgaleamis leat maiddái sierralágan gažaldagat mearus- ja vuodđoosiid jorgaleamis. Mearusoassi laktása nama navdinákka dulkomii ja syntávssalaš-semantihkalaš dulkonmálla mielde mearusoassi ovddasta rievtti mielde olles dan syntávssalaš celkosa mii lea báikenama individualiserenvuodđun. Báikenama vuodđoasis lea fas gažaldat topográfalaš appellatiivvaid semantihkas. Sáme- ja dárogiela luonddunamahasaid sátnerájuin leat stuora erohusat sihke leksikálalaččat ja semantihkalaččat. (Helander 2008, 122, 166–179.) Dákkár bealit leat váikkuhan dasa makkár lonenbohtosat sámi namaid jorgaleamis šaddagohte, go dáruiduhttináigge diđolaččat jorgališgohte sámi namaid.

4 Sámi toponymiija fágaidrasttideaddji bálgát

Dán rádjai lean čájehan muhtin ovdamearkkaid mo gielladieđalaš ja nammafágalaš metodologiija sáhtta heivehit sámi báikenamaid dutkamii. Čuovvovaš gažaldat lea, mo sáhttit ovttastahttit lingvisttalaš onomastihka maiddái eará fágasurggiiguin ja ná hukset odđa fágaidrasttideaddji lahkonemiid.

Lea dattetge dehálaš muitit, ahte fágaidrasttideapmi ii galgga ipmirduvvot iešárvun muhto dat lea dehálaš dalle jus fágasurggiid oktiiheiveapmi duođaid buktá anolaš ja ávkkálaš odđa perspektiivvaid dutkamuššii dahje árbevirolaš dutkanvuohkáii. Fágaidrasttideaddji dutkan lea maid erenoamáš gáibideaddji daningo dutki ferte hálddašit mánja fágasuorggi. Dat mearkaša dan, ahte dutki berre dovdat fágasurggiid vuodđometodologiijaid jus dutkamuš galggaš duođaid leat fágaidrasttideaddji.

Sámi báikenamaid dáruiduhttinproseassa sáhttá dutkat dušše fal lingvisttalaš perspektiivvas omd. jura kontáktaonomastihkalaš teoriijaid vuodul nugo lean ovddit kapihttala ovdamearkkaiguin čájehan. Gielalaš guorahallama lassin sáhttá maid dutkat, manin báikenamat ožžo nu guovddáš rolla dáruiduhttindoaimmain.

Mearkkat ja teavsttat, erenoamážit kartografii ja kárttat maiguin geografii ja govvejuvvo ja visualiserejuvvo, leat álo leamaš válldi sosiála ja politihkalaš gaskaoamit máilmmi juogedettiin. Dan dihte geografii maiddái geassá ja visualisere abstrákta ja oaidnemeahtun válldi rájiid mat vuhttojit sosiála geavadis ja olmmošlaš oktavuodain. (Paasi 1996, 20; gč. maiddái Harley 1989.) Aiddo danin go báikenamat leat oassi gielas, dat leat maid mielde hábmeme gova máilmmis. Danin dat sáhttet maiddái adnojuvvot diđolaččat politihkalaš ulbmiliidda.

Báikenammamáteriála analysain lea vejolaš čájehit, mo sámi báikenamaid dáruiduhttimiin huksegohte gielalaš ja ássanhistorjjálaš ipmárdusa dahje representašuvnna mii ii doallan deaivása sámi ássanguovlluid duohtadiliin. (Helander 2008, 21–26.) Dákkár perspektiivvaid guorahallamii ferte viežžat teorehtalaš veahki lingvisttalaš nammadutkansuorggi olggobealde daningo báikenamaid lingvisttalaš dutkanárbevierus ii leat dán rádjai giddejuvvon ollu fuomášupmi báikenamaid ja servodaga fápmorelašuvnnaid oktavuodaide iige báikenamaid atnui politihkalaš gaskaoapmin. Erenoamážit politihkalaš geografijas ja historjjálaš kartografijas leat guorahallan geográfalaš dieđu oktavuodaide servodaga fápmostruktuvraide, ja danin dán fágasuorggi teoriijaid sáhttá heivehit sámi báikenamaid dáruiduhttinproseassa dutkamii.

Geografijadutkitges eai dábálaččat gidde fuomášumi erenoamážit dušše fal báikenamaide, muhto oppalaččat omd. kárttaide ja buotlágan geográfalaš mearkagillii. Danin geografijateoriijaid berre heivehallat nu, ahte daid sáhttá buorebut atnit ávkin aiddo báikenammamáteriála guorahallamis. Kartografii ja teoriijaid lea maid dárbu heivehit guoskat oppalaččat sámi báikenamaide, daningo báikenamathan adnojuvvot kárttaid lassin ee. eanavuovdin- ja -mihtidandoaimmaid oktavuodas.

5 Arkiivamáteriála veahkkin guorahallat geográfalaš dieđu

Erenoamážit arkiivamáteriála guorahallamiin lea vejolaš čájehit dáruiduhttináiggi nammabidjanproseassaid ja mo dárogiel namat ráhkaduvvojedje uniovdnaáigge. (Helander 2008, 269.) Go dutká gárvves kárttaid ja mat-

rihkkaliid báikenamaid arkiivamateriála ektui, de lea vejolaš beassat kárta-ráhkadeami ja eanavuovdin- ja -mihtidandoaimmaid duogábeallái ja čuovvut omd. mo báikenamat leat välljejuvvon ja mainna lágiin sámi namat leat gieđahallojuvvon kárta-ráhkadanproseassas ja eanamihtidandoaimmaid oktavuođas.

Nammamateriála arkiivadutkamat buktet maiddái ođđa dieđuid aiddo fal das, mo mánggat dárogiel namat leat duođaidge easkka 1800-logu loahpas dahje 1900-logus ráhkaduvvon diđolaš nammapolitihkalaš doaimmaiguin. Go dákkár dutkanvugiin sáhttit čájehit, ahte mii nu dárogiel namaid duođaid lea diđolaččat ráhkaduvvon, de sáhttit seammás verifiseret ja dokumenteret namaid dáruiduhttinproseassa. Dalle sámi báikenamaid dáruiduhttin ii báze dušše čuoččuhussan, muhto diđolaš nammapolitihka ja dan bohtosiid lea vejolaš maid dokumenteret.

6 Toponymalaš strategijat válddi gaskaoapmin

Politihkalaš geografijias ja erenoamážit kartografijias lea válddi geavaheapmi juhkkuojuvvon olgguldas ja siskkáldas váldin. Siskkáldas válddi guovddážiis lea omd. kartográfalaš proseassa, namalassii mo omd. kárttat leat ráhkaduvvon ja mainna lágiin kártadiehtu lea välljejuvvon ja generalisejuvvon. Siskkáldas válddi váikkuhus stivre dieđu máilmmi birra mii válddi hálddašeaddji oainnus lea guovddážiis dahje juohkin veara (Harley 1989, 13; 2001 [1997], 112.) Siskkáldas válddi strategijaiiguin lea vejolaš dutkat aiddo fal dan representašuvnna mii báikenamaid dáruiduhttimiin ráhkaduvvui.

Geográfalaš ja kartográfalaš fágagirjjálašvuodas ságastallojuvvo erenoamážit ovttá siskkáldas váldestrategijja birra, namalassii dan strategijja birra man gohčodit eangalsgillii *toponymic silence*. Mun gohčodan dán sáme-gillii *toponymalaš jaskkodahttimin*.

Toponymalaš jaskkodahttin lea báikenamaid ollislaš eretguođđin virggálaš anus nugo omd. kárttas, eanadokumeanttas dahje luoddagalbbas. Aiddo fal dekonstrukšuvnnalaš dutkamiin lea dávjá vejolaš duođastit, ahte sámi namma duođaid lea jaskkodahttojuvvon. Dasa lassin dainna sáhttá maid čájehit vugiid, mo toponymalaš jaskkodahttin adnojuvvo sámi namaid vuostá.

Kárta. Toponymalaš strategiijat mat leat adnojuvvon sámi báikenamaid virggálaš anus (Æ5 Neiden, 1893).

Toponymalaš jaskkodahttimis leat dá bálaččat golbma vuogi, ja dát vuogit čájehuvvojit nummáriiguin 1–3 Njávda ma guovllu grádamihhtokárttas mii

lea Finnmárkku vuosttaš topográfalaš kárta. Virggálaš namman válljejuvvo guovtti buohtalasanamas dušše majoritehtagiela báikenamma (1). Jus fas lokalitehtas lea namma dušše fal vehádatgillii, de ráhkaduvvo politihkalaš nammabidjamiin dahkunamma majoritehtagillii ja dat namma dohkkehuvvo virggálaš atnui (2). Goalmmát toponymalaš jaskkodahttima vuohki lea dat, ahte ii makkárga namma váldojuvvo virggálaš atnui (3). Dávjá dákkár jaskkodahttin guoská aiddo fal dakkár lokalitehtaide main leat njálmálaš gielas namat dušše sámegillii. (Helander 2008, 107.)

Go lean guorahallan sámi báikenamaid dáruiduhttinproseassa, de empiralaš dutkanmateriála ektui ii leat dattetge leamaš doarvái dutkat dušše sámi báikenamaid toponymalaš jaskkodahttima sierra vugiid. Dan dihte lean heivehan toponymalaš strategijaid ain viidáseappot, go lean dárbbášan vel nuppi tearpma mainna lean sáhttán govvet dakkár vugiid maiguin báikenamaid hierarkijja ovdanbuktojuvvo. Dán vuogi gohčodan *toponymalaš vuolideapmin*. Dán terbmii in leat gávdnan fágagirjjálašvuodas málle. Dan dihte lean ráhkadan sámegiel tearpma *toponymalaš vuolideapmi* vuodul vástideaddji tearpma eangalsgilliinai, ja gohčodan dán strategijja eangalsgillii *toponymic subjugation* (gč. omd. Helander 2009 ja Helander [prentejuvome]).

Toponymalaš vuolideamis ii leat sáhka báikenama ollásit eretguođdimis, namalassii toponymalaš jaskkodahttimis, muhto baicce namaid merkemis hierákkkalaš vuogi mielde virggálaš atnui. Visuála vuohki lea dábálaččat merket báikenamaid nu, ahte majoritehtagiela namma lea bajimusas dahje vuosttažin ja minoritehtanamma lea vulobealde dahje mañábealde. Nubbi vuohki čájehit hierarkijja lea merket vuoliduvvon giela nama ruođuid sisa. (Helander 2008, 106–108.) Kárttas čájehit nummárat 4 ja 5 ovdamearkkaid, mo sámi namat geavadis merkejuvvojedje toponymalaš vuolidemiin dáruiduhttináiggi ráhkaduvvon kárttain.

Toponymalaš vuolideamis leat báikenamat merkejuvvon virggálaš atnui guovtti gillii. Dattetge sáhttá leat nu, ahte álgoálgosaš namma lea dušše fal vehádatgillii ja politihkalaš nammabidjama boadusin lea ráhkaduvvon majoritehtagilliinai namma. Dákkár ovdamearkkat leat olu sámi guovlluid dáruiduhttojuvvon báikenamain.

7 Toponymalaš strategijat ávkin nammadutkamis

Finnmárkku dáruiduhttinbargguid nammapolitihkalaš mearráduusat sihke eanavuovdinlága láhkaásahusain ja kártadoaimmahaga rávvehusain mieldisbukte toponymalaš jaskkodahttima ja vuolideami. Toponymalaš strate-

giiat eai leat adnojuvvon báikenamaid dáruiduhttimis sahtedohko, muhto dat makkár lokalitehtaid namaid birra lea sáhka, lea váikkuhan dasa, leago sámi namma jaskkodahttojuvvon vai vuoliduvvon. Báikenamaid klassifiserenvuogit denotašuvnnaid mielde leat ávkin guorahallat mo toponymalaš strategiiat adnojuvvojedje sámi báikenamaid vuostá. Čájehan dás moadde ovdamearkka.

Čuovvovaš ovdamearka lea Unjárgga topográfalaš kárttas mii almmustuvai jagi 1900.

Tabella 1. Sámegeiel luonddunamaid vuolideapmi ja metonymalaš ássannamaid jaskkodahttin Unjárgga grádamihhtokárttas (Z4) mii almmustuvai jagi 1900.

Luonddunamma: vuolideapmi	Ássannamma: jaskkodahttin
Mæskelven (Aldajokka)	Meskelven
Vesterelven (Nirgojokka)	Vesterelven
Gandviken (Gandagoppe)	Gandviken
Makviken (Makgoppe)	Makviken

Tabella ovdamearkkat čájehit, mo toponymalaš strategiiat adnojuvvojedje luonddunamaid ja metonymalaš ássannamaid hárrái. Luonddunamat vuoliduvvojedje ja metonymalaš ássannamat fas jaskkodahttojuvvojedje. (Helander 2008, 191–192.) Toponymalaš strategiiat atnu juohkása dávjá aiddo fal ná, ahte sámegeiela luonddu- ja ássannamat leat gieđahallojuvvon guovtti láhkai virggálaš namman.

Nuppi ovdamearkkas leat fas muhtin ássanbáikkiid namat Máttá-Várjjagis maid lean čohkken Friis etnográfalaš kárttain ja Njávdáma topográfalaš kárttas.

Tabealla 2. Sámi ássannamaid merken kártaide vuoliduvvon vuogis dievaslaš jaskkodahttimii 1800-logu loahpas.

Friis (1861-1) etnográfalaš kárta	Friis (1888-2) etnográfalaš kárta	Æ5 Neiden (1893) grádamihhtokárta
Dimesholm (Timberrovve)	Dimesholm Timberrovve	Dimesholmen
Braselv (Guollevejokka)	Braselv (Guollevejokka)	Braselven
Storbugt (Nirvagoppe)	Storbugt (Nirvagoppe)	Storbugten
Leervaagnæs (Ruovvenjarga)	Leervaagnæs (Ruovvenjargga)	Steinskjærneset
Skogerønæs (Salamgæčče)	Skogerønæs (Salamgæčče)	Skogerøneset
Höbugt (Nuovisgoppe)	Höbugt (Nuovisgoppe)	Höibugten
Junkerelv (Lonkesjokka)	Junkerelv (Lonkesjokka)	Lonkoselven
Buholm (Čaigak)	Buholm (Čaigak)	Buholmen
(Oažželuokta) Stonga	Staanga	Staanga
Piselvnes (Akkalanjarg)	Kirkenes (Akkolagnjargga)	Kirkenes
Ropelv (Jurrajokka)	Ropelv (Jurrajokka)	1 Ropelven
Guocagoppe	Strømbugt Guocagoppe	Strømbugten
Sandnæs (Goadda)	Sandnæs (Goadda)	Sandnes

Dát tabealla čájeha mo ássannamaid merken kártaide rievddai vuoliduvvon vuogis dievaslaš jaskkodahttimii 1800-logu loahpas. (Helander 2008, 153–154.) Erenoamážit eanavuovdinlága láhkaásahusat mearkašedje sámegiela ássannamaid ollislaš jaskkodahttima. Ná huksejuvvui govva dego buot ássanguovllut livčče lean aivve dárogielat ja dáčča guovllut.

Uniovdnaáiggi kártanammapolitihkas fas juohkásii toponymalaš jaskkodahttin ja vuolideapmi čielgasit ássan- ja luonddunamaid gaskkas nu, ahte ássannamat dávjjimusat jaskkodahttojuvvojedje aiddo fal nugo eanavuov-

dindoaimmaid oktavuodasge (vrd. tabealla 2). Dasa lassin jaskkodahttojuvvojedje dakkár luonddunamat maidda ledje buohtalas dárogiel namat anus juo ovdal kártaráhkadanáiggi. Dán nammajovkui gulle erenoamážit rittu makrotoponymat nugo omd. váldovuonaid namat (omd. *Bøkfjorden, Varangerfjorden*), stuorámus sulluid namat (omd. *Skogerøen, Kjelmøen*) ja maiddái váldojogaid namat (omd. *Neidenelven, Pasvikelven, Vesterelven*).

Makrotoponymaid ja ássamii čujuheaddji sámi namaid jaskkodahttin lei joatkka dan toponymalaš jaskkodahttimii mii lei adnojuvvon historjjálaš gálduin dan rájes, go sámi guovlluin gávdnojit čálalaš dokumeanttat. Danin sámi báikenamaid toponymalaš jaskkodahttin ii lean mihkkege ođđa strategijaid, muhto sámi namaid jaskkodahttin jotkojuvvui juo ovdal virggálaš namaid válljemis adnojuvvon toponymalaš strategijja mielde. (Helander 2008, 264–265.)

Báikenamaid atnu ja juohkáseapmi lea garrasit váikkuhan dan ássanhistorjjálaš gova nanusmahttimii mii uniovdnaáiggi rájes didolaččat konstruerejuvvui, namalassii ahte buot fásta ássan lea dárrolaš, muhto sámi kultuvra ja eallinvuohki čadnojuvvui nomadismii. Dákkár nammaatnu lea mielddisbuktán maiddái ássanhistorjjálaš jaskkodahttima, daningo erenoamážit mearrasámiid ja nuortalaččaid ássanguovlluid báikenamat jaskkodahttojuvvojedje. Go meahci nammagearddisnai adnojuvvui toponymalaš vuolideapmi, de maiddái dainna vuolidanvugiin nannejuvvui ipmárdus das, ahte boaittobeale sámi namat gullet earrásiidda. Kártamearrádusainhan sámi namat meroštallojuvvojedje *vieris*-adjektiivvain (dár. *fremmede*) namman maid galggai grádamihkkorttain vuolidit. (Helander 2008, 265.)

Mu dutkanguovllu kárttaide lea mihtilmas, ahte olu meahcceguovlluide sihke Máтта-Várjjagis ja Unjárjgas eai oba merkejuvvonge báikenamat kárttaide, vaikko dat guovllut ledje sámiid resursaguovllut ja lokalitehtain ledje sámi namat. Sámi namaid eretguođđin huksii ipmárdusa dego dat guovllut eai livčče lean obanassiige anus dahje mange láhkai dehálaččat, go juo lokalitehtain eai lean namatge. Dan dihte dát jaskkodahttin mielddisbuvttii maiddái sámiid árbevirolaš ealáhusmálliid jaskkodahttima. Seammás ássanguovlluid deattuheapmi nammabidjamis meahcceguovlluid ektui lei maiddái mielde hukseme oarjemáilbmái mihtilmas opposišuvnna siviliserejuvvon kultuvrra ja villa luonddu gaskkas. (Helander 2008, 265–266.)

Toponymalaš vuolideami ulbmilin lei čielgasit maiddái dáhkidit, ahte dárogiel namat sajáiduvve atnui. Dakkár buohtalas nammabárain ledje sámi namat mielde dušše fal sihkkarastime, ahte ráhkaduvvon dahkunamat sajáiduvve seamma lokalitehtaide maidda álgoálgosaš sámi namatnai čuju-

hedje. Dan dihte dát báikenamaid virggálaš anus sajáidathttojuvvon toponymalaš vuolideami ulbmil lea seammalágan go mii áсахuvvui skuvladáruiduhttimis, namalassii dohkkehít sámegiela leat veahkkin dahje lasáhussan dušše fal dassái go dárogiella sajáiduvai. (Helander 2008, 266.)

Sámi ássannamaid jaskkodahttin virggálaš anus lea joatkašuvvan gitta otná dán beaivái. Easkka jagi 1990 báikenammalága mielde leat sámi ássannamat sáhttán dohkkehuvvot virggálažžan. Geavadis lea ássannamaid jaskkodahttima jorgalahttin váttis proseassa. Dasa lea váldosivvan dat, ahte ássannamaid hárrái lea olgguldas válddi geavaheapmi dál sirdojuvvon báikkálaš dássái. Dálá báikenammalága mielde suohkanstivrrat mearridit sámi ássannamaid ja erenoamážit gilážiid namaid čállinvugiid. (Lov 1990 § 6-2; Lov 2005 § 5-2.) Dát lea miellidibuktán dan, ahte mánggat suohkanat eai mearrit omd. sámi gilinamaid čállinvugiid ja ná cagget sámi namaid beasamis virggálaš atnui. Danin báikkálaš eiseválddit doalahit ain toponymalaš jaskkodahttima sámi namaid vuostá. (Helander 2008, 264; gč. maiddái Helander 2004 ja 2006.)

Dasa lassin báikkálaš luoddaeiseváldditnai doalahit toponymalaš jaskkodahttima, daningo báikenammalága mielde mearriduvvon gilinamaid buohtalas sámi namat illá lasihuvvojit luoddagalbbaide. Toponymalaš jaskkodahttin ja vuolideapmi ii guoskka dušše fal Finnmárkku fylkka sámi báikenamaide, muhto maiddái eará sámi guovlluin leat dát strategijat adnojuvvon sámi namaid virggálaš anu vuostá. Danin, vaikko mu dutkamušas lea historjjálaš vuolggasadjji, de das leat čielga oktavuodát dálá nammadillái ja maiddái báikenammaráju dekoloniseremii ja gažaldahkii, mo dáruiduhttojuvvon báikenamaiguin ráhkaduvvon representašuvvna sáhttit rievdadit.

Gáldut

- Albøge, Gordon. 1993. Om navnekatogier og semantik. – *Namn och bygd* 81, 5–32.
- Blanár, Vincent. 1973. Das Spezifisch Onomastische. – *Der Name in Sprache und Gesellschaft. Beiträge zur Theorie der Onomastik*. Sächsische Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Deutsch-slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte 27, 31–51. Berlin: Akademie-Verlag.
- 2001. *Theorie des Eigennamens. Status, Organisation und Funktionieren der Eigennamen in der gesellschaftlichen Kommunikation*. Germanistische Linguistik 164–165. Hildesheim: Georg Olms Verlag.
- Dalberg, Vibeke. 1985. On Homonymy between Proper Name and Appellative. – *Names* 33: 3, 127–135.
- 1988. Denotationsskifte og denotatumsskifte. – *Denotationsbyte i ortnamn*. NORNA-rapporter 37, 11–17.
- Eichler, Ernst. 1980. Grundfragen der toponymischen Integration. – *Ortnamn och*

- språkkontakt*. NORNA-rapporter 17, 128–142.
- Harley, J.B. 1989. Deconstructing the Map. – *Cartographica* 26: 2, 1–20.
- [1997] 2001: Power and Legitimation in the English Geographical Atlases of the Eighteenth Century. – *The New Nature of Maps. Essays in the History of Cartography*. [Doaimm.] Laxton, Paul. 109–147. Baltimore: The Johns Hopkins University Press. (Álgoálggus almmustuvvan 1997: *Images of the World: The Atlas through History*. [Doaimm.] Wolter, John A. & Ronald E. Grim. 161–204. New York: McGrawhill for the Library of Congress.)
- Helander, Kaisa Rautio. 2004. Norgga báikenammapolitihkka ja sámi ássannamat Finnmárkkus. – *Sámi dieđalaš áigečála* 2004: 1. Juho-Niillasa 70-jagi beaivái. [Doaimm.] Eira, Inger Marie Gaup & Johanna Ijäs & Ole Henrik Magga. 132–157.
- 2006. The Legalization of Saami Place Names in Norway. – *Proceedings of the International Conference on Minority Names/Indigenous Names and Multilingual Areas. GeoNames 2005*. Ljouwert/Leuwarden, Frisia, the Netherlands. [Doaimm.] Gildemacher, Karel & Ferjan Ormeling & Arjen Versloot. Dutch and German-speaking Division UNGEGN. 52–58. Utrecht: Utrecht University Faculty of Geosciences – Geomedia.
- 2008. *Namat dan nammii. Sámi báikenamaid dáruiduhttin Várjjaga guovllus Norgga uniovdnaáiggi loahpas*. Dieđut 2008: 1. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- 2009. Toponymic Silence and Sámi Place Names during the Growth of the Norwegian Nation State. – *Critical Toponymies. The Contested Politics of Place Naming*. [Doaimm.] Berg, Lawrence D. & Jani Vuolteenaho. Surrey: Ashgate. 253–266.
- [prentejuvvome]. Renaming Indigenous Toponymy in Official Use in the Light of Contact Onomastic Theories.
- Kiviniemi, Eero. 1975. *Paikannimien rakennetyypeistä*. Suomi 118: 2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1990: *Perustietoa paikannimistä*. Suomi 148. SKST 516. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lov 1990 = Lov 18. mai 1990 nr. 11 om stadnamn.
- 2005 = Lov 2005-06-10 nr. 53: *Lov om endringar i lov 18. mai 1990 nr. 11 om stadnamn m.m.*
- NGO 1886. *Brev fra Norges Geografiske Opmaaling 23.12.1886 til Den Kongelige Norske Regjerings Forsvarsdepartements arméafdeling*. – Hovedarkivet, Statens kartverk, Hønefoss.
- Nicolaisen, W.F.H. 1976. Words as Names. – *Onoma* 20: 1, 142–163.
- Nyström, Staffan. 1996. Namnmönster, namnsystem, onomastikon – något om namnförrådets art och struktur. – *Den ellefte nordiske navneforskerkongressen*. NORNA-rapporter 60, 133–148.
- Paasi, Anssi. 1996. *Territories, Boundaries and Consciousness. The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border*. Belhaven Studies in Political Geography. New York: John Wiles & Sons.
- Rayburn, Alan. 1984. American Influences on Canadian Toponymy. – *Names* 32: 4, 435–442.
- 1999. The Transfer of Scottish Placenames to Canada. – *Names* 47: 3, 313–323.
- Regl. 1876 = *Reglement angaaende Fremgangsmaaden ved Afhændelse eller Bortforpagtning af Statens Jord og andre den tilhørende Herligheder i Finmarkens Amts Landdistrikt i Henhold til Lov af 22de Juni 1863*. Givet ved Kongelig

Resolution af 6te Mai 1876.

- Sandnes, Berit. 2003. *Fra Staraffall til Starling Hill. Dannelse og utvikling av norrøne stedsnavn på Orknøyene*. Det historisk-filosofiske fakultet, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. <<http://ntnu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:125460>> [06.04.2009]
- Šrámek Rudolf. 1978. Zu den theoretischen Problemen der Namenforschung im Sprachkontakt. – *Onoma* 22: 1–2, 388–401.
- 1991. Onymische Funktion und funktionale Namenforschung. – *Namn och bygd* 79, 149–156.
- Zilliacus, Kurt. 1966. *Ortnamnen i Houtskär. En översikt av namnförrådets sammansättning*. Studier i nordisk filologi. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr. 416. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- 1980. Ortnamnsförråden vid språkgränsen i Finland. – *Ortnamn och språkkontakt*. NORNA-rapporter 17, 317–349.
- 2002. *Forska i namn*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr. 640. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Grádamihhtokárttat

- Y3 = *Gradteig Y3 Vestertana*. Topografisk kart over Norge. Norges geografiske oppmåling 1905.
- Z4 = *Gradteig Z4 Nesseby*. Topografisk kart over Norge. Norges geografiske oppmåling 1900.
- Z5 = *Gradteig Z5 Garsjøen*. Topografisk kart over Norge. Norges geografiske oppmåling 1895.
- Æ5 = *Gradteig Æ5 Neiden*. Topografisk kart over Norge. Norges geografiske oppmåling 1893.
- Æ6 = *Gradteig Æ6 Svanvik*. Topografisk kart over Norge. Norges geografiske oppmåling 1894.

Kárta: Statens kartverk, lohpi nr. NE12000-260208SAS.

Kartgrunnlag: Statens kartverk, tillatelsesnummer NE12000-260208SAS.

Substantiivvaid máttaluohkát mánáidgíelas

Biret Ánne Bals Baal

1 Álggahus

Dán artihkkala vuodđun lea doavttirgrádaprošeakta mas dutkojuvvu movt dássemolsunvuogádat ovdána Guovdageainnu mánáid gíelas. Prošeavttas lea materiála čohkkejuvvon ovcci mánás. Nuoramus sis lei 1;10.17¹ jagi go materiála čoaggin álggahuvvui, ja boarráseamos lei 8;1.11 jagi go materiála čoaggin loahpahuvvui. Materiála analysas lea leamaš vuogas juohkit mánáid golmma jovkui agi mielde; vuollel golbma jagi, gaskkal golbma ja vihtta jagi ja badjel vihtta jagi. Dán artihkkalis dattetge čujuhan dušše guovtti jovkui, namalassii boarraset mánáide, geat leat badjel vihtta jagi, ja nuorat mánáide, geat leat vuollel vihtta jagi.

Oassi dán prošeavttas lei govvagoartaikkadeapmi masa oassálaste guhtta máná agiin 3;5–8. Dán artihkkalis guorahalan njealji máná bohtosiid. Golmmas sis ledje skuvlaagis, okta lei vuosttaš luohkás ja guokte ledje goalmát luohkás. Nuoramus máná lei vihtta jagi boaris go iskkadeapmi čadahuvvui. Iskkadeami ulbmil lei oažžut sátnebáraid main nubbi sátni lei geanohis dásis ja nubbi fas gievrras dásis. Dainna lágiin de beasašii oaidnit makkár dássemolsunminstariid mánát hálddašit. Lea miellagiddevaš guorahallat skuvlaahkásaš mánáid vuogádaga, go sii hálddašit juo eanas dássemolsuma beliid viehka bures. Dattetge leat ain soames bealit eará ládje go rávisolbmuid gíelas, ja dat erohusat muitalitge juste mii ádjána veahá ovdal sajáiduvvá gillii.

Váldogávnnus lea ahte vuogádat iešalddis lea nanus, muhto sániid mielde sáhtta oaidnit rievdadusaid, dahje erenoamáš ihtagiid. Ihtagat gusket nappo ovttaskas sániide eaige olles ministariidda. Sánit sáhttet ovdamearkka dihte massit dássemolsašumi, dahje sátnái šaddá ođđa dássemolsašupmi, dahje juo ahte sátni molsu máttaluohká. Dán artihkkalis guorahalan movt substantiivvat molsot máttaluohká mánáidgíelas, ovdamearkka dihte movt kontráktasubstantiivvat šaddet juogo bárrastávval- dahje bárahisstávval- substantiivan. Ovdamearkkain leat mánáid dadjosat fonologalaš hámis, ja

¹ Jagi, logi mánu ja čiežanuppelohkáii beaivvi.

leat finju ruođuid siste, omd. */viessuu/*. Go seamma dadjosa leat buvttadan máŋga máná, de ii namuhuvvo ovdamearkkain oktage mánná. Dalle go dušše okta máná lea buvttadan dadjosa, de mánná namuhuvvo ovdamearkkain anonymiserejuvvon namain, ja ahki addojuvvo olles loguiguin. Dábálaččat lávejit mánáid agiid juohkit maiddái mánuide ja beivviide, muhto go govvagoartaikkadeapmi ii guorahallan ovdáneami, muhto dihto muttu, de ii oro dakkár ovdanbuktin dárbbášlaš dás.

Artihkal lea huksejuvvon dainna lágiin ahte nuppi kapihttalis ovdanbuktojuvvojit dássemolsunvuogádat ja eará fonologalaš njuolggadusat mat ovttasdoibmet dainna. Dasto čilgejuvvo movt govvagoartaikkadeapmi čađahuvvui, ja makkár bohtosat das ledje. Goalmmát kapihttalis ovdanbuktojuvvojit iskkadeami kvalitatiivvalaš bohtosat, movt substantiivvat sáhttet molsut máttaluohká mánáidgielas. Das čájehuvvo maid ahte Guovdageainnu suopmana fonologalaš njuolggadusaid bokte sáhttet mánát hutkat ”ođ-đá” dássemolsunminstariid. Iešalddis fonologalaš molsašuddamat juo gávdnojit rávisolbmuid gielas, muhto mánát geavahit daid eará ládje. Njealját kapihttalis lea bohtosiid čoaškkáigeassu.

2 Duogáš

2.1 Dássemolsunvuogádat

Dássemolsašupmi lea morfofonologalaš proseassa. Dainna oaivvilduvvo ahte guovddáškonsonánttat molsašuddet fonologalaččat sáni morfologalaš birrasa mielde. Substantiivvaid sojaheamis dát morfologalaš biras leat kásusat. Iešguđet kásusiin lea dihto dássi. Mánná ferte nappo dovdat sihke fonologiija ja morfologiija go galgá dán vuogádaga hálddašit.

Dássemolsašumi sáhttá álkit govvidit sáme giela golmmain konsonántaguuhkkodagain. Sáme gielas leat ovttaskas konsonánttat, mat ovddastit vuosttaš konsonántaceahki, CI. Geminánttat sáhttet leat juogo oanehaččat dahje guhkit. Oanehis geminánttat ovddastit nuppi konsonántaceahki, CII, go fas guhkes geminánttat ovddastit goalmmát konsonántaceahki, CIII.

(1)	CI	CII	CIII	
a.	/kuolii/	/kuollii/		guoli - guolli
b.		/kollii/	/kol'lii/	golli - golli

Sáme gielas leat dasto guokte dási: gievrras ja geanohis dássi. Konsonántaguuhkkodagat molsašuddet dássemolsašumis nu ahte vuosttaš ceahkki lea

nuppi ceahki geanohis dássi, go fas nubbi ceahkki lea goalmmát ceahki geanohis dássi. Vuosttaš ceahkki lea nappo álo geanohis dássi, goalmmát ceahkki fas álo gievrras dássi, go fas nubbi ceahkki sáhttá leat sihke geanohis ja gievrras dássi. *Guolli*-sánis CII lea gievrras dássi, go fas *golli*-sánis CII lea geanohis dássi. Kontráktasubstantiivvain sáhttá geanohis dási CI maid molsašuddat gievrras dási CIII:in.

Dát govva dieđusge lea beare oktageardán. Eai buot konsonántaguovddážit molsašutta guhkkodaga dáfus, ja muhtumiin leat maid kvalitatiivvalaš molsašuddamat, omd. 2e)-ovdamearka dás vuolábealde. Dás lea CIII ja CII molsašuddama lassin vel čuojohuvvan geanohis dásis, nu ahte gievrras dási čujolaš klusiilagemináhtta molsašuddá geanohis dási čuojohis klusiilagemináhtain. Mánná ferte oahppat visot guovddáškonsonánttaid ja daid vejolaš molsašuddamiid, sihke kvalitatiivvalaš ja kvantitatiivvalaš. Fuomáš maid ahte jus geanohis dásis lea ovttaskas nasála /n/, de sáhttá gievrras dásis leat jogo gemináhtta /nn/, nugo 2b)-ovdamearkkas, dahje maid konsonántačoahkki mas lea glottála klusiila ja nasála, nugo 2d)-ovdamearkkas. Ovdamearkkat vuolábealde čájehit oasi molsašuddamiid variašuvnnas, ja ovdamearkkain c–h lea maid kvalitatiivvalaš molsašuddan.

(2)	Gievrras	Geanohis	
a.	/tollaa/	/tolaa/	dolla - dola
b.	/maannaa/	/maanaa/	mánná - máná
c.	/koahtii/	/koadžii/	goahti - goađi
d.	/saaʔnii/	/saanii/	sátni - sáni
e.	/paadʹdii/	/pattii/	báddi - bátti
f.	/oalʹkii/	/oalkkii/	oalgi - oalggi
g.	/oakʹsii/	/oavssii/	oaksi - oavssi
h.	/biemʹʔmuu/	/bieʹʔmuu/	biebmu - biepmu
i.	/tilʹlii/	/tilii/	dilli - dili

Daid lassin ferte mánná oahppat eará fonologalaš njuolggadusaid mat váikkuhit dássemolsašupmái, ja mat dahket vuogádaga moalkábun go dán ovdanbuktimis boahtá ovdan. Sánis sáhttet leat eará molsašuddamat, dan mielde movt vokálaguovddáš ja soggi váikkuhit konsonántaguovddáži. Guovdageainnu suopmanis leat fonologalaš proseassat mat dagahit eambo konsonántaguovddážiid go maid dábálaš dássemolsun buvttihivččii, ja mat sáhttet dagahit molsašuddamiid ovttaguohkkosaš guovddážiid gaskkas, namalassii ahte sihke gievrras ja geanohis dásit leat guhkimus ceahkis. Dát fonologalaš njuolggadusat dagahit molsašuddama CIII ja CI gaskkas bárrastávvalmáddagiin maid. Dakkár njuolggadusat leat primára ja sekundára guhkkumat. Sammallahti (1984) ja Sammallahti (1998) logahallet vel eambo njuolggadusaid ja innovašuvnnaid Guovdageainnu suopmanis,

muhto dán artihkkalis in váldde ovdan eambo go dán guokte guhkkuma. Dáid guhkkumiid bokte nuppi ceahki konsonántaguovddážit guhkkot goalmmát ceahkkái dalle go leat oanehis ja guhkes vokála gaskkas. Go vokálaguovddážis lea oanehis vokála (maiddáid diftonggat /ie/ ja /uo/ sekundára guhkkumis), ja sokkis fas álgovuolgalaš guhkes vokála, de konsonántaguovddáš guhkku ovttain ceahkiin CIII:n.

Primára guhkkumin gohčoduvvo dalle go guhkkuma boadusin lea gievrras dási konsonántaguovddáš, nugo 2i)-ovdamearka. Nuppi ceahki gievrras dási gemináhtta lea guhkkon goalmmát ceahkkái, mii muđuid maid ovddasta gievrras dási, omd. *golli*-sánis bajábealde. Guhkkun gohčoduvvo sekundára guhkkumin go boadusin lea goalmmát ceahki konsonántaguovddáš mii ii ovddas gievrras dási, nugo 2h)-ovdamearka. Geanohis dási nuppi ceahki guovddáškonsonánttat leat guhkkon goalmmát ceahkkái, muhto eai leat dattetge seamma go gievrras dási goalmmát ceahkki, mii dán ovdamearkkas lea /m'ʔm/. Sihke gievrras ja geanohis dássi leat goalmmát ceahkis, muhto kvalitatiivvalaččat dat eai leat seammaláganat ja nu lea ain vejolaš earuhit gievrras ja geanohis dási.

Primára guhkkun váikkuha frikatiiva, likviida ja nasála gievrras dási gemináhtaide, ja gievrras dási /h/-čohkiide, namalassii guovddážiidda main lea kvantitatiivvalaš molsašupmi. Sekundára guhkkun váikkuha eanas geanohis dási guovddáškonsonánttaide, main lea maid kvalitatiivvalaš molsašupmi. Dát ovdamearkkat čájehit ahte gievrras ja geanohis dásiid erohus ii leat dušše guhkkodat. Dat maid čájehit ahte geanohis dási CI sáhtá molsašuddat gievrras dási CIII:in dihto eavttuid mielde, ja ahte gievrras ja geanohis dásiin sáhtá leat seamma kvantitehta, muhto dattetge leat goabbatláganat.

Go mánná galgá oahppat goas konsonántaguovddážit leat geanohis ja gievrras dásis, de ferte laktit dásiid kásusiidda. Muhtun kásusiin lea gievrras dássi, earáin fas geanohis. Mánná ferte nappo oahppat iešguđet nomenluohkáid. Nomeniid sáhtá juohkit golmma luohkkái máddaga távttta mielde ja dan mielde movt gievrras ja geanohis dásiit laktásit kásusiidda. Bárrastávvalmáddagiin leat loahppatávttas guokte stávvala, omd. *viessu*, *musihkka* ja *gieddegeaš-áhku*. Bárahisstávvalmáddagiin ges leat golbma stávvala loahppatávttas, ovttaidlogu akkusatiiva-genitiivva hámis. Ovdamearkkat leat *beatnaga* ja *guolle-fatnasa*. Kontráktamáddagiin leat maid guokte stávvala loahppatávttas, omd. *suolu* ja *geahččo-boazu*. Loahppatávttaid mielde leat dasto guovttelágan máttaluohkát; bárrastávvaltiipa ja bárahisstávvaltiipa.

Dássemolsašumi dáfus leat maid juste dát guokte tiipa. Bárrastávvalsub-

tantiivvain leat ovttaidlogu nominatiiva, illatiiva ja essiiva gievrras dásis, go fas ovttaidlogu akkusatiiva-genitiiva, lokatiiva ja komitatiiva ja olles mánggaidlohku leat geanohis dásis. Bárahisstávvaltiippas lea fas nuppe láhkái, namalassii ahte ovttaidlogu nominatiiva ja essiiva leat geanohis dásis, ja eará ovttaidlogu kásusat ja olles mánggaidlohku leat gievrras dásis. Ovttaidlogu illatiiva lea nappo álo gievrras dásis. Dán tiipii gullet sihke bárahisstávvalsubstantiivvat main lea dássemolsašupmi, ja kontráktasubstantiivvat. Daid erohus lea fas ahte bárahisstávvalsubstantiivvain ihtá liigestávval gievrras máddagis. Sihke kontrákta- ja bárahisstávvalsubstantiivvain sáhttá leat loahppakonsonánta ovttaidlogu nominatiivvas. Kontráktasubstantiivvain dat jávká gievrras máddagis, omd. *fális - fállá*. Kontráktasubstantiivvaide dasto ii leat sierra tiipa loahppatávta dáfus iige dan dáfus movt geanohis ja gievrras dásit laktásit kásusiidda. Dat juohkása dan guovtti tiippa gaskii nu ahte loahppatávttaid dáfus gullá bárrastávvaltiipii, go fas dássemolsašumi dáfus gullá bárahisstávvaltiipii. Dássemolsašumi dáfus lea vel nu ahte kontráktasubstantiivvat sáhttet molsašuddat geanohis dási CI ja gievrras dási CIII gaskkas, nugo *boazu - bohcco*. Guovdagainnu suopmanis dákkár molsašupmi lea vejolaš maid bárrastávvalsubstantiivvain, muhto dalle bárrastávvalminstara mielde, namalassii ahte gievrras dássi lea ovttaidlogu nominatiivvas.

2.2 Govvagoartaikkadeapmi

Bals (2002) dutkosis čájehuvvui ahte mánát eai geavahan nu ollu bárahisstávvalsubstantiivvaid ja kontráktasubstantiivvaid go báddejuvvojedje lunddolaš humadandilis. Danne ráhkaduvvui dán dutkosii govvagoartaikkadeapmi. Govvagoartaikkadeapmi sulástahtii muhtun muddui dovdus wug-teastta. Dan vuodul Berko iskkai engelasgielat mánáid substantiivvaid mánggaidlogu ja vearbbaid vássánáiggi sojahemiid (Berko 1958). Erohussan lea ahte dán teasttas adnojedje albma sámeigielsánit, eige *nonsense*-sánit. Iskkadeapmi čađahuvvui dainna lágiin ahte mánát besse geahčat govvagoartaid, ja vástidit maid oidnet. Goarttat lágiduvvojedje nu ahte lei vejolaš oažžut sátnebáraid mánáin mas nuppi sánis lea gievrras dássi ja nuppis fas geanohis. Substantiivvain oaččuimet ovttaidlogu ja mánggaidlogu nominatiivva eanas áiggi, nugo wug-teasttasge. Borramušsániin ges oaččuimet ovttaidlogu nominatiivva ja ovttaidlogu akkusatiivva. Mánát ožžo álggos goartta mas oidno okta áhta, ja sii mitalit mii dat lea. Nuppi goarttas dasto leat moadde seammalágan áđa, ja mánát de atnet eanetlogu hámi. Jus mánná ii máhttán vástidit ovttá gortii, de galggai beare joatkit iskkademiin. Jearahalli ii ieš galgan dadjat sániid, amas váikkuhit mánáid dadjami.

Dán artihkkalis ovdanbuvttán njealji máná bohtosiid. Dutkosis sii leat ožžon oanehis namaid; Nit, Sal, Kat ja Biret. Guokte ovddemusa leigga 8 jagi boarrásat, go fas Kat lei 6 jagi ja Biret fas 5 jagi. Mánát buvttadedje gaskamearálaččat 165 sátnebára, geanohis ja gievrass dásis. Visot logut leat gaskamearálaš logut, ja muhtun mánát leat buvttadan eambo go mii dás bohtá ovdan. Sullii 116 sáni ledje bárrastávvalsubstantiivvat, 24 bárahisstávval substantiivvat, 16 vearbbat ja sullii 9 kontráktasubstantiivvat. Orrot leame unnán kontráktasániit eará sániid ektui, muhto dat eai leat nu ollu dábálaš sániid gaskkas. Sátnegirjjis ”Giellaoahppi sátnelistu: sámegeala 1400 dábálemos sáni” leat oktiibuot 20 kontrákta nomena, ja 7 dain leat adjektiviivvat. Dan 13 sánis mat vel báhcet, lea okta sátni guktii biddjon, sihke nuortta- ja oarjjabealihámiin; *olmmái* ja *almmái*. Okta sátni ges lea bárrastávvalsátnin Guovdageainnu suompanis. Sátnegirjjis čuožžu *nuorvvu - nurvo*, ja dat lea *nuorvu - nuorvvu* Guovdageainnu suompanis. De báhcet 11 kontrákta nomena dábálemos sániid gaskii. (Sammallahti & Valkeapää 1985.)

3 Máttaluohká molsun

Dábalaččamus tendeansa Guovdageainnu mánáin lea ahte kontráktasubstantiivvat rivdet juogo bárrastávvalsubstantiivvan dahje bárahisstávvalsubstantiivvan. Bárahisstávvalsubstantiivvat sáhttet ges rievdat bárrastávvalsubstantiivvan. Ledje maid soames dáhpáhusat main bárrastávvalsubstantiivvat ledje rievdan bárahisstávvalsubstantiivvan, muhto dat gal lei hui hárvve. Fuomášaneveara dás lea ahte eai makkárga sániit oáččo kontrákta-substantiivvaid minstara. Kontráktasubstantiivvaid minsttar lea geanoheapmi mánáid gielas, árvideamis danne go dat leat juohkásan guovtti tiippa gaskii sihke loahppatávta ja dássemolsašumi dáfus, ja maiddáii go árgabeaidilis adnojuvvojit unnán dakkár sániit. Vaikko dán artihkkalis geavahange sániid nugo *rievdat* go lea sáhka máttaluohká molsumis, de dat ii mearkkaš ahte dát molsun lea sierralágan proseassa mánáidgielas mas kontráktasubstantiivvat álgoálggos leat leamaš rievttis máttaluohkás, muhto de molsot luohkkágullelašvuoda dađistaga. Lea baicca nu ahte mánát ohppet ovta luohká ain hávális. Materiála orro čájeheame ahte ovddemus mánát ohppet bárrastávvaltiippa, ja ahte ovta gaskka gullet visot substantiivvat dasa. Smávva mánáin sáhttet leat dábálaš bárahisstávvalsániit sojahuvvon bárrastávvalsániid minstara mielde. Dasto ohppet nuppi tiippa, bárahisstávvaltiippa, ja de juohkásit substantiivvat dán guovtti jovkui. De livččii lunddolaš lávki ahte sii ohppet kontráktasubstantiivvaid maid. Kontráktasubstantiivvain ii leat liikká čielga tiipa go duon guovtti eará luohkás, nu ahte máná ádjána dainna veahá. Mánát njulggestaga eai gula

nu ollu dakkár sániid duon guovtti eará tiippa ektui, ja nu dat minstar ii nannejuvvo mánáidgielas. Danne kontráktasubstantiivvat bissot guhká dan guovtti eará tiippas.

Ii leat daddjon ahte dát ihtagat leat bissovaččat mánáidgielas. Go mánát ohppet lohkat sámegeiela, ja oidnet sániid čálalaš hámis, de sáhtta sin vuogádat rievdat čállingiela mielde. Dutkamat leat čájehan ahte lohkanmáhtolašvuohta ovddida fonologalaš didolašvuođa mánáin, geahča omd. Menn & Stoel-Gammon (1995) ja čujuhusaid doppe. Dán kapihttala ovdamearkkat sáhttet leat dušše gaskaboddosaččat máná vuogádagas. Čállin- ja lohkanohpahusas lea goitge deatalaš diehtit movt mánáid vuogádagat sáhttet spiehkastit čállingielas. Muhtun sánit ádjánit erenoamáš guhká ovdalگو jokset rávisolbmuid vuogádaga, ja dát guoská eanaš kontráktasubstantiivvaide.

3.1 Kontráktasubstantiivvat

Kontráktasubstantiivvat sáhttet rievdat sihke bárrastávval- ja bárahisstávvalsubstantiivan. Dušše guokte kontráktasubstantiivva eai molson máttaluohká ovttage máná materiálas, namalassii *boazu* ja *eanu*. Dát dáidetge leat frekveanta sánit mánáid árgabeaivvis, nu ahte sii leat gullan daid ollu. Dás ferte gal namuhit ahte ii lihkestuvvan oazžut buot mánáin *eanu*-sáni, muhto sii geat dan dadje, máhte dan sojahit rávisolbmuid vuogádaga mielde.

3.1.1 Kontráktasubstantiivvat bárrastávvalsubstantiivan

Go kontráktasubstantiivvat rivdet bárrastávvalsubstantiivan, de leat guokte vejolašvuođa: juogo ahte dain bissu dássemolsašupmi dahje ahte ii leat dássemolsašupmi ollinge. Fuomáš ahte dán mañit vejolašvuođa sáhtášii maid klassifiseret dássemolsašumi massimin, iige máttaluohká molsumin. Kontráktasubstantiivvaid ja bárrastávvalsubstantiivvaid erohus leage synkrovnalaččat juste movt geanohis ja gievrras dásit laktásit iešguđege kásusii. Go sániin ii leat dássemolsašupmi, de ferte dušše loahppatávta stávvallogu vuodul klassifiseret sániid, ja dastohan šaddet dát sánit bárrastávvalsátnin. Danne lean válljen gohčodit daid dáhpáhusaid maiddái máttaluohká molsumin.

Dábálaččamus tendeansa lea ahte kontráktasubstantiivvain jávká dássemolsašupmi, ja dainna lágiin šaddet bárrastávvalsubstantiivan. Dalle leat maid guokte vejolašvuođa; ahte juogo gievrras dahje geanohis mátta báhcá. Dáid mánáid materiálas lean gávdnan ovtta sáni mas lea báhcán

geanohis máтта, ja dat lei ovttá máná materiálas. Eará sániin lea báhcán gievrras mátta. Árvideamis ii leat nu dábálaš ahte geanohis mátta sajáiduvvá ovdalii gievrras máddaga. Vuolábealde leat soames ovdamearkkat.

(3)	a.	/laattuu - laattuuht/	láttu - láddot
		Biret, 5	
	b.	/paal'kaa - paal'kaah/	bálggis - bálgát
	c.	/saad'do - saad'do/	sáttu - sáddo
	d.	/sul'lo - sul'loht/	suolu - sullot
	e.	/viek'saa - viek'saah/	vievssis - vieksát

Go guorahallá kontráktasubstantiivvaid paradigmaid, de oaidnáge ahte geanohis mátta lea dušše ovttaidlogu nominatiivvas ja essiivvas. Visot eará kásusiin lea gievrras mátta, nu ahte dat lea frekveanttabut dainna lágiin, ja danne maid oázžu buoret coavcci mánáidgielas. Gievrras mátta lea dat hápmi maid máná gullá eanas.

Bajit ovdamearkkain ii leat rievdan ieš hápmi obanassiige, dušše dássemolsun lea jávkan. Guovtti máná materiálas lei maid dakkár dáhpáhus ahte kontráktasubstantiiva lei šaddan bárrastávvalsubstantiivan mas lea dássemolsašupmi. Dalle dássemolsašupmi dieđusge lea nu ahte ovttaidlogu nominatiivvas lea gievrras dássi go fas mánggaidlogu nominatiivvas lea geanohis dássi.

(4)	/vuonc'ciis - vuonccaah/	vuonccis - vuoncát

Dákkár ovdamearkkat main ovttaidlogu nominatiivvas lea guhkit, dahje gievrras dási hápmi, gávdnojit maid go mánát leat báddejuvvon spontána humadandilálašvuodas, omd. /viel'hpa/ - /viel'h'pa/ (Bals 2002, 85). Dán ovdamearkkas dieđusge lea nu ahte dássemolsašupmi lea duodaid čuovolan bárrastávvalminstara, dainna lágiin ahte ovttaidlogu nominatiivvas lea dábálaš gievrras dási konsonántaguovddáš /'hp/.

4. ovdamearkkas leat fas eambo bealit maid ferte guoskkahit. Álggos sáhtá jearrat manne dát lea biddjon bárrastávvalsátnin vaikko nominatiivvas leage loahppakonsonánta. Loahppakonsonánta ii leat liikká mihtilmas go sáni dássemolsašupmi. Nominatiivva ovttaidlogus lea guhkes konsonántaguovddáš go fas mánggaidlogus lea oanehet guovddáš, bárrastávvalsubstantiivvaid minstara mielde. Mearkkašanveara dás lea ahte goappaš guovddážit leat geanohis dási guovddážit. Giela iežas vejolašvuodát dorjot dákkár hámiid. Vuosttažettiin dán hámis lea máná oktiičaskan guovttelágan geanohis dási konsonántačohkiid, nugohčoduvvon neutralisašuvdna, namalassii /ncc/ ja /nhc/. Vuonccis-sánis galggašii leat

/nhc/-guovddáš, mii molsašuttašii ná: /n.'hc/ - /nh.c/. Dan sadjái leat mánát geavahan /nc/-čoahki, mii dábálaš dássemolsašumis molsašuttašii ná: /n'c/ - /ncc/. Čállingiela ovdamearkkaid bokte sáhtášii govvidit nu ahte *šlinzzagit* ja *vuonccis* guovddážiid gaskkas ii leat erohus. Dákkár neutraliseren lea dáhpáhuvvan maid omd. Čohkkirassuopmanis, muhto dalle lea bisuhuvvon čoahkki mas lea /h/-jietnadat, omd. daddjojit *barggut-* ja *bárkkut-*sániid guovddážit seamma ládje: /parhkuoh/ ja /paarhkuoh/ (Sammallahti 1998, 19). Dasa lassin leat mánát dán hámis váldán atnui vejolašvuoda mii juo gávdno gielas, namalassii sekundáralaš guhkkuma, mii ráhkada guhkkodaterohusaid geanohis dási konsonántaguovddážiid gaskii. Ovttaidlogu nominatiivvas lea CIII, go fas mánggaidlogus lea CII. Mánná lea sirdán sekundáralaš guhkkuma dássemolsašumi sadjái. Vaikko kontráktasubstantiivvaid searvvis gávdnui dušše dát okta sátni mas nu lea dáhpáhuvvan, de lea bárrastávvalsubstantiivvain dábálaš ida ahte sekundáralaš guhkkun bohtá dássemolsašumi sadjái, dahje nuppiiguin sániiguin daddjon ahte dássemolsašupmi rievdá buhtes kvantitatiivvalaš molsašupmin.

3.1.2 Kontráktasubstantiivvat bárahisstávvalsubstantiivan

Kontráktasubstantiivvat sáhttet maid šaddat bárahisstávvalsubstantiivan. Dát dattetge ii leat nu dábálaš boarráset mánáin šat. Nuorabuin gal sáhttet eambo dákkár hámit gullot. Nuorat mánáin oarjjabealde leat maid dakkár dáhpáhusat, go kontráktasubstantiiva šaddá bárahisstávvalsubstantiivan mas lea dássemolsun, nugo /poacuu/ - /poh'cokaht/ boazu - bohccot. Finnmárkku nuorttabeale suopmaniin lea dábálaš ahte kontráktanomenat čuvvot bárahisstávvalnomeniid minstara. Ovdamearkka dihte čuovvu nuorttabealde kontráktaadjektiivvaid kompareren bárahisstávvalminstara, go fas oarjjabealde dat čuovvu bárrastávvalminstara.

- (5) a. oarjjabealde: *rikkis - riggát*
b. nuorttabealde: *rikkis - riggásat*

Boarráset mánáin rievdá kontráktasubstantiiva bárahisstávvalsubstantiivan mas ii leat dássemolsun. Dalle välljejuvvo geanohis mátta. Dat lea lunddolaš, go lea kontráktasubstantiivva loahppakonsonántta bisuheapmi mii dahká sáni bárahisstávvalsátnin, ja dat loahppakonsonánta ii leat eambo go geanohis dásis.

(6)	a.	/steažžalaakkiis/
/steažžalaakkiisaht/	steažžalákkis
steažžalággát
	b.	/vievs'siis/
/vievs'siisaht/	vievssis
vieksát
- Biret, 5

Kontráktasániit sáhttet ovttaidlogu nominatiivva hámi dáfus gullat sihke bárrastávval- ja bárahistávvaluohkkái. Sojaheami bokte de boahdá ovdan ahte dat leat sierra luohkát. Kontráktasániid searvá gullet sániit mat čujuhit hárvanaš áđaide, nugo *steažžalákkis*. Lea vejolaš ahte mánát leat gullan dušše ovttaidlogu nominatiivva hámi dan sánis, ja go bággehallet sojahit sáni, de dat šaddá bárahisstávvalsubstantiivan. Dan oaidná maid ollu bárahisstávvalsániin mat čujuhit hárvanaš áđaide, dahje áđaide mat eai oba gávdnoge Guovdageainnus. Dat masset dássemolsašumi ja bisuhit geanohis máddaga, namalassii ovttaidlogu nominatiivva hámi, nugo omd. *gearpmas*.

3.2 Bárahisstávvalsubstantiivvat

Bárahisstávvalsubstantiivvaid dábálaččamus iđa lea ahte dássemolsašupmi jávká, ja ahte juogo gievrass dahje geanohis mátta báhcá. Sániit bissot goitge seamma máttaluohká siste go loahppatávta stávvallohku ii rievdda. Bárahisstávvalsubstantiivvat sáhttet maid rievdat bárrastávvalsubstantiivan. Dát lea dábálaččat nuorat mánáin, omd. /*muoh'ta*/ - /*muohta*/. Boarráset mánáid materiálas goitge eai gávdno ollu dakkár dáhpáhusat. Orru leame nu sihke nuorat mánáid materiálas ja boarráset mánáid materiálas ahte molsun guoská sániide main dábálaččat ii leat loahppakonsonánta ovttaidlogu nominatiivvas. Dalle leat maid guokte vejolašvuoda; juogo ahte sátni bisuha dahje manaha dássemolsašumi. Dá leat guokte ovdamearkka stuorát mánáid materiálas.

(7)	a.	/puojtta - /puojttaht/
Biret, 5	buoidda - buoidaga
	b.	/kies'ka/ - /kieskaht/
Sal, 8	gietkka - gietkamat

Bajit ovdamearka ii leat seammalágan go oanehis hámit mat gávdnojit rávisolbmuid gielas, go oanehis hámiin gal lea dássemolsašupmi: /*puojtta*/ - /*puoj'taht*/. Dán ovdamearkkas lea geanohis mátta báhcán, ja sátni ii oba molsašuttage. Vuolit ovdamearka lea erenoamáš dakko bokte go *gieskka*-sánis sáhttá leat loahppakonsonánta nominatiivva hámis, ja daddjot /*kieskan*/. Dás lea máná oalát guođđán liigestávvala, ja molson vel movt

gievrras ja geanohis dásit molsašuddet kásusiid mielde. Sátne čuovvu bárrastávvalvuogádaga oalát, ja ovttaidlogu nominatiivvas lea gievrass dásse.

3.3 Bárrastávvalsubstantiivvat

Bárrastávvalsubstantiivvaid dábaláččamus iđa mánáid gielas lea ahte dat juogo masset dássemolsašumi dahje ožžot eará dássemolsašumi. Dattetge ledje ovttá mánás erenoamáš ihtagat main bárrastávvalsánie šadde bárahisstávvalsánie. Vuolábealde ovdamearkkain oaidnit ahte sániein sáhtá bissut dahje jávkat dássemolsašupmi.

(8)	a.	/čijnaaht/ - či?naasaht/	čikja - čijat
		Kat, 6	
	b.	/riiššaah - riiššaahaht/	riišša - riššat
		Kat, 6	

Vaikko dákkár hámit ledje dušše ovttá mánás, de válddán daid mielde go sus lea leamaš čielga reanalysa. Dákkár dáhpáhusat sus leat maid bárahisstávvalsubstantiivvain. Dalle dat eai molssu máttaluohká, omd. /pik'saht/-/pik'sakaht/, bivttas - biktasat.

Dát sánie leat erenoamážat dakko bokte ahte dat dávjá adnojit mánggaidlogus beaivválaš gielas. Hárve mii hupmat čija, rišša dahje biktasa birra. Rávisolmmoš várra dajašii *riššasággi*. Mánnái lea lunddolaš dadjat *okta rišša*, ja nu vástidedjege dat eará mánát rišša-govaide. Mánná lea analyseren daid hámiid ovttaidlohkun ja ráhkadan sierra mánggaidloguhámi daidda. Mánggaidlogu geažus *-t* analyserejuvvo máddaga loahppakonsonántan. Dáidda sánieidehan gávdnojit ovdamearkkat beaivválaš gielas mat dorjot dákkár vuogádaga, dego *rievssat - rievssahat*. Dasto lea mánná válljen muhtun ravdakonsonántta, ja dat válljen maid čuovvu eanas muddui rávisolbmuid giela. Erohussan lea ahte loahppakonsonánta /h/ dahje /ht/ ii molsašutta ravdakonsonántta /s:/in, nugo 8a) ovdamearkkas dahká.

4 Loahpahus

Dán artihkkalis lean guorahallan substantiivvaid máttaluohkáid mánáidgielas. Materiála lea váldon govvagoartaikkadeamis maid njeallje Guovdageainnu máná leat čađahan. Sáme gielas leat golbma máttaluohká: bárrastávval-, bárahisstávval- ja kontráktasubstantiivvat. Dáidda luohkáide

mii juohkit sániid loahppatávttá stávvallogu mielde ja dan mielde movt gievrreas ja geanohis dásit laktásit iešgudet kásusiidda. Loahppatávttá vuodul gávdnat guokte tiippa: bárrastávvaltiipa ja bárahisstávvaltiipa. Loahppatávttá mielde gullet kontráktasubstantiivvat bárrastávvaltiipii. Dássemolsašumi mielde leat maid dát guokte tiippa, ja kontrákta sánit gullet bárahisstávvaltiipii. Kontráktasubstantiivvain nappo ii leat sierra joavku loahppatávttá stávvallogu iige dássemolsašumi mielde, muhto dat dahket sierra joavkku go juohkásit dán guovtti tiipii. Kontráktasubstantiivvaid minsttar leage oalle geanoheapmi mánáid gielas, ja sánit čuvvot juogo bárrastávval- dahje bárahisstávvalminstara. Dušše moadde sáni leat ožžon kontráktasubstantiivvaid minstara. Bárahisstávvalsubstantiivvat sáhttet maid molsut máttaluohká ja šaddat bárrastávvalsubstantiivan, muhto dakkár dáhpáhusat eai leat ollu stuorát mánáid materiálas. Bárrastávvalminsttar lea nannoseamos, ja dušše ovttá mánás ledje muhtun bárrastávvalsánit reanalysa bokte ožžon bárahisstávvalminstara.

Referánsat

- Bals, Berit Anne. 2002. *The acquisition of grade alternation in the Kautokeino dialect*. Váldofágabargu. [Tromsø]: University of Tromsø.
- Berko, Jean. 1958. The child's learning of English morphology. – *Word* 14, 150–177.
- Menn, Lise & Carol Stoel-Gammon. 1995. Phonological development. – *The handbook of child language*. [Doaimm.] Fletcher, Paul & Brian MacWhinney. 335–359. Oxford: Blackwell Publishers.
- Sammallahti, Pekka. 1984. The phonology of the Guovdageaidnu dialect of North Saami: Some Notes. – *Riepmočála. Essays in honour of Knut Bergsland*. [Doaimm.] Brendemoen, Bernt & Even Hovdhaugen & Ole Henrik Magga. 136–152. Oslo: Novus Forlag.
- 1998. *The Saami Languages. An Introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Sammallahti, Pekka & Helena Valkeapää. 1985. *Giellaoahppi sátnelistu: sáme giela 1400 dá báleamos sáni*. Helsinki: Kouluhallitus.

Mun válddá dán – giellaoččodeaddji máná ovdemus árramorfologalaš vearbasojahanvuogit

Johanna Ijäs

1 Láidehus

Máná máhtá dá bálaččat juo golmmajahkásažžan sojahit vuosttašgielas vearbaid buori muddui seamma ládje go rávesolbmot, muhto mainna lágiin son háhká dán máhtu? Vearbaid sojahanhámiid oččodeapmi, ja morfologiija oččodeapmi obanassii, adnojuvvo ovda- ja árramorfologalaš lahkonaovuogi mielde progressiiva ja kumulatiiva proseassan mii ovdána ovdamorfologiija muttus árramorfologiija bokte rávesolbmuidgielalágan modulára morfologiijan (Kilani-Schoch & Dressler 2002, 45). Álggos máná oahppá ođđa sátnehámiid bajil analyserekeahes ovttaid, sullii seamma ládje go son oahppá ođđa leksemaid. Dát reproduktiiva álgo-muddu mas mánás vel váilu ipmárdus sátnehámiid osiin, gohčoduvvo ovdamorfologalaš áigodahkan. Ovdamorfologalaš muttus máná geavaha guđege leksema dá bálaččat dušše ovtta morfologalaš hámis. (Dressler & Karpf 1995, 102; Laalo 1997, 187; 1999, 354, 362). Máná sáhtá ovdamearkka dihte geavahit *addit*-vearba dušše imperatiivahámis *atte*, ja *boahit*-vearba fas ovttaidlogu goalmát persovna hámis *boahá*.

Dađistaga máná sátneráđu stuorru, ja son dárbbaša mánggalágan morfologalaš hámiid maiguin sáhtá buktit ovdan sátnehámiid doaimmaid. Máná geavahišgoahá eanet go ovtta hámi guđege leksemas ja hábmegoahá alccesis njuolggadusaid maid mielde sojahišgoahá sániid. Dalle máná lea ollen morfologiija oččodeami aktiiva muddui mii gohčoduvvo árramorfologalaš áigodahkan. Dán produktiiva muttus máná ii šat áđđestala gárves sátnehámiid, muhto huksegoahá baicca ieš iežas morfologalaš njuolggadusaid. Árramorfologalaš muttus máná geahččaladdá ovttaid ja seamma njuolggadusaid mánggalágan oktavuodain, ja boadusin šaddet dávjá sátnehámit mat eai čuovo rávesolbmuidgiela sojahanvugiid. (Dressler & Karpf 1995, 100; Bittner et al. 2003, xviii–xix; Laalo 1998, 362.) Máná sáhtá ovdamearkka dihte geavahit ovttalágan máttatiippa goappat máttatiippa vearbaid sojameamis nu ahte sojaha *i*-máttat guovttestávvalvearbaid dego dat livčče *a*-máttat vearbbat: *jámai*, *sáhtai*, *váccai* (pro *jámii*,

Sáhkavuoruiin sáhkkan.

Sámegiela ja sámi girjjálašvuoda muhtin áigeguovdilis dutkanfáttat.

DIEĐUT 1/2009. Sámi allaskuvla 2009. 54–69.

sáhtii, váccii), vrd. omd. *manai*, dahje kontrakšuvdnamáttat vearbahámiid dego daid vuodđun livčče bárrastávvalmáddagat: *oidnot* (pro *oidnojit*), vrd. omd. *ožžot* (gč. maiddái Laalo 1998, 366–367). Dađistaga máná primitiiva morfologalaš systemaid sadjái šaddet sojaheami ja sátneráhkadeami vuollemodulat, ja máná sojahišgoahtá sániid rávesolbmuidgiela vuogádagaid mielde (Bittner et al. 2003, xix).

Geahčadan dán čállois¹ muhtun árra sojahanvugiid maid giellaočcodeaddji máná geavaha vearbahámiid sojaheamis, ja suokkardan earenoamážit indikatiivva preseansa ovttaidlogu vuosttaš persovna hámiid sojahanvariántaid². Dáid hámiid guorahalan danne go máná geavaha daid juo vearbasojaheami oččodanproseassa álggus ja go hámit čájehit dan dihte máná áramus árramorfologalaš sojahanvugiid. Ovttaidlogu vuosttaš persovna hámit leat miellagiddevaččat maiddái danne go dat leat morfofonologalaččat kompleksabut go máná ovddemus ovdamorfologalaš, dávjá ovttamorfemat, hámit, nugo omd. ovdalis namuhuvvon *atte* ja *boahdá*, ja daid oččodanproseassa sáhtá dan dihte čájehit mot máná čuoavdá máddaga morfofonologalaš variašuvna čuolmma ja sojahangehčosa laktima máddagii.

Dutkanmateriálan geavahan transkripšuvnnaid iežan sáme- ja suomagielat nieiddaža giellamateriálas mii lea báddejuvnon videoi su ja su áhči sággastallamiin go nieiddaš lei agis 1;8–3;6. Guorahallanáigodat nohká máná golmmajagibeavái. Máná lea riegdan Romssa gávpogis, ja guovttijahkásažžan son fárrii bearrašiinnis Guovdageidnui. Son lea gullan eanas Gáivuona ja Guovdageainnu suopmana. (Dutkanmateriála ja máná giellabirrasa birra gč. Ijäs 2004, 120–121; 2007, 184–185.)

Čálloša guovddáš doaba lea *jovssushápmi* mainna oaivvildan dan rávesolbmuidgiela morfologalaččat modularisearašuvvan hámi man máná gullá birrasisttis ja man son áiggi mielde galgá joksat. Jovssushápmiin sáhttet muhtun dáhpáhusain leat eanet go okta hápmi, omd. *áigut*-vearbba vuosttaš persovna jovssushámit leat sihke largo- ja allegrohámit *áiggun* ja *áiggon*, ja *manan*-hámi soggevokála sáhtá leat sihke oanehaš ja guhkki. Rávesolbmuidgiela sojahanhámiid abstrakšuvnnaid fas gohčodan *referánsa-*

¹ Čáluš vuodđuduvvá dutkanprošektii mas guorahalan davvisámegeiela vearbasojahanmorfologijja očcodeami. Materiála analysabargu lea ain gaskan, iige dán čálloša dieđuid dan dihte berre ipmirdit dutkamuša loahpalaš boadusin. Giittán Pekka Sammallahiti, Karen Inga Eira ja Outi Guttorma buriin kommenttain čálloša álgoversovdnii. Čálloša loahpalaš hámis vástidan dieđusge ieš.

² Gohčodan dáid hámiid dás duohko oaneheappot (ovttaidlogu) vuosttaš persovna hápmiin.

hápmín. Dat leat čállingiela normerejuvvon hámit mat sáhttet leat jogo ovtta- dahje goappatláganat jovssushámiiguin, vrd. omd. referánsahápmi *boađán* ja Kárášjoga suomana jovssushápmi variánta *buođán*.

2 Ovttaidlogu vuosttaš persovvna hámi ovddemus albmoneamit

Ovttaidlogu vuosttaš persovvna hápmi ihtá mu materiála mielde máná gillii agis 1;9–1;10 mii lea dábálaš ahki oamastit dán hámi maiddá eará gielain. Suomagielat mánáid gaskamearálaš ahki oamastit vuosttaš persovvna jovssushámi lea Jorma Toivainena (1980, 49–50) mielde 2;2. Mánáid gaskkas leat goit stuora erohusat: ovtta mánás dat lea Toivainena materiálas registrerejuvvon juo agis 1;4 ja guovtti mánás easka agis 2;5. Esttegielat Andreasa gillii vuosttaš persovvna hápmi idii agis 1;10, ja agi 2;1 rájes son geavahii dan produktiivvalaččat (Argus 2007).

Mu materiálas ovddemus ovttaidlogu vuosttaš persovvna hápmi lea bárahisstávvalmáddagiid sojahanluohká hápmi *báhkin* (logut ovdamearkkaid maŋábealde mákset máná agi dalle go ovdamearka lea registrerejuvvon):

- (1) [mun] *báhkin* [dohko]³ (1;9)

Dan jovssushápmi lea golmmastávval *bálkestan*, ja das lea jovssushámi morfemastruktuvra dan dáfus ahte das lea sihke mátta ja sojahangeažus, muhto dat lea máná gielas otnon bárrastávvalhápmín (gč. kap. 3.4).

Vuosttaš guovttestávvalmáttat hápmi lea jovssushápmásaš *áiggun*. Moadde mánu maŋjel materiálii leat registrerejuvvon maiddá eará leksemaid hámit (vrd. ovdalis namuhuvvon esttegielat máná agit oamastit vuosttaš persovvna hámi):

- (2) *áiggun* [mun dan gáhkku] (1;10)
(3) [mun] *bijan* [dohko doavjii] (2;1)
(4) [mun] *geahčan* (.) [gosa manai] (2;1)

³ Jus celkosiid eará sániin ii leat mearkkašupmi finihtta vearbahámi dulkomis, de transkriberemis leat dušše finihttahámit guldaluvvon dárkilit, ja celkosiid eará oasis (ja praktihkalaš sivaidd geažil maiddá eará finihttahámit) čállojuvvojit ovdamearkkain dan dihte roahkkeruođuid sisa. Transkriberema deaddu lea leamaš máná vearbahámiid morfologiija sirdimis čállojuvvon hápmái vai daid ovdánanproseassa sáhtta čuovvut áiggis áigái. Celkosiid eará sániid ii dan dihte berre atnit duodaštussan omd. eará sánehámiid oamasteamis.

(5) [mu(n?)] **boahtán** [bargga] (2;1)

Vuosttaš persovvna sojahanhámiid vejolaš geavaheami geahpida dat ahte mánná čujuha alccesis muhtumin *biigá*-substantiivvain dahje iežas nama (Eliinná, Elina) otnon hámiin *Enná* ja laktá dasa goalmmát persovvna vearahámi: *biigá borrá*, *biigá ohcá*, *biigá ballá*, *Enná geargá* jna.⁴ Birra-siid guovttijahkásažžan mánná geavahišgoahtá eanet ah' eanet vuosttaš persovvna pronomena ja dainna kongruerejeddji vearahámi: *mun bijan*, *mun geahčan*. Dát čujuhanvuohki stáđásmuvvá váile bealgoalmmátjahkásažžan, muhto vearahápmi geavahuvvo muhtumin maiddái goalmmát persovvna hápmi (gč. kap. 3.2).

3 Ovttaidlogu vuosttaš persovvna hámi sojahanvariánttat

Mu materiála mielde ovttaidlogu vuosttaš persovvna sojahanhápmekategoriija oččodanprosessii lea mihtilmas dat ahte vaikko jovssushámit leat registrerejuvvon gosii miehtá guorahallanáigodaga dan rájes go dát hápmekategoriija ihtá máná gillii, de daid bálddas geavahuvvojit ollu eará hámitnai. Vaikko mánná geavahage morfologalaččat mánggalágan vearahámiid seahkálaga, de sojahanvariánttaid dominánsagaskavuohta molsašuddá áigis áigái.

3.1 Sojahanmorfemahis hápmi

Mihtilmas ovttaidlogu vuosttaš persovvna sojahanvariánta mii ihtá guovtti jagi agis ja man geavaheapmi bistá badjelaš jahkebeali (2;0–2;8), lea sátnemáttá almmá persovvna- ja lohkogehčosa haga, omd.

(6) [m m mun] **bija** [áhčči jusa da] (2;4)

(7) [mu] **bijá** [dákkára -] (2;7)

⁴ Goalmmát persovvna geavaheami oktan sivvan sáhtá leat dat ahte lea dábálaš ahte maiddái rávesolbmot mánáiguin humadettiineaset geavahit goalmmát persovvna hámiid go čujuhit alcceseaset ja ságastallanguoibmáseaset (gč. Toivainen 1980, 46). Dákkár giellageavahanvuohki lea registrerejuvvon maiddái mu materiálas mas máná áhčči čujuha sihke mánnásis ja alccesis muhtumin substantiivvain (á = áhčči, E = mánná):

á *biigá sárgu lámppa* ((jearaldat))

E *ii*

á *ii okei* (.) *áhčči sárgu lámppa* (1;8)

- (8) [mu] **oainná** [duoika] (2;1)
(9) [á á] **áiggu** [mu mu mun dearpat] (2;5)

Nugo dát ovdamearkkat čájehit, de sátnemáddaga soggi lea jovssushámi struktuvrra mielde jogo largo- dahje allegrohámis ja konsonántaguovddáš lea geahnohis dásis. Persovdnapronomena geavaheapmi loahppa-*n* haga muhtun bajábeale ovdamearkkain sáhtta indikeret juogalágan oktavuoda suffivssahis vearbahápmái, muhto lea váttis diehtit sihkkarit mas dákkár genetiiva-akkusatiivvalágan hámi inkonsekveanta geavaheapmi vuolgá. Sátnemátta geavahuvvo ovttaidlogu vuosttaš persovnna sojahanhápmiin earenoamážit bealgoalmmát jagi agis.

Suffivssahis sátnehámit geavahuvvojit maiddái bárahisstávval- ja kontrakšuvdnamáddagiin:

- (10) [de mu] **geahččada** (2;5)
(11) [mun] **háliida** (2;8)
(12) [mu mu mu] **čohkká** [unna beavddis ná] (2;5)
(13) [mun] **lea** [gáhttu] (2;5)

Dáid hámiid dulkon ii leat nu čielggas go bárrastávvalmáddagiid dan dihte go dat leat ideanttalaččat ovttaidlogu goalmmát persovnna jovssushámii-
guin (gč. kap. 3.2).

Sojahanmorfemahis hápmi lea maiddái gievrrasdásat, *e*-sokkat hápmi *máhte* mii lea registrerejuvvon guktii. Dá lea dain nubbi:

- (14) E [do don máhtet bidjat dá]
á [mon (.) jáhkátgo]
E [in mu máhte nie bidjat diekko (.) á áhčči (.) mu mun]
máhte [diekkára bidjat lávkai] (2;7)

Ovdamearka čájeha ahte mánná geavaha gievrrasdásat *máhte*-hámi álggos geahnohisdásat biehttalanhámi *máhte* sajis, ja dakka maŋŋel seamma hápmi ihtá alccesis čujuhettiin maiddái miehtecealkagis. Nugo ovdalis čájevuvui, de sojahanmorfema váilun lea dábálaš dán oččodanmuttus, muhto soggevokála molsašuvvan *e:n* lea registrerejuvvon dušše golmma geardde: oktii *máhtten*-hámis ja guktii *máhte*-hámis. Buot dán golmma dáhpáhusas mánná ja/dahje áhčči geavah(eab)a jur ovdalis biehttalanhámi *máht(t)e* man soggi de orru váikkuhan sojahanmorfemahis, *e*-sokkat *máhte*-hámi geavaheapmái maiddái finihttahápmiin.

Fuomášan veara lea ahte *e*-vokála geavahuvvo bajábeale ovdamearkka goalmmát linnjás maiddái *máhtet* (pro *máhtát*) -hámi sokkis, vrd. maiddái

máná eará *e*-sokkat hámit (mat eai leat gal dutkanmateriála mielde nu produktiivvat), omd. *beaset*⁵ (pro *beasat*), *bidje* (pro *bidjá*) ja *galgge* (pro *galgga*). *E*-sokkat mátta sáhtta dan dihte leat muhtunlágan ”oktasaš mátta” man mánna geavaha mángga oktavuodas, vrd. maiddái *e*-sokki geavahepmi dakkár rávesolbmui geain ii leat nu nanu sámegeiella, omd. *sáhte* (pro *sáhtta*), *sáhte* (pro *sáhttit*).

Materiálas leat ovdamearkkat geahnohisdásat máddaga geavaheamis maiddái eará sojahanhápmi: mánna geavaha hámiid *bijá*, *boadá* ja *dáhta* (’sáhtát’) ovttaidlogu nuppi persovnnas, muhto dat ahte guhtege dáin hámiin lea registrerejuvvon dušše oktii, orru čujuheame dasa ahte suffivssahis hápmi geavahuvvo earenoamážit vuosttaš persovnna sojahanhápmi. Mánna maid ráddje suffivssahis hámi geavaheami presensii danne go preterihtahámiin, main vuosttaš ihtá sullii jahkebeali maŋjel go ovddemus preseansahápmi, agis 2;3, geavahuvvo *-n*-geažus miehtá guorahallanáigodaga.

Sátnemáddaga geavahepmi sojahanhápmi sojahangehčosa haga lea dokumenterejuvvon maiddái suomagielat mánáid giellamateriálas. Mánna sáhtta geavahit nomenmáddaga almmá genetiivva *-n*-gehčosa haga ja baicca almmuhit sátnehámi morfologalaš iešvuodaid dušše dássemolsašumiin: *mekko* : *meko*, vrd. rávesolbmuidgiela *mekko* : *mekon* ’čuvla : čuvlla’. Sivvan navdojuvvo dat ahte *-n*-geažus ii leat rávesolbmuidgielas nu mihtilmas go dássemolsašuddan. (Laalo 1997, 199–200; 2002, 92; Karjalainen 1979, 25–26.) Sátneloahpa *-n* ii leat álo nu čielggas sámegeielasge, ja dan dihte lea jáhkehahti ahte dássemolsašuddan lea maiddái sámegeielat mánna eanet mihtilmas iešvuohtha go geažus, vrd. nuppi persovnna /*h(t)*-geažus; vrd. goit maid preterihta ovttaidlogu vuosttaš persovnna hámit main lea buot dáhpáhusain registrerejuvvon maiddái sojahangeažus *-n*.

3.2 Goalmmát persovnna sojahanhápmi

Sullii seamma áiggiid go suffivssahis hámit, namalassii agis 2;1–2;9, vuosttaš persovnna sojahanhápmi geavahuvvojit ovttaidlogu goalmmát persovnna hámit, nugo dáin ovdamearkkain boahtá ovdan:

(15) [*mun*] ***manná*** [*gávpogii* (.) *biigá boahhá bargga*] (2;1)

⁵ *Beaset*-hámi soggevokála sáhtášii prinsihpas dulkot maiddái máná nuppi vuosttašgiela, suomagiela, *päaset* ’beasat’ -hámi nuppi stávvala vokála váikkuhussan. Vrd. goit maid preseansa biehtalanhámi *bease* soggevokála dán rávesolbmo čállin ovdamearkkas: *Dán jagi juovlabasáras Guovdageaimmus ii bease dušše vuoiolihku geahččalit, doppe beasat maid vásihit báikkálaš juigiid ja lávluid* (Áššu 18.12.2007 s. 4).

(16) [*gea* (.) *dieppe*] **galgá** [*mun dahkat* (.) *mun*] **bidjá** [*ná ná ná nie* (.) *ale* (.) -- *nie* (.) *mun*] **bidjá** [*eret* (.) *don it oaččo nie* (.) *mun*] **dahká** [*nie ná nie*] (2;4)

(17) [*gea ale* (.) *mun*] **duhtá** (2;4)

Ovttaidlogu goalmmát persovna hámiid geavaheapmi vuosttaš persovna sajis geahppána badjelaš bealgoalmmátjahkásažžan. Biehttanvearbahápmi geavahuvvo dábálaččat jovssushápmi *in* dan rájes go dat ihtá máná gillii agis 2;0, muhto váile bealgoalmmátjahkásažžan dan báldii ihtá ovttaidlogu goalmmát persovna hápmi *ii*. Dat geavahuvvo duollet dálle jovssushámi lassin gitta agi 2;9 rádjái:

(18) [*m-m mun*] **ii** [*lea(t?) váltán*] (2;4)

(19) [*mu mu mu (?)*] **ii** [*gille*] (2;5)

Maiddái suomagielat mánat geavahit ovttaidlogu goalmmát persovna vearbahámi ovttas nomeniin mii čujuha vuosttaš persovdnii, Toivainena materiála mielde gitta bealgoalmmátjahkásažžan, omd. *minä hakee* ”mun viežžá” (*hakee* ’viežžá’, vrd. *haen* ’vieččan’) (Toivainen 1980, 46–47).

Bárahisstávval- ja kontrakšuvdnamáddagiin goalmmát persovna hápmi ja sojahanmorfemahis hápmi gahččet oktii, nu ahte ovdalis namuhuvvon ovdamearkkaid, nugo

(20) [*mun*] **háliida** (2;8)

(21) [*mu*] **čohkká** (2;5)

sáhtá dulkot goappat ládje.

3.3 Guovttestávvalmáddagiid konsonántaguovddáš gievrass dásis

Konsonántaguovddáža dási válljen ii vel guovttijahkásažžan dagat namuhan veara váttisvuodaid vaikko hámit *galgán* ’galgán’, *bohtán* ’boadán’ (gč. kap. 3.2) ja *man(n)an* ’manan’ leatge registrerejuvnon dán agis. Máná hámiid ja jovssushámiid konsonántaguovddážat leat dábálaččat ideanttaláččat, muhto agi 2;7 rájes gosii guorahallanáigodaga lohppii mánna geavaha jovssushámiid lassin muhtumin maiddá gievrassdásat hámiid:

(22) [*mu mu mu mun*] **dahkan** (2;7)

(23) [*juo mun*] **galgan** [*mannat*] (2;8)

(24) [*go dál mun*] **váldán** [*eret dáid go dat lea juhkan*] (2;10)

(25) [*ja*] **bidjan** [*duosa*] (2;11)

Buot dát hámit (earret *dahkan* mii lea registrerejuvvon golmma geardde) leat spiehkastagat máná dábálaš hámiin, omd. *dj* : *j* -molsašupmi lea registrerejuvvon juo agis 1;10: *bidjá* : *bija* (gč. maid Bals 2002, 49 man mielde *dj* : *j* -molsašupmi lea okta dain molsašuddantiippain maid mánná oamasta ovddemus). Konsonántaguovddáža gievrras dási válljemis čuovvu ahte hámit gahččet oktii paradigmma eará hámiiguin, ja maiddái eará leksemaiguin, vrd. omd. *logan*: indikatiivva preseanssa ovttaidlogu vuosttaš persovdna ja *lohkan*: partisiha perfeakta; preterihta biehttalanhápmi; aktio; ovttaidlogu nominatiiva.

Go mánná geavaha sojahanhápmiin bálddalaga sihke sátnemáddaga (omd. *bijá* 'bijan') ja hámi mas konsonántaguovddáš lea gievrras dásis (omd. *bidjan* 'bijan'), de gievrrasdásat, suffivssahis hámiid nugo omd. *manná* ja *máhtta*, maid mun rehkenastán goalmát persovdna hápmiin, sáhtášii rievtti mielde dulkot maiddái sátnemáttan mas konsonántaguovddáža dásii spiehkasta jovssushámi vástideaddji dásis, vrd. omd. *bijá* ja *bidjá*. Dán dulkonvariántta dahká *a*-máttat hámiin vejolažžan dat ahte Guovdageainnu ja Gáivuona suopmana jovssushámiin, omd. hámis mii čállingiela ortografiija mielde čállojuvvo *manan*, sokki *a* guhkku go sáni vokálaguovddáš lea oanehaš ja konsonántaguovddáš lea I dahje II ceahkis: *maná-n*, *dagá-n*, *logá-n* jna. (gč. Sammallahti 2006, 175–176). Máná hástalussan leage heivehit oktii sihke konsonántaguovddáža dási ja sojahanhámi gehčosa geavaheami.

3.4 Golmmastávvalmáddagiid oatnun

Bárahisstavvalvearbbaid sojahanhámit leat registrerejuvvon mihá unnit ja hárvvit go bárrastávvalvearbbaid hámit, muhto daid geavaheamis sáhtttá liikká vuohttit muhtun váldolinnejáid (gč. kap. 3.1 ja 3.2). Golmmastávvalmáddagat otnot álggos muhtumin guovttestávvalhápmiin:

- (26) [*mh mun*] ***báhkin*** ('bálkestan') [*dohko*] (1;9)
- (27) ***háji*** ('háliidan') [*bojjat vel eambo*] (2;6)
- (28) [*gal mun*] ***viehkan*** ('veahkehan') [*du*] (2;7)
- (29) [*mun*] ***veahkan*** ('veahkehan') [*du*] (2;7)

Golmmastávvalsániid oatnuma guovttestávvalhápmiin lea registreren maiddái Bals Baal gean dutkamuša nuoramus informánttat, guovtti- ja bealgoalmmátjakhásáčat, geavaheaba dušše guovttestávvalsániid, omd. *rahkka* 'ráhkadit (inf.)', *baači* 'bávččagii', *věahhke* 'veahket' (imp. ol. 2.

p.) (Bals 2002, 69–70, 53)⁶. Vuosttaš sániid oččodanmuttu okta iešvuohta mii guoská ollu gielaide oččodeapmái, lea dat ahte sánit main leat eanet go guokte stávvala, otnot. Suomagielat mánáid giela fonologalaš ovdáneami dutkamušaid mielde sánit sáhttet oatnut maiddá ng. systemáhtalaš giella-oččodeami muttus nu ahte sánit main (rávesolbmuidgielas) leat golbma dahje eanet stávvalat, otnot mánáidgielas ovtta- dahje guovttestávvalhápmiin. (Kunnari 2000; Savinainen-Makkonen 2001; Savinainen-Makkonen & Kunnari 2004, 86).

3.5 Unnán frekveanta sojahanvuogit

Dás čájehuvvon váldosojahanvugiid lassin mánná geavaha maiddá earalágan sojahanhámiid vuosttaš persovvna jovssushámi sajis. Eatnasat dain leat ovttaskasdáhpáhusat, ja čájehan dás muhtun dakkár dáhpáhusaid.

Vearbahámiid vokálaguovddáža kvalitehta spiehkasta birrasa váldosuopmanis dáin ovdamearkkain:

- (30) [*mun dušše*] **dualan** (2;9)
- (31) [*de mun*] **buođan** (2;8)
- (32) [*mu bu bu*] **buođán** [*deike*] (2;7)

Ua-diftoŋga geavaheapmái vuollegis *oa*-diftoŋga sajis dáin hámiin Kárášjoga suopmana mielde sáhtttá váikkuhan dat ahte lea jáhkehahtti ahte mánná lea gullan hámi mánáidgárddis go doppe ledje maid guokte Kárášjoga máná geain nubbi lei ovvtaahkásaš suinna.⁷ Guovdageainnu *doalan*-jovssushámi sajis mánná geavaha *dualan*-hámi unnimusat golmma geardde guovtti mánu áigodagas, muhto *boođán*-referánsahámis lea registrerejuvvon *ua*-diftoŋga dušše oktii. *Ua*-diftoŋga geavaheamis sáhtttáge leat sáhka ovttaskas sátnehámi oččodeamis dan hámis mas lea dan gullan ovvta dahje moatti olbmos, mii dasto rievdá jovssushámi láhkásažžan. *Uo*-diftoŋga ovttaskas geavaheami duohken *buođán*-hámis sáhtttá leat BOAHTIT-leksema Gáivuona suopmana *buođii*-variántta vokálaguovddáža málle.

Nubbi eará hápmi mas lea vuosttaš persovvna sojahanmorfema, lea pas-

⁶ Vrd. mu dutkanmateriála golmma- ja njealjestávvalhámit mat leat registrerejuvvon agis 1;11–2;1: *čohkkodit* ‘čohkkedit’ (inf.), *billahuvvá*, *bálkestit* (inf.), *bávččagii*, *oahttime* ‘oastime’.

⁷ Vaikko materiála čájeha čielgasit ahte mánná hupmá oarjesuopmana, de su gielas sáhtttá materiála mielde gullat muhtun sajiin Kárášjoga suopmana váikkuhusa, omd. *galggan*-vearbba hámis *alggan* dán celkosis: *dalle mun alggan mannat* (2;11).

siivvalágan hápmi *galgájuvvon* mii lea registrerejuvvon oktii:

(33) [mun] **galgájuvvon** [teidnet] (2;8)

Rávesolbmuidgielas GALGAT-leksema ii geavahuvvo passiivahámis, muhto dábalaš suorggidanmorfologiija njuolggadusaid mielde hámi lea dieđusge vejolaš ráhkadit: *galgojuvvot*, vrd. omd. *gálgat* > *galgojuvvot*. Máná hámi máddaga konsonántaguovddáš lea gievras dásis, nugo *galgat*-vearbba intentionála passiivasuorggádusas livččii rávesolbmuidgielas, muhto suorggádusa *o*-sokki sajis mánná geavaha *á*-vokála. *Galgájuvvon*-hámi soggevokála duohken orru leame dat ahte mánná dovdá eará hámiid main dán posišuvnnas lea *á*-vokála: *galgá* ja (Guovdageainnu ja Gáivuona suopmana) *galggán* ja *galggát*. Hápmi lea registrerejuvvon seamma báttis mas vuosttaš persovnna hápmin geavahuvvojit maiddá *galgá*, *galggan* ja *galgan*, mii čujuha dasa ahte mánná lea ain geahččaladdame mánggalágan hámiid ja ahte passiivasuorgása geavaheapmi lea okta geahččaladdanvuohki lahkoniit jovssushámi morfofonologiija. Passiivasuorgása geavaheapmi lea earenoamáš dan dáfus ahte dat ii leat registrerejuvvon eará sajiin dutkanmateriálas; dat ihtá báddejuvvon materiálii nuppádis easka guorahallanáigodaga maŋnel, agis 3;4–3;6.

Ovttá cealkagis lea preterihttahápmi *sturron* geavahuvvon preseansahámi mearkkašumis:

(34) E [áhčči maid don leat bohtán jo Oslos]
 á [jo mun lean bohtán]
 E [aktogo]
 á [jo (.) goas don manat Osloi]
 E [go mun] **sturron** dalle mun alggan mannat] (2;11)

Sihke preseansa ja preterihta referánsahámis, *stuoru-n* ja *sturro-n*, leat guokte morfema: mátta ja persovdna- ja lohkoagežus *-n*. Áigi ii merkejuvvo mainnage morfemain, muhto baicca vokálaguovddáža ja soggevokála kvalitehta ja konsonántaguovddáža kvantitehta molsašumiin.⁸ Dáid molsašumiid mánná ii dán ovttaskas ovdamearkkas vel sirre go geavaha preseansahámi sajis rávesolbmuidgiela preterihttahámi. Sáhhtá maid leat vejolaš jurddašit ahte *sturron*-hápmi geavahuvvo dás infinihttahámis finihttahámi haga; partisihpa perfeaktahámit ihtet materiálii juo goalmát eallinjagi álggus ja geavahuvvojit dan rájes miehtá guorahallanáigodaga, omd.

⁸ Preseansa allegrohámis *sturon* lea seamma soggevokála go preterihttahámis *sturron*.

dán celkosis:

- (35) [*mun galggan oahppat dienna nie go mun lean vehá*] **sturron**
(2;10)

In leat goit vel guorahallan man dábálaš partisiha perfeaktahámi geavaheapmi almmá finihttahámi haga muđui lea mu materiálas, inge dan dihte sáhte árvoštallat man jáhkehahti dákkár dulkon leaš.

Nubbi preterihttahápmi *máhtten* lea maid geavahuvvon dakkár oktavuodas mas livččii baicca vuorddehahti atnit preseansahámi:

- (36) á [*it don máhte*]
E [*dege*] **máhtten** (2;9)

Máná hámis lea jovssushámi persovdna- ja lohkoageažus *-n*, mii lea sihke preseanssa ja preterihta ovttaidlogu vuosttaš persovdna sojahangeažus, muhto konsonántaguovddáža dássi ja soggevokála kvalitehta spiehkastit jovssushámis. Dás sáhtta leat sáhka áhči hámi oasi luoikkaheamis nu ahte preseanssa biehttalanhámi *máhte* soggevokála *e* sirdása máná hámi oassin, vrd. sojahanmorfemahis *máhte* (pro *máhtán*) -hápmi, gč. kap. 3.1. Seammasullasaš ovdamearka das mot ságastallanguoimmi geavahan eará sojahanhápmi sáhtta váikkuhit máná válljen hápmái, lea čuovvovaš dialoga guovttijahkásaš suomagielat Ilkka-nammasaš bártnáža ja su eatni ságastallamis (gč. Karjalainen 1991, 77):

- Eadni: *äiti osti ne* 'eadni osttii daid'
Ilkka: *ei ostinut* 'ii oastán' (vrd. rávesolbmuidgiela *ostanut*).

Máhtten-hámi gievrras dási konsonántaguovddáža sáhtta leat vejolaš čilget dainna ahte, nugo kapihttalis 3.3 čájehuvvui, dássemolsašuddama oččodeapmi lea guorahallanáigodagas ain muhtun muddui gaskan, ja máná hámiid konsonántaguovddážat sáhttet dan dihte muhtumin leat eará dásis go jovssushámiin.

Ovtta ovdamearkkas sáhtta dadjat leat reduplikašuvvna go mánná geardduhastá sátnehámi maŋit stávvala:

- (37) [*ja dákkára*] **áiggungun** (2;7)

Reduplikašuvdna lea dábálaš, earenoamážit hui árra ovdamorfologalaš, operašuvdna mii sáhtta bistit mánga jagi (Laalo 1997, 198), muhto mu materiálas lea dušše dát okta ovdamearka man sáhtta gohčodit reduplikaatiivvalažžan. Dákkár hámiid vátna logu duohken sáhtta leat dat ahte eanas

oassi báddejuvvon materiálas lea čoggojuvvon maŋnel máná giellaoččo-deami ovdamorfologalaš muttu, gč. maddái Savinainen-Makkonen (1998) mas 1;2.0–1;3.2-ahkásaš suomagielat máná giellamateriálas ii báljo lean reduplikašuvdna (Savinainen-Makkonen 1998, 76).

Ovtta vearbahámis máná geavaha soggevokála mii spiehkasta jovssushámi soggevokála kvalitehtas:

(38) [*go mun*] **lávllan** [*dan nuppe --*] (2;11)

Hámi duohken orru leame máná nuppi vuosttašgiela, suomagiela, hápmi *laulan* 'lávllun'. Suomagiela sojahanhámi nuppi stávvala *a*-vokála orru váikkuhan dasa ahte vearba lea sojahuvvon bárrastávval *a*-máttat vearban, vrd. omd. *guovllan*. *A*-soggevokála geavaheami sáhtta nannen datnai ahte *a*-máttat vearbbaid lohku lea stuorit go *u*-vearbbaid ja ahte dat leat frekveanttabut go *u*-máttat vearbbaid. Hápmi *lávllan* lea registrerejuvvon guktii guorahallanáigodaga loahpageahčen, muhto seamma báttis, minuhta maŋnelis *lávllan*-hámiid, lea maid jovssushápmi:

(39) [*kánske mun*] **lávllun** [*dien*] (2;11)

A-máttat *lávllan*-hámi geavaheami sáhtta dan dihte atnit spiehkastahkan máná vearbahámiin go materiálas eai leat eará ovdamearkkat main bárrastávvalmáddagiid vuolleluohká preseansahámiid soggái ihtá nuppi vuolleluohká soggevokála.

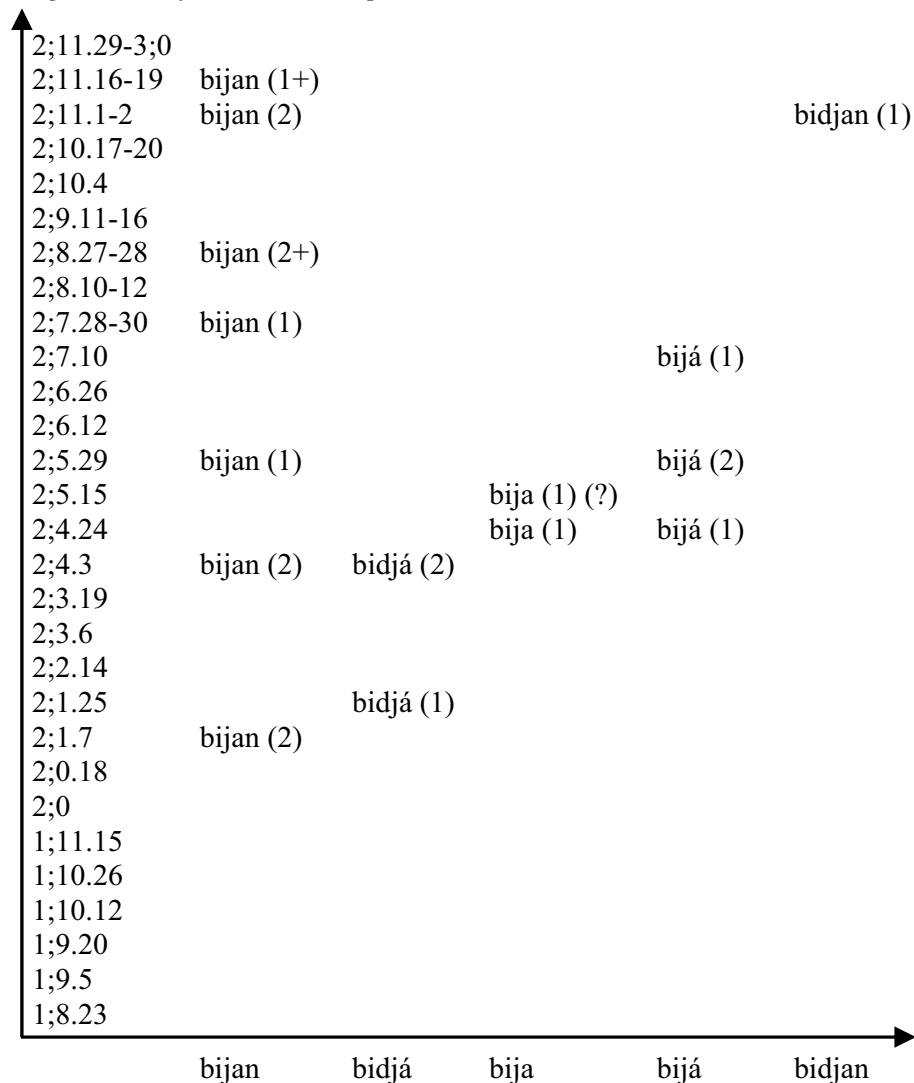
4 Lohppii

Ovttaidlogu vuosttaš persovna sojahanhámiid jovssushámit sajáiduvva-gohtet máná gillii albma ládje badjelaš bealgoalmmátjähkásažžan, muhto daid bálddas geavahuvvojit maddái eará sojahanvariánttat gosii guorahallanáiggi lohppii.

Jovssushámiid oččodanproseassa váldolinnjáiid áiccalmahtta Diagrámma 1 mii čájeha *bijan*-hámi sojahanvariánttaid ja daid geavahanáiggiid. Ceakkoáksásis leat máná agit (jagi, mánu ja beavvi mielde) goas hámit leat báddejuvvon videoi, ja lásikkoáksásis fas leat hápmevariánttat áigeortnegis. Ceakkočuolddain čájehuvvo goas guhtege hápmi lea geavahuvvon ja galle geardde. Logut čájehit galle geardde guhtege hápmevariántta lea registrerejuvvon namuhuvvon agi báttis. Plus-mearka logu maŋábealde mearkkaša ahte hápmi lea geavahuvvon namuhuvvon báttis unnimusat nu galle geardde go lohku čájeha. Ovdamearkka dihte *bijan*-hápmi sáhtta leat registrere-

juvvon vaikko man galle geardde agi 2;8.27–28 rájes gitta dassázii go *bidjan*-hápmi ihtá agis 2;11.1–2, muhto diagrámmii leat váldon mielde dušše golbma vuosttaš maŋŋálas albmoneami guđege hápmevariánttas (dás: *bijan*) mat leat earalárganat go ovddit variánta (mii dán dáhpáhusas lea *bijá* agis 2;7.10), namalassii okta agis 2;7.30 ja guokte agis 2;8.27–28.

Diagrámma 1. *bijan*-hámi oččodeapmi

Diagrámmas bohtá ovdan ahte jovssushápmi *bijan* lea registrerejuvvon vuosttaš geardde badjelaš guovttijahkásažžan ja ahte dat geavahuvvo gosii

miehtá guorahallanáigodaga. Moadde vahku maŋŋel vuosttaš albmoneami jovssushámi sadjái ihtá goit goalmmánat persovvna hápmi *bidjá*, muhto dan geavaheapmigiis nohká moadde mánu maŋŋel go máná gillii ihtá sojahanmorfemahis hápmi man soggi sáhtá leat jogo largo- dahje allegrohámis. Sojahanmorfemahis hápmi ja jovssushápmi geavahuvvojit bálddalaga moadde mánu dassázii go jovssushápmi sajáiduvvá áidna hápmiin badjelaš bealgoalmmátjahkasažžan, muhto lagabui golmmajahkasažžan lea vel ovtta geardde registrerejuvvon hápmi mas konsonántaguovddáš lea gievrras dásis.

Diagrámma čájeha ahte máná gielas leat jovssushámi lassii golbma sojahanvariántta mat spiehkastit jovssushámi morfofonologiijas: (1) suffivssahis hámit *bija* ja *bijá*, (2) ovttaidlogu goalmmánat persovvna hápmi *bidjá* ja (3) gievrrasdásat hápmi *bidjan*.

Dutkanmateriála obalohká čájeha ahte suffivssahis hámit ja ovttaidlogu goalmmánat persovvna hámit geavahuvvojit gosii bálddalaga: ovddibut agis 2;0–2;8 ja maŋŋbutgis agis 2;1–2;9. Materiálas leat vihtta leksema main leat ovdamearkkat sihke suffivssahis hámis ja ovttaidlogu goalmmánat persovvna hámis, ja dán viđa leksema sojahanvariánttat orrot čájeheame ahte goalmmánat persovvna hámit ja suffivssahis hámit sáhttet geavahuvvot giel-laoččodanproseassas jogo maŋŋálaga (BIDJAT- ja DAHKAT-leksemain) dahje bálddalaga (GALGAT-, MANNAT- ja ÁIGUT-leksemain). Materiála berrešii goit leat stuorit vai livččii vejolaš čielggadit geavahuvvojitgo dát sojahanvariánttat dábaláččamusat maŋŋálaga vai bálddalaga.

Sátnemátta geavahuvvo earenoamážit preaseassa ovttaidlogu vuosttaš persovvna sojahanhápmiin, muhto ovttaidlogu goalmmánat persovvna hápmi geavahuvvo dutkanmateriála mielde jovssushámi sajis maiddá eará persovvnain ja loguin, nugo omd. ovttaidlogu nuppi persovvnnas ja mánggaidlogu goalmmánat persovvnnas.

Gievrrasdásat hámit geavahuvvojit earenoamážit guorahallanáigodaga loahpageahčen agis 2;7–2;11, ja dat orrot eanas háviid leame ovttaskasdáhpáhusat mat adnojuvvojit jovssushámiid bálddas. Dábaláččamusat konsonántaguovddáš lea jovssushámi mielde geahnohis dásis, muhto nugo earáge sojahanhámiin, dássi sáhtá muhtumin spiehkastit jovssushámi konsonántaguovddáža dásis.

Dás namuhuvvon golmma váldosojahanvuogi lassii mat spiehkastit jovssushámis, mánná geavaha maiddá eará sojahanhámiid. Eanas dain leat registrerejuvvon dušše oktii dahje moddii, muhto dat nannejit ipmárdusa vearbasojahanvuogádaga oččodanproseassa girjáivuodas ja čájehit ahte árramorfologalaš muttus mánná geahččaladdá heivehallat mánggalágan

morfofonologalaš njuolggadusaid oktii lahkoneittiinis jovssushámiid morfofonologijja.

Gáldut

Dutkanmateriála

Videoi báddejuvvon giellamateriála transkripšuvnnat. Videobáttit ja transkripšuvnnat leat čállis.

Girjjálašvuohta

Áššu 18.12.2007.

Bals, Berit Anne. 2002. *The acquisition of grade alternation in the Kautokeino dialect*. Váldofágadutkamuš. [Tromsø]: Linguistic Department, University of Tromsø.

Bittner et al. 2003 = Bittner, Dagmar & Wolfgang U. Dressler & Marianne Kilani-Schoch. 2003. Introduction. – *Development of Verb Inflection in First Language Acquisition. A Cross-Linguistic Perspective*. [Doaimm.] Bittner, Dagmar & Wolfgang U. Dressler & Marianne Kilani-Schoch. *Studies in Language Acquisition* 21, [vii]–xxxvii. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.

Dressler, Wolfgang U. & Annemarie Karpf. 1995. The Theoretical Relevance of Pre- and Protomorphology in Language Acquisition. – *Yearbook of Morphology 1994*. [Doaimm.] Booij, Geert & Jaap van Marle. 99–122. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Ijäs, Johanna. 2004. Fuomášumit muhtun simultána guovttegielat máná árra giellaoččodeamis. – *Sámi dieđalaš áigečála*. 2004: 1, 119–131.

– 2007. *Nyt lonuhettaan – Kodaid ovtastuvvan guovttegielat máná suomagielas. – Sámit, sámít, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. [Doaimm.] Ylikoski, Jussi & Ante Aikio. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno Ougrienne* 253, 183–201. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura = Société Finno Ougrienne.

Karjalainen, Merja. 1979. *Lapsenkielen genetiivi. Yksi-, kaksi- ja kolmivuotiaiden lasten genetiivin käytön tarkastelua*. Pro gradu -dutkanmuš. [Oulu]: Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitos.

– 1991. Kompastelevaa taivutusta. – *Kielitieteellisiä muistoonpanoja 4. Laitoksen 25-vuotisjulkaisu*. [Doaimm.] Karjalainen, Merja. *Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja* 34, [75]–90. Oulu: Oulun yliopisto.

Kilani-Schoch, Marianne & Wolfgang U. Dressler. 2002: The emergence of inflectional paradigms in two French corpora: an illustration of general problems of pre- and protomorphology. – *Pre- and Protomorphology. Early Phases of Morphological Development in Nouns and Verbs*. [Doaimm.] Voikova, Maria D. & Wolfgang U. Dressler. *LINCOM Studies in Theoretical Linguistics* 29, 45–59. Muenchen: Lincom Europa.

Kunnari, Sari. 2000. *Characteristics of early lexical and phonological development in*

- children acquiring Finnish*. Acta Universitatis Ouluensis B 34. Oulu: Oulu University Press.
- Laalo, Klaus. 1997. Alkukatsaus lapsenkielen esi- ja varhaismorfologiaan. (Engelasgiel čoaħkkáigeassu: Introduction to pre- and protomorphology. <<http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/vir97laalo.html>> [06.04.2009]) – *Virittäjä* 101, 186–207.
- 1998. Välikatsaus lapsenkielen varhaismorfologiaan. (Engelasgiel čoaħkkáigeassu: Interim review of protomorphology in child language. <<http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/vir98laalo.html>> [06.04.2009]) – *Virittäjä* 102, 361–385.
- 1999. Ensianoista ja esimorfologiasta varhaismorfologiaan. Lapsen sijajärjestelmän ja verbintaivutuksen alkuvaiheita. (Engelasgiel čoaħkkáigeassu: From first words and premorphology to protomorphology. <<http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/vir99laalo.html>> [06.04.2009]) – *Virittäjä* 103, 354–377.
- 2002. Acquisition of case in Finnish: A preliminary overview. – *Pre- and Protomorphology. Early Phases of Morphological Development in Nouns and Verbs*. [Doaimm.] Voeikova, Maria D. & Wolfgang U. Dressler. LINCOS Studies in Theoretical Linguistics 29, 83–103. Muenchen: Lincom Europa.
- Sammallahti, Pekka. 2006. *Jietnadataohpa vuodđogursa*. Giehtačáalus.
- Savinainen-Makkonen, Tuula. 1998. Ensianojen kauden fonologiaa. Tapaustutkimus. (Engelasgiel čoaħkkáigeassu: The phonology of the first words.) – *Kielen ituja. Ajankohtaista lapsenkielen tutkimuksesta*. [Doaimm.] Karjalainen, Merja. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 10, 44–83. Oulu: Oulun yliopistopaino.
- 2001. *Suomalainen lapsi fonologiaa omaksumassa*. (Engelasgiel čoaħkkáigeassu: Finnish children acquiring phonology.) Publications of the Department of Phonetics 42. [Helsinki]: University of Helsinki.
- Savinainen-Makkonen, Tuula & Sari Kunnari. 2004. Ensianojen rakenteet. – *Mistä on pienten sanat tehty. Lasten äänteellinen kehitys*. [Doaimm.] Kunnari, Sari & Tuula Savinainen-Makkonen. 84–87. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Toivainen, Jorma. 1980. *Inflectional affixes used by Finnish-speaking children aged 1–3 years*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 359. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Voeikova, Maria D. 1997. Early Extragrammatical Operations in the Speech of a Russian Child (from 1;04.11 to 2;00.03). – *Studies in Pre- and Protomorphology*. [Doaimm.] Dressler, Wolfgang U. Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung 26, [37]–43. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Njálmmálaš gáldut

- Argus, Reili. 2007. Morphological development of three-year-old Estonian speaking children. Sähkavuorru Kielitieteen päivät -konferánsas Oulu universitehtas 24.–25.5.2007.

Oahppiid feallat čállošii

Outi Länsman

1 Láidehus

Suoma logahagain (joatkkaskuvllain) studerema loahpas ordnejuvvojit studeantačállošat (loahppageahččaleapmi), maid ulbmilin lea čielggadit leatgo oahppit oahppan daid dieđuid ja dáidduid mat leat logahaga oahppoplána mielde. Studeantadutkkuslávdegotti (YTL) bargun lea jođihit, ordnet ja ollašuttit dáid loahppageahččalemiid. Dat maid addá mearrádusaid iskosiid sisdoalus, ordnemis ja árvvoštallamis. Lávdegotti lahtuid nammada Suoma oahpahusministeriija. (YT 2009.)

Loahppageahččaleapmái gullet iskosat unnimustá njealji ávdnasis. Eatni-giela studeantaiskkus lea buohkaide bákkolaš, ja dan lassin oahppi vällje golbma ávdnasa čuovvovaš njealji ávdnasis: nubbi ruovttueatnangiella (ruotagiella), vierisgiella (eaŋgalasgiella), matematihkka ja reála (omd. historjá, oskkoldat, psykologiija, eatnandiehtu). Dáid bákkolaš ávdnasiid lassin oahppi sáhtta välljet loahppageahččaleapmái iskosiid maid eará ávdnasiin, omd. sáme giela studeantaiskosa. (YT 2009.)

Studeantačállošiid giellaiskosat leat gáibádusaid dáfus guovtteláganat: guhkes ja oanehis oahppomeari iskosat. Sáme gielas lágiduvvo vierisgiela oanehis oahppomeari iskkus. Dasa eai leat riikkaviidosaččat mearriduvvon bákkolaš kursat, muhto dan vuodđun leat logahaga B3-giela (giella man oahpahus álgá logahagas) ulbmilat. Sáme giela vierisgiela iskkus ii goittotge vel doala sisttis gullama ipmirdeami iskosa. (YTL 1997, 1, 3, 5.)

Giellaiskosat dollet sisttiset čálalaš oasis, mii mihtida deavstta ipmirdeami ja buvttadeami (YTL 1997, 9). Sáme giela oanehis oahppomeari (vierisgiela) iskkus lea dušše čálalaš iskkus ja das leat čuovvovaš oasis: produktiiva ráhkadusiskkus, oanádus, jorgaleapmi/čilgen (deavstta ipmirdeapmi) ja čálus.

Čáluoassi mihtida oahppi návccaid buvttadit iehčanassii oktílaš deavstta addojuvvon fáttás, ja dan guhkkodat iskosis lea 150–200 sáni. Čálloša sisdoallu galgá vástidit addojuvvon bargobihtá. (YTL 1997, 11.) Čálalaš materiála váttisvuohtan lea dat, ahte oahppi sáhtta välljet daid hámiid, maid son máhtta ja guođit váttis hámiid geavatkeahhtá. Čálalaš buvtt-

deamis čállis lea maid eanet áigi smiehttat go njálmmálaš buvttadusas. (Corder 1981, 59–60; Koivisto 1994, 10.) Iežan materiálas oahppit leat ožžon buvttadit deavstta friddja, muhto addojuvvon bargobihtát ja bajil-čállagat leat goittotge váikkuhan čállosa sisdollui.

Lean dutkamušas čielggadan, man ollu ja makkár feaillaid oahppit dahket ja mas ja manin feaillat bohtet. Lean guorahallan sáme giela čálliid oahppi persovnnalaš giela, gaskagiela, váttisvuodaid sierra dásiin: syntávssas, morfologiijas, morfofonologiijas ja sátnerájus. Gaskagielas oahppi lea giela máhttima beallemuttus: son máhttá ja ii máhte juvssusgiela (giella man oahpahallá).

Beroštuvven dutkat sáme giella vierisgiellan -oahppiid giela danin, go eanaš dan áigge maid lean oahpahan, lean doallan kurssaid justa vierrogielagiidda ja oahpahan sin. Lean oahpahan ee. Sámi Oahpahušguovddázis Anáris, Soađegili gieldda skuvllain ja manjimuš jagiid Oulu universitehta Giellagas-instituhtas. Sáme giella vierisgiellan -lohkkiid giella lea álo mu mielas leamaš miellagiddevaš: juohke kurssas leat bohtán ovdan iešguđetlágan hámit gaskagielas. Mus leat leamaš mánggat somás bottut go oahppit leat geahččalan buvttadit dakkár giela mii sulastahtá sáme giela. Jagiid mielde lean maid oahppan diehtit sullii daid sáme giela riektáčállima feaillaid, maid oahppit dahket, muhto dárkilis diehtu dáin lea váilon.

Dutkamušii lea mu mielas maid geavatlaš ávki: sáme giela lohket dán áigge ain eanet ja eanet dakkár olbmot, geaidda sáme giella lea nubbe dahje vierisgiella ja ná diehtu sin gaskagielas ja giela oahppamis dárbbášuvvo. Nubbe dahje vierisgillii čállima dutkan bálvala oahpahusa ja go gárte giela geavaheami váttisvuodaid, sáhtá gávdnat oahpahussii rivttes sisdoalu. Kalliokoski (1996) mielde dutki bargun lea čájehit, makkár iešvuodaid oahppiid gielas sáhtá gávdnat. Dan lassin dutki galgá addit iežas dutkanbohtosiid oahpahusa ámmátolbmuide, vai sii besset árvvoštallat daid ja atnit daid ávkin. Nubbegillii čállima oahpahusa ii sáhte ovddidit dieđalaččat almmá dutkamušá haga. (Kalliokoski 1996, 108.)

Sávan, ahte dutkamušas lea ávki sáme giella nubbe- ja vierisgiellan oahpahas, omd. oahppokurssaid sisdoaluid plánemis ja oahppamateriála ráhkadeamis; maid áššiid sáhtáši deattuhit ja maidda giddet eanet fuopmášumi. Čállinoahpahas dárbbášuvvo buotlágan diehtu das, makkár oahppigiella iešalddes lea ja mo dan sáhtáši buoridit.

2 Sámegeiella nubbe- ja vierisgeiellan

Suoma studeantadutkkuslávdegoddi meroštallá sámegeiela oanehis oahppomeari studeantaiskosa vierisgeiela iskkusin (YTL 1997, 3). Studeantaiskkus ii nappo earut nubbegeielagiid vierisgeielagiin, vaikko mángga oahppái sámegeiella ii leat vierisgeiella. Iešalddes dat sáhtá leat muhtimiidda eatnigiella dahje ankke ruovttus hállonjuvvo giella, muhto sin giellamáhttu lea hedjonan, go sii leat gártan leat dahkamušas eanet suomelaš servošiin (servodagain), omd. danin go skuvllas oahpahus lea suomagillii.

Doahpágiid *nubbegeiella* ja *vierisgeiella* sáhtá sirret nubbi nuppis giela oahppankonteavstta vuodul. Doaba *nubbegeiella* čujuha dakkár giela oahppamii, mii dáhpáhuvvá giellaservoša siste, omd. suomagiela sáhtá oahppat Suomas nubbegeiellan. (Latomaa & Tuomela 1993, 239; Larsen-Freeman & Long 1994, 6; Latomaa 1996, 11.) Muhtimat gohčodit nubbegeiellan buot daid gielaid, maid olmmoš lea oahppan vuosttas giela maŋŋá, oahppankonteavsttas beroškeahtá (Sajavaara 1999b, 75). Vierisgeiella fas čujuha dakkár giela oahppamii, mii dáhpáhuvvá dakkár birrasis, gos dán dihto giela eai hála eatnigiellan: omd. Suoma skuvllain duiskkagiela sáhtá oahppat vierisgeiellan. (Latomaa & Tuomela 1993, 239; Larsen-Freeman & Long 1994, 6; Latomaa 1996, 11.) Mánggain dutkamušain nubbegeielas ja vierisgeielas geavahuvvon oanádus *L2*.

Iešguđetlágan oahppankonteavsttaid lassin sáhtá hállat maid guovtti earálágan proseassas. Vierisgeiela oahppan lea muhtumin vuostebárran nubbegeiela oamasteapmái. Oamasteapmi dáhpáhuvvá mielavuložis nu, ahte olmmoš gullá giela birrasis ja dat váikkuha sutnje. Oahppan fas čujuha diđolaš giela studeremii. (Sajavaara 1982, 12–13; Latomaa & Tuomela 1993, 239.) Ellis goittotge čállá, ahte nubbegeiela oamasteapmi ii leat oaivilduvvon vuostebárran vierisgeiela oahppamii. *Nubbegeiela oahppan* lea badjedoaba, mii sisttisoallá sihke skuvllas oahpahuvvon giela ja ”lunddolaččat” giellaservošis ohpon giela. (Ellis 1986, 5–6.)

Dutkanmateriálas lea vuohttimis, ahte oassi čállin leat nubbegeielagiid ja oassi fas vierrogeielagiid láganat, ja čálliid gielalaš vuodđun sáhtá árvalit leat sihke formála oahpahus luohkkálanjas ja maiddái giela oamasteapmi. Oassi čállin leat várra geavahan sámegeiela iešguđetlágan gulahallandilálašvuodain omd. skihpáriiguin, ruovttus vanhemiiguin ja fulkkiiguin ja oamastan ná giela. Dan lassin sii leat lohkan dan skuvllas. Dát oidno omd. hállangiela váikkuhussan čállingillii ja oalle viiddis sátnerájus. Oassi fas lea várra lohkan sámegeiela dušše skuvllas, ja giela oamasteapmi lea báhcán unnin. Dát vuhtto omd. gáržžes sátnerájus ja váilevaš giellaoahpalaš ráhkadusain. Čállosiin lea maid vuohttimis, ahte ovttage čállis ii leat eatni-

gielaga lágan giellamáhttu.

3 Dutkanmateriála ja -metoda

Dutkanmateriálan leat jagiid 1996–2000 studeantačállosat, oktiibuot 99 stuhka. Čállin 77 ledje nieiddat/nissonolbmot ja 22 gánddat/almmai-olbmot. Juohke čáli lea čállán studeantaiskosa oktii.

Lean pro gradu -barggustan govvidan ovdamearkkaiguin oahppiid gaska-giela ja daid váttisvuodaid, mat sis leat sáme giela čáledettiin. Ovdamearkkat mitalit maid oppalaččat oahppiid giellamáhtus. Govvideami lassin maid rehkenastán feillaidd: man ollu leat iešgudetlágan feillat ja feilatiippat. Dalle lea čielgan dat, mat giela dásiid dagahit eanemus feillaidd ja mat fas unnán. Ná dutkanmetoda lea leamaš kvantitatiivvalaš ja govvideaddji.

Dutkamušas lean geavahan čáliid gaskagiela váttisvuodain doahpaga *feaila*. Feillain oaivvildan nubbe- ja vierrogielagiid gaskagiela spiehk-kaseami sáme giela kodifierejuvvon norpmain. Kodifierejuvvon norpmat leat sátnegirjiide, giellaoahpaide ja giellageavaheami rávagihppagiidda čállon giellageavaheami rávvagat (Rintala 1992, 47). Sáme giela girjegiela norpmaid meroštallamis lean geavahan veahkkinn ee. čuovvovaš giellaoahppagirjiid: Sammallahti ”Gielladutkama terminologiiija” (2007) ja ”Láidehus sáme giela cealkkaoahpa dutkamii” (2005), Nickel ”Samisk grammatikk” (1990) ja ”Iso suomen kielioppi” (2004) (= ISK). Manjimučča lean geavahan gielladiehtaga tearpmaid čilgemii.

Dutkamušas sáme giela girjegiela norpmaid meroštallamis vuodđun leamaš nappo normatiiva ja pedagogalaš skuvlagiellaoahppa, iige sáme giela duodalaš giellaoahppa. Karlsson (2000) čállá, ahte norpmaid geahčadettiin galgá dahkat earu ”lunddolaš” ja ”virggálaš” norpmaid gaskii. Lunddolaš norpmat leat dakkárat, maid giela geavaheaddji lea oamastan muhto son ii bastte daid čilget. Virggálaš norpmat fas laktásit giellagáhttemii, ja dat oahpahuvojit diđolaččat giela oahppiide skuvllas giellaoahpa vehkiin. (Karlsson 2000, 22–23.)

James (1998, 65) kritisere dušše normatiiva giellaoahpa vuodul dahkkon feillaidd meroštallamiid, muhto oaidná, ahte váimmus giellaoahpa vehkiin giela sáhtta juogadit čielga dáhpáhusaide ja ná iešgudetlágan dulkonvejolašvuodát unnot.

Dirven (1990) meroštallá skuvlagiellaoahpa refereansagiellaoahppan, mas

leat oktavuodát deskriptiivvalaš ja pedagogalaš giellaohppii. Deskriptiivvalaš giellaoahpa ulbmilin lea čielggadit dan, mo ovttaskas giela doahpagat ja funkšuvnnat oidnojit gielas dahje nuppegežiid, mo giella oidno doahpa-giin ja funkšuvnnas. Dán vuodul giellaoahppa oažžu iežas normatiiva luonddu, mii fas oidno skuvlagiellaoahpain. Pedagogalaš giellaoahppa fas sisttisoallá govvadásaid ja ovdanbuktimiid vierisgiela giellaoahpas, mat leat oaivvilduvvon oahpaheaddjiide dahje oahppiide. Daid ulbmilin lea ovddidit dahje bagadallat daid giela oamasteami oahppanproseassaid, maid dat giella gáibida. Dievaslaš norbmavuogádaga lea veadjemeahtun ráhkadit, dasgo giella oažžu mearkkašumiid olbmui ja sin gaskasaš doaimmain.

Lean juohkán dutkanmateriála feaillaid árbevirolaš giellaoahpalaš kategoriijaid mielde váldojoavkkuide ja feilatiippaide: syntávssalaš feaillaide (kongruensa, subjeakta, kásusiid válljen, objeakta, predikatiiva, tempus, čujuheapmi, advearbbat, adjektiivaaatribuhtat ja eará syntávssalaš feaillat; mielde eai leat sátnortnegis dahkkon feaillat), ortográfalaš feaillaide (grafemafeaillat, guovttádstinfeaillat ja čállinfeaillat; in leat váldán mielde gaskamearkkain ja stávvaljuogus dahkkon feaillaid), morfologalaš feaillaide (vearbahámi hábmen, vearbahámi válljen, nomensojahus, diftonggat, komparašuvdna ja mánggaidlogusánit), leksikála feaillaide (sániid válljen ja hábmen), morfologofonologalaš feaillaide (nomenhámiid dássemolsašuddan ja vearbahámiid dássemolsašuddan) ja eará feaillaide.

Juogadeapmi ii leat leamaš buot báikkiid álki dahjege ovttáčilggolaš. Muhtin feaillaid livččii sáhtán bidjat man nu eará dahje mánggage jovkui. Jáhkkmis lea maid dat, ahte gii nu earáid livččii dahkan earálgán feailajuogu dahje bigálastán muhtin feaillaid eará láhkai. Leange ožžon kritihka das ahte feaillaid juogadeapmi ii leat buot feaillaid buohta buot áiggiid logalaš, ja ná maiddá logut das, man ollu leat iešguđetlágán feaillat ja feilatiippat, eai doalaše buot sajiin deaivása. Sajavaara (1999a, 116) ja Corder (1967, 167–168) goittotge čálliba, ahte feaillaid analyseredettiin ii leat álo vejolaš dulkot feaillaid dušše ovttá láhkai, ja álot juogadeapmi ii lihkostuva dievaslaččat. Juohke áidna feilii lei maid veadjemeahtun gávdnat čilgehusa dahje siva. Lean feaillaid analyseremis maid árvalan feilatiippaide oktasaš čilgehusa dahje goittotge dakkár čilgehusa mii govččašii enaš feaillaid.

4 Dutkamuša teorehtalaš duogáš

Dutkamuša teorehtalaš duogázin leat kontrastiiva analysa, feailaanalysa ja gaskagiela dutkamuš. Feaillaid sivaid analyserema lean dahkan kontrastiiva analysa heajos hypotesa ja feailaanalysa vehkiiguin. Kontrastiiva

analyisa geavahuvvo dutkamušas gáldogiela (oahppi eatnigiella, dán bargus suomagiella) ja juvssusgiela (sámegiella) ráhkadusaid veardádallamii. Lean dutkamušas veardádallan sámegiela ja suomagiela ráhkadusaid dárbbu mielde. Lean ohcan sámegiela kategoriijai vástideaddji kategoriija suomagielas dalle, go feailaid duogážin sáhtáši leat interfareansa. Omd. subjeavtta, objeavtta, kongruenssa oktavuodas lean buktán sihke daid sáme- ja suomagiela iešvuodaid.

Kaivapalu (2005) mielde veardideami bokte oaidná dan, makkárat leat giellaid lingvisttalaš sárgosat ja man lahkalašgiellaid dahje guhkkálagaid giellat leat man nu ráhkadusa oktavuodas (Kaivapalu 2005, 39). Kontrastiiva analyisa lea anolaš gáldogiela váikkuhusaid dutkamis: juos anus ii leat veardádalli diehtu gáldo- ja juvssusgiela ortnegiin, de ii šatta ipmárdus ortnegiid kontávttas, man bokte giella elemeanttat ja proseassa sirdašuvvet gáldogielas juvssusgiellii. (Kaivapalu 2005, 25.) Kontrastiiva analyisas lea nappo iežas dárkkuhus: galgá dušše smiehttat, makkár áššiid gánniha veardádallat (Sajavaara 1999b, 80).

Feilaanalyisain lean fas identifiseren, govvidan, juogadan, čilgen ja analyseren feailaid. Feilaanalyisa mielde feillaide lea earáge čilgehus, go beare oahppi eatnigiella, omd. ovttagardánahttin, generaliseren, njuolggadusaid eahpedievaslaš heiveheapmi. Feilaanalyisa nappo ohcala sivaidda feillaide viidásabbot go kontrastiiva analyisa (Larsen-Freeman & Long 1994, 57). James (1998, 1, 5) fas čállá, ahte feilaanalyisa ulbmilin lea govvidit objektiivvalaččat oahppiid gaskagiela ja juvssusgiela.

Feilaanalyisa lea goittotge ožžon kritihka das, ahte dat čiekŋu dušše feillaide, ja ná dainna ii leat vejolaš oažžut oppalaš gova oahppi gielas. Feilaanalyisa ii atte dieđuid das, maid oahppi juo máhtá ja maid giella hámiid son ii geavat ollenge. (Larsen-Freeman & Long 1994, 61.) Feailaid ii leat álo maid vejolaš dulkot dušše ovtta láchkai, muhto geahčademiin feailaid oažžu dieđuid giella oahppamis, oamasteamis ja dain strategiijain, maid oahppi lea oahppan gaskagielas (Corder 1967, 167–168; 1981, 10–12). Feillat mitalit nappo dušše oasi čáliid giellamáhtus, muhto goittotge feillat mitalit dan, makkár giellamáhttu čáliin lea studeantaiskosa čáledettiin ja dan, maid sii galggašedje vel oahppat.

Feilaanalyisa ovdána nu, ahte feailaid galgá vuosteváidnat/identifiseret. Daid gávdná go veardádallá oahppiid gaskagiela juvssusgiellii, ja ná sáhtá oaidnit dan, man juvssusgiela njuolggadusa oahppi lea rihkkon (Burt & Kiparsky 1972, 8–9). Feailaid dovdan lea álki dakkár buvttadusain, main dalán oaidná feailaid ja dat gohčoduvvojitge rahpasit feillalažžan. Dákkár rahpasit feillalaččat leat vuostebárran čihkosit feillalaš hámiide. Dat

sáhttet leat hámiset beales riehta hábmejuvvon, muhto go váldá vuhtii konteavstta, mas dat leat geavahuvvon, čielgá ahte hápmi leage feallalaš. Cealkka nappo ii galgga leat dušše dohkálaš, muhto dat galgá maid heivet dan kontekstii mas dat lea geavahuvvon. Dan dihtii feallaid dovđán gáibi-da konteavstta dulkoma. (Corder 1976, 277–278.)

Čuovvovažžan lea feallaid govvideapmi man nu ortnega mielde. Ortnet galgá leat guhkás ovdánan ja vuđolaš, dasgo oahppiid feallat sáhttet leat mohkágat. Giellaoahppa man geavaha govvideamis ávkin, galgá leat gokčevaš ja viiddis. Ortnet galgá leat maiddái nu oktageardán, ahte dan lea álki dulkot ja geavahit. Govvideamis leat maid mánnga ulbmila: dat čielg-gasmahtta ja konkretisere čáli áigumušaid, ja dan oktavuodas feallaid lea vejolaš rehkenastit ja juogadit iešguđetlágan kategorijjaide. (James 1998, 95–97.)

Feailanaalyasa njeallját muddu lea feallaid analyseren: mas feallat bohtet ja man sivas. Prinsihpas feallat bohtet giela systemáhtalašvuodas. Jos giella ii livčče systemáhtalaš, nappo das eai livčče njuolggadusat, de dan ii livčče vejolaš oahppat. Feallat leat maid boadus diehtemeahttunvuodas: oahppi ii dieđe doarvái juvssusgielas. (James 1998, 174–175.)

Oahppi persovnnalaš gielas lea geavahuvvon namahus *gaskagiella*, dasgo das leat dihto systemáhtalaš feallat (Ellis 1986, 299; Sajavaara 1999a, 117) ja dat lea iehčanas giellahápmi gáldo- ja juvssusgiela gaskkas (Latomaa 1993, 20). Oahppi hábme alces iežas oainnu juvssusgielas, man son lea oahppamin ja oahpahallamin. Gaskagielas oahppi lea giela máhttima beallemuttus: son máhtta ja ii máhte juvssusgiela. Buhttemiin son geavaha juvssusgiela molssaevtolaš vugiid, suoláda ja luoikkaha. (James 1998, 3, 63.) Hawkins (1987, 471) deattuha goittotge dan, ahte gaskagiela hámit leat feallat dušše dalle go daid veardida juvssusgillii. Muđui gaskagiella lea iehčanas systema.

Gaskagielat leat ollu ja iešguđetláganat, nugo suopmanatge. Dat molsašuddet jietnadagaid ja ráhkadusaid mielde. Gaskagillii lea mihtilmas dat, ahte oahppi figgá diđolaččat buvttadit dakkár giela mii sulastahtta juvssusgiela. Gaskagiella maid rievdata hámis oppa oahppanproseassa áigge. (Koivisto 1994, 25–26.) Dat rievda danin, go oahppi ii gula birrasis dakkár giellahámi, man son ieš geavaha (Latomaa 1993, 20) ja danin, go son oažžu odđa dieđuid juvssusgielas (Ellis 1986, 17).

5 Oahppiid feailat čállosiin

Dutkanmateriálas ledje buot buohkanassii 4526 feailla. Davvisámegiela studeantaskosa čáluoasi feailat juohkásit válđojoavkkuide čuovvovaččat: syntávssalaš feailat 26 % (1208), ortográfalaš feailat 26 % (1174), morfologalaš feailat 20 % (883), leksikála feailat 18 % (798), morfofonologalaš feailat 10 % (449) ja eará feailat 0,0031 % (14).

Feailatiippaide dat juohkásit fas čuovvovaččat: grafemat 20 % (907), sániid välljen 10 % (456), dássemolsašuddan 10 % (449), vearahámi hábmen 9 % (422), sániid hábmen 8 % (342), kongruensa 7 % (326), vearahámi välljen 6 % (284), subjeakta 6 % (272), kásusiid välljen 5 % (206), guovttádstin 4 % (163), objeakta 3 % (133), nomensojahus 2 % (113), čállinfeailat 2 % (104), predikatiiva 2 % (81), tempus 1 % (48), čujuheapmi 1 % (43), advearbbat 1 % (39), diftonggat 1 % (38), adjektiivattribuhtat 1 % (35), eará syntávssalaš feailat 1 % (25), komparašuvdna 0,0042 % (19), mánggaidlogu sánit 0,0006 % (7) ja eará feailat 0,0031 % (14).

Fuopmášahti veara lea, ahte vaikko leksikála feailat leat easka njealjádin stuorámuš válđojoavku (18 %), de goittotge sániid välljen (10 %) lea grafemaid (20 %) maŋŋá olles materiála nubbin stuorámuš feailatiipa. Sámegeiela sániid dárkilis mearkkašumit ja geavahankonteavsttat orrot leamen báhcán čáliide eahpečielggasin. Dássemolsašuddan (10 %) lea goalmádin ja vearahámi hábmen (9 %) fas njealjádin stuorámuš feailatiipa. Bohtosat daid buohta leat mu mielas vuorddehahttit: sámegeiela oahpahettiin lean oaidnán, ahte oahppit feilejit ollu rivttes konsonántaguovddáža välljemis ja vearbaid sojaheamis. Maiddái sániid hábmen (8 %) dagaha oalle ollu váttisvuodaid. Sátneráju mearkkašupmi, välljen ja hábmen, orru ovttas syntávssain badjáneamen čáliid gaskagielas guovddáš rollii. Daid giedahalange čuovvovaččat dárkilabbot.

5.1 Syntávssalaš feailat

Syntávssalaš feailat lea dutkamuša stuorámuš válđojoavku, oktiibuot 1210 feailla. Syntávssalaš feailaid dábálemos feailatiippat leat kongruensa-feailat (326), subjeaktafeailat (272) ja kásusiid välljenfeailat (206).

Kongruenssas stuorámuš váttisvuodat ledje subjeavtta ja predikáhta numeruskongruenssas, oktiibuot 169 feailla. Miehteráhkadusain kongruensa-feailat ledje 142, eanaš dáhphusain predikáhta lei boastut ovttaidlogus. Stuorámuš oassi miehtecealkagiin, 89 dáhphusa, ledje eksistentiálacealkagat (ovdamearkkat (2), (4) ja (5)). Biehttalanráhkadusain kongruensa-feail-

lat ledje unnán, 27 dáhpáhusas (ovdamearka (6)). Dá muhtin ovdamearkkat:

- (1) *Muhto go mánnás bodii nuorat **álgá** vattisvuodaid.*
- (2) *Jávregáttis lei maiddai fatnasa ja fierbmiid mis **lei** mielde.*
- (3) *Daid **dáhpáhuvva** dalle go it vuorde.*
- (4) *Muhto Avvilis **lea** maid mu ustibat.*
- (5) *Mu mielas mus **lea** guokte ruoktu.*
- (6) *Dat lea váttis ášši ja olbmot fertet fuobmájit ahte mánáid **ii** liiko skuvlas dánnego *doppe lea givssideddjit.**

Numeruskongruenssa boasttu ovttaidlogu predikáhta geavaheami duogážin sáhttá leat interfereansa: ovdamearka (1) lea suomagiela hállangillii **Mutta kun lapsesta tulee nuori alkaa vaikeudet*. Hállangielas predikáhta *alkaa* lea ovttaidlogus, iige mánggaidlogus *alkavat* nugo čállingielas. Ovdamearka (2) fas muitala oamasteami ja lea suomagillii *Järvenrannalla oli myös vene ja verkot meillä oli mukana*. Suomagielas oamastancealkaga vearba ii kongruere mánggaidlogus nominatiivahápmásaš substantiivagihpuin (ISK 2004, 852), ja danin vaikko *verkot* 'fierpmit' lea cealkagis mánggaidlogus, de vearba lea liikká ovttaidlogus *oli*. Sámegielas vearba ferte čuovvut substantiivagihpu logu ja danin galgá čállit *ledje*. Maiddái ovdamearkka (5) lágan eksistentiálacealkagiid feallalaš predikáhta duohkin lea oalle sihkkarit interfereansa, vrd. suomagiela *Minun mielestä minulla on kaksi kotia*. Vaikko ruovttut leat cealkagis guokte, de suomagiela predikáhta ii čuovo logu. Ovdamearkkain (3) ja (4) interfereansa váikkuha maid dalle, go suomagielas subjeakta lea partitiivvas: *Niitä tapahtuu silloin kun et odota ja Mutta Ivalossa on myös minun ystäviä*. Čállit generalisere dain sámegiela objeavtta kásusa, akkusatiivva, suomagiela partitiiva vásttan.

Ovdamearkkas (7) čállit lea válljen boasttu mánggaidlogu: livččii jáhkkan ahte suomagiela cealkaga *Iso asia oli että minulla on auto* ovttaidlogu predikáhta *oli* (lei) livččii dagahan positiiva transfereansa.

- (7) *Stuorra ášši **ledje** ahte mus lea biilla.*
- (8) *Bearjadat eahket ja TV geahččaleapmi várra **leaba** njunusáššiid, mat dahkaba albma ruoktun [---].*

Ovdamearkkas (8) fas sáhttá leat sáhka boasttu analogiijas: čállit lea jurddašan duála vearbahámiid gullat buot daidda subjeavttaide, mat lea guokte.

Subjeaktafeallat ledje materiálas oktiibuot 272. Eanemus váttisvuodaid lea dagahan subjeavtta kásus: nominatiivva sajis lei geavahuvvon akkusatiiva.

Subjeavtta boasttu kásus bođii ovdan eandalitge eksistentiálacealkagiin. Maiddá eará kásusat ja sátneluohkát ledje geavahuvvon subjeaktan.

Eksistentiálacealkagiid subjeavttas ledje dahkkon oktiibuot (miehte- ja biehttanráhkadusain) 121 fealla. Miehtecealkagiin nominatiivva sajis lei akkusatiiva 105 dáhpáhusas (ovdamearkkat (9)–(11)), biehttanráhkadusain fas 14 geardde (ovdamearkkat (12)–(13)). Dá muhtin ovdamearkkat:

- (9) *Mus lei seammalagat **biktasiid** go earat skuvlaskihpáras [---] .*
- (10) *Mus lea vaikko hui hirbmadit dakkár **beivviid**, maid mun in [---].*
- (11) *Munnos lei mielde unná **fatnasa**.*
- (12) *”Dappe ii lea **maidige** [vrd. su. pred. Täällä ei ole mitään vs. obj. En näe mitään]!”*
- (13) *Ii lea olu **biillaid**.*

Eksistentiálacealkagiid subjeavtta hápmi lea dagahan ollu váttisvuodaid čállide: akkusatiiva lea geavahuvvon dávjá nominatiivva sajis. Feallaid sivvan lea oalle sihkkarit sámegeala objeavtta kásusa, akkusatiivva, generaliseren suomagiela partitiivva vásttan (suomagielas akkusatiiva ii leat subjeavtta kásus). Suomagiela partitiiva doalvu čáli boasttu bálgáid ala (ovdamearkkat (9), (10), (13)), ja sáhtá measta einnostit, ahte čáli bohtá feilet subjeavtta kásusa válljemis. Ovdamearkkas (12) suomagiela *mitään*-sáni vástidit guokte sámegeala sáni, main leat sierra distribušuvnnat, dat sáhtá leat sihke sámegeala *mihkkige* ja *maidige*. Eksistentiálacealkagiin subjeakta lea maid dávjá cealkaga loahpas ja ná sulastahtá objeavtta posišuvna cealkagis.

Eará aktiivacealkagiin subjeavtta kásusin lei geavahuvvon akkusatiiva 110 geardde, 84 ovttaidlogus (ovdamearkkat (14)–(18)) ja 26 mánggaidlogus (ovdamearkkat (19)–(20)). Dá ovdamearkkat:

- (14) ***Nieidda** návrra.*
- (15) *[---] ožžen diehtit ahte sunnuide lei riegádan **máná** – **bártni**.*
- (16) *[---] muohta leai njuoskan ja **čázi** leai jo loktanán jávrrri nala.*
- (17) ***Maid** dáhpáhuuvvá go buohkat nuorat mánnet lullii?*
- (18) *[---] káfe káfeas, go soames **olbmá** bođii jearrat [---].*
- (19) ***Mánáid** geat eai leat váhnemat, máhtašit muitalit buorre makkár lea ruoktu.*
- (20) *Mu viellja, oabba ja earát **fuolkkiiid** bohte maiddai dohko [---].*

Maiddá eará aktiivacealkagiin subjeavtta kásusin lei geavahuvvon akkusatiiva. Čállit leat generaliseren objeavtta kásusa guoskat maid subjektii.

Ovdamearkkaid (15), (16), (18) ja (20) feallaid sivvan sáhtta leat maid dat, ahte čállit eai leat dovdán sáni subjeaktan vaikko dieđášedje dasa rivttes kásusa. Objeakta lea dábálaččat oahppogirjjiid hárbhuscealkagiin maŋimužžan (omd. *Mun boran láibbi*), ja čállit sáhtta jurddašit ahte buot sánit, mat leat cealkaga loahpas dahje loahpageahčen, leat automáhtalaččat objeavttat ja sojahuvvojit akkusatiivii (gč. maid eksistentiálacealkagiid). Ovdamearkka (17) sáhtášii bidjat maid sátnefeallaide váljaekvivaleansafeallaide: suomagiela sáni *mitä* vástidit sámegielas sánit *mii* ja *maid*.

Kásusiid válljenfeallat ledje materiálas oktiibuot 206. Stuurámuš váttisvuodát ledje genetiivva ja illatiivva válljemis.

Genetiivva sajis lei geavahuvvon 58 dáhpáhusas muhtin eará kásus: eanaš dáhpáhusain dan sajis lei nominatiiva, dávjá maid lokatiiva.

- (21) *Mánná eallima boahta váttis go fuobmá áhte lea okto iige lea ustit.*
 (22) *De mun riŋgen mus usttit ahte dál mus lea alces biilla ja [---].*

Nominatiivva geavaheamis sáhka sáhtta leat genetiivva ovttageardánahttimis. Lokatiivva geavaheami sáhtta čilget fas dainna, ahte lokatiiva almmuha maid oamasteami, omd. *Mus lea biilla* vrd. gen. *Mu biilla*, ja danin várra seaguhuvvo genetiivii. Oahppodiimmuin oahppit lávejit dávjá dadjat **Mus namma lea* [---] go galggašii dadjat *Mu namma lea* [---].

Čállit ledje válljen illatiivva sadjái muhtin eará kásusa 40 dáhpáhusas. Eanaš dáhpáhusain čállit ledje buhtten illatiivva lokatiivvain dahje akkusatiivvain. Maiddá nominatiiva lei geavahuvvon.

- (23) *Oktasaš borramušáigi lea dehálaš bearraša.*
 (24) *Mus leat ustibat dehalaččat go ruhta, dat lea aivve čielga.*
 (25) *No das manai mus suohtas gidda go algin bargu.*

Akkusatiivva geavaheami sáhtta čilget objeavtta kásusa generaliseremiin. Akkusatiivva geavaheapmái sáhtta váikkuhit maid cealkaga sátnortnet: objeakta lea dábálaččat cealkagis maŋimužžan. Lokatiivva geavaheami duogášin sáhtta leat sámegiela kásusiid váilevaš kompetensa ja boasttu analogiija: čállis ii leat diehtu das, mat kásushámiid mitalit oamasteami, mat fas sisa mannama ja boahtima.

5.2 Leksikála feallat

Leksikála feallat leat materiálas easkka njealjádin stuurámuš válđojoavku

(798 fealla), muhto go geahčada feailatiippaid juohkáseami materiálas, de sániid välljenfeallat (10 %) leat olles materiála nubbin stuorámus ja sániid hábmenfeallat (8 %) fas viđádin stuorámus feailatiipa. Sáme gielas sániid ovttalárganvuhta, hámi seammalárganvuhta dahje semantihkalaš lagašvuhta dagahit váttisvuođaid oahppiide. Sániid välljenfeallaid duogážin sáhtta leat maid oppalohká dat, ahte sáme giela sániid dárkilis mearkkašumit ja geavahankonteavsttat leat báhcán čálliide eahpečielggasin.

Sániid välljenfeallat leat dutkamušas juhkkuojuvvon dárkilabbot vel parafasiija feallaide, jorgalusfeallaide, sániid luoikkaheapmái ja feallaide, mat bohtet váljaekvivaleanssas ja semanttalaš lagašvuodas. Sániid hábmenfeallat fas leat juhkkuojuvvon ođđahámat sániide, sániid mastamii, goallosániid hábmenfeallaide, hállangiela sániide ja suorggideami váttisvuođaide. Dán dárkilut juogus eanemus váttisvuodát ledje parafasiija feallain, ođđahámat sániin ja váljaekvivaleanssas. Jorgalusloanat, sániid mastamat ja semantihkalaš lagašvuhta ledje čuovvovažžan.

Parafasiija feallaid dagaha sániid hámi seammalárganvuhta. Parafasiijas lea sáhka dalle go guokte hámi dáfus sullalas (muittuheaba nubbi nuppi), muhto mearkkašumi dáfus earálárgan, sáni seaguhuvvojit nubbi nubbái. Parafasiijas giela geavaheaddji vällje guovtti sánis dan, mii ii leat dohkálaš justa dan konteavsttas. (Lähdemäki 1995, 61–62.) Parafasiija ii leat seamma go homonymiija. Dashan guovtti sánis lea ideanttalaš jietnadeapmi muhto sierra mearkkašupmi, omd. suomagiela sánis *kuusi* lea suomagielas guokte mearkkašumi: muora namahus *kuusi* (guossa) ja lohkosátni *kuusi* (guhtta).

Parafasiija feallat ledje materiálas oktiibuot 186. Eanemusat čállit ledje seaguhan guokte hámi dáfus seammalárgan vearbba (39 dáhpáhusa, ovdamearkkat (26)–(29)) oktii, nubbin eanemus ledje guovtti advearbba (38 dáhpáhusa, ovdamearkkat (30)–(32)) ja goalmmádin eanemus guovtti substantiivva (19 dáhpáhusa, ovdamearkkat (33)–(35)) seaguheamit. Dá ovdamearkkat:

- (26) *Mun **muitalan** [muittán] bures go mun bessen vuoššat ieš gáffe [---] .*
- (27) *Mađe guhkat lean leamaš eret ruovttus, dađe suohtaseabbo doppe lea mannat **geahččalit** [geahččat] TV vánhemiiigui.*
- (28) *Dahje juos hálidat mohtorskohteriin **vuodjat** [vuodjit], don fertet boahá davvin.*
- (29) *Dál máilbmii lea vuosttas ruskes ja de **jorgalit** [jorggihit] ruonái, go lastat boahá muorriin.*
- (30) ***Olggos** [olgun] don sáhtat dáhkát vaikko maid.*

- (31) *Mis leimmet guhkes mátki Guovddageaidnui ja mii eat leimmet doppe go **ih̄tin** [ih̄kku].*
- (32) *Mun in lea **gosage** [goassige] orun nu davvin go muhtin sápmelaččat.*
- (33) *Mun manan odne **doavttari** [duoddari] ustibiiguin ja mu ráhkis irgi boahta mu mielde.*
- (34) *Mis lea maid okta beana ja okta **busse** [bussá].*
- (35) *Gos du árvvu ii šahta **guliin** [gollin] mihtida.*

Ođđahámat sánit leat dakkár sánit, maid giela oahppi gekse ieš ja mat čuvvot sániid hábmema njuolggadusaid. Omd. go oahppi ruotagiela čáledettiin geavaha sáni **rörtallrik* sáni *askkopp* sajis, de **rörtallrik* lea ođđahámat sáni. (Lähdemäki 1995, 74.) Ođđahámat sánit sáhttet leat earátge go goallossánit. Iežan barggus lean ođđahámat sániide rehkenastán dakkár sániid mat leat ráhkaduvvon suoma- dahje ruotagiela mielde. Daid ii sáhte rehkenastit sániid mastamii, dasgo árvalan čáli leat diđolaččat hábmen sániid ja dat leat ráhkaduvvon dan nammii jos dat deivet leat albma sámegielsánit. Ođđahámat sániid duogážin sáhtta leat dat, ahte čáli diehtá sániid bohtit sámegillii ruotagielas ja suomagielas, omd. *biila* vs. *en bil*, *guoddá* vs. *en kudde*.

Ođđahámat sánit ledje materiálas oktiibuot 165. Čállit ledje ođđahámat sániid hutkkadettiin geavahan gáldun eanaš same- ja suomagiela. Ođđahámat sánit sámegiela mielde ledje oktiibuot 126, eanaš dain ledje nomenat (ovdamearkkat (36)–(37)), vearbbat (ovdamearkkat (38)–(39)) ja advearbbat (ovdamearka (40)).

- (36) *Sii dihtet, mot sii sáhtet veahkehit ja ovddidit máilmmi **buh̄tisseailuma** [vrd. su. hyvinvointi? = buresbirgejupmi].*
- (37) *Dappe lei mu **seisa** [siessá?] gii ássai Ruođas.*
- (38) *Na, mon vulde nieidda olggos, ahte sahta **huite** [huiká] veaha, muhto nieidda lei nu čappa ahte mun ii sáhta.*
- (39) *Doppe ii darppas **jurdat** [jurddašit] áššit mat váivet, dušše guldalit go ahku hálesta ja barga mus ilula.*
- (40) *Sunnos lei **buot oktanis** [buot buohkanassii] logi miesi mielde billas.*

Ođđahámat sánit suomagiela mielde ledje oktiibuot 38, eanaš nomenat ja vearbbat. Dá ovdamearkkat:

- (41) ***Námalaččat** [vrd. su. nimittäin = namalassii] munnos orui ustibá Norgga bealde gii leat hui čeahppi fatnasiin [---].*
- (42) *Nieidda **návrra** [vrd. su. nauraa = čaibmá].*

(43) *Mun **lein** [vrd. olin = ledjen] ovcci jagi boaris.*

Váljaekvivalensii gullet dakkár sánit, main omd. ovttá ruotagiél sáni vástidit guokte suomagiél sáni, main leat sierra distribušuvnnat. Omd. ruotagiela sáni *de* sáhtta leat sihke suomagiela *he* ja *ne*. Čállit nappo sáhttet čáledettiin välljet boasttu ekvivalenteavttohasa. Maiddái nu gohčoduvvon boasttu sátneverddet (eaŋ. *false friends*) gullet oasseekvivalensii: dain sániid hápmi lea seammalágan muhto mearkkašupmi lea eará (omd. ruotagiela *mena* 'oaivvildit' vs. suomagiela *meinata* 'áigut' dakkár oktavuodas mas "jurddaša dahkat juoidá"). (Lähdemäki 1995, 69–70.)

Materiálas gávdnojedje oktiibuot 89 feailla, maid sáhtta árvvoštallat boahátan váljaekvivalenssas. Dáin boasttu sátneverddet ledje 18 (ovdamearkkat (47)–(48)). Dá ovdamearkkat:

- (44) [---], *mun bijan pihkka fátnasa **botnái** [vuđđui] ja vuolgán suhkat.*
 (45) *Muhto **mis** [munnos] leat maid ruovttot dáppe Avvilis.*
 (46) *Son vázzá álo mu **guoras** [bálddas], in leat gosage áibbas okto.*
 (47) *Mii maid **vázzit diskos** [vrd. vázzit skuvla].*
 (48) *Loahpas dasa lea **bás teavsta** [vrd. bás prinssaš] [---].*

6 Loahpahus

Lean dutkamušastan guorahallan dušše feaillaid. In leat rehkenastán čállošiid dakkár hámiid, mat leat hábmejuvvon giellaoahpalaččat riektá. Ná in leat sáhttan veardidit feaillaid meari feaillakeahtes hámiid mearrái. Čálliid feailaprofiillat leat maid báhcán barggu olggobeallái. Dain fas livčče čielgan dat, mat áššiid leat sámegeiela oahppamis váddásat buot čállide ja mat fas dušše dihto čállide. Dutkanmateriálas sáhtášii geahčadit maid cealkagiid guhkkodaga ja dan, man váttis ráhkadusaid čállit geavahit. Ná oččošii viiddit gova čállid giellamáhtus ja dan njuovžilvuodas. Maiddái sátneráju dutkan materiálas livččii lean miellagiddevaš.

Norgga ja Ruota bealde maid lohket sámegeiela vierisgiellan, ja diehtu sin gaskagielas ja giela oahppamis maid dárbbášuvvošii. Dutkanbohtosiid veardidemiin oččošii dieđu das, dahketgo sámegeiela lohkkit buot golmma riikkas sullalas feaillaid vai leatgo dain erohusat. Maiddái sámegeiella eatnigiellan -lohkkiiid giela livččii dehálaš dutkat: riikkaid váldogielat orrot váikkuheamen eanet ja eanet sámegeiela morfologiijai, syntáksii ja sátnerádjui, ja ná giellagáhttema dárbu lassána.

Girjjit

- Burt, Marina K. & Carol Kiparsky. 1972. *The Gooficon. A repair manual for English*. Rowley, Mass.: Newbury House Publishers.
- Corder, S. Pit. 1967. *The Significance of Learner's Errors*. – IRAL V 1967: 4, 161–170.
- [1973] 1976. *Miten kielitiedettä sovelletaan* (su. Maria Vilkuna). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 321.
- 1981. *Error analysis and Interlanguage*. Oxford: Oxford University Press.
- Dirven, René. 1990. Pedagogical grammar. – *Language Teaching* 23:1, 1–18. Cambridge University Press.
- Ellis, Rod. [1985] 1986. *Understanding Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- Hawkins, John A. 1987. Implicational universals as predictors of language acquisition. – *Linguistics* Vol. 25 1987: 3, 453–473.
- ISK 2004 = *Iso suomen kielioppi*. [Doaimm.] Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- James, Carl. 1998. *Errors in Language Learning and Use. Exploring Error Analysis*. London: Longman.
- Kaivapalu, Annekatrin. 2005. *Lähdekieli kielenoppimisen apuna*. Jyväskylä Studies in Humanities 44.
- Kalliokoski, Jyrki. 1996. Puhe, kirjoitus, tekstilajin normit ja toisella kielellä kirjoittaminen. – *Moneja baareja tiellä toimivaan kaksikielisyyteen*. ÄOL:n vuosikirja XLII 1996, 107–119. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- Karlsson, Fred. 2000. *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Koivisto, Helinä. 1994. *Ulkomaalaissuomen syntaksia*. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 17. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Larsen-Freeman, Diane & Michael H. Long. [1991] 1994. *An Introduction to Second Language Acquisition Research*. London: Longman.
- Latomaa, Sirkku. 1993. Mitä hyötyä on oppijoiden kielitaustan tuntemisesta? – *Kohdekielenä suomi. Näkökulmia opetukseen*. [Doaimm.] Aalto, Eija & Minna Suni. Korkeakoulujen kielikeskuksen selosteita 1993: 1, 9–31. Jyväskylä: Korkeakoulujen kielikeskus.
- 1996: Finnish as a second and foreign language: perspectives on teaching and research. – *Finnish and Estonian – new target languages. Proceedings of the fenno-ugric languages as second and foreign languages symposium*. [Doaimm.] Martin, Maisa & Pirkko Muikku-Werner. 10–30. Jyväskylä: Centre for Applied Language Studies.
- Latomaa, Sirkku & Veli Tuomela. 1993. Suomi toisena vai vieraana kielenä? – *Virittäjä* 97, 238–245.
- Lähdemäki, Eeva. 1995. *Mikä meni pieleen? Ruotsinkielisten virheet suomen ainekirjoituksessa*. Fennistica 1995: 11. Åbo: Åbo Akademi.
- Nickel, Klaus Peter. 1990. *Samisk grammatikk*. Universitetsforlaget.
- Rintala, Päivi. 1992. Suomen kirjakielen normeista. – *Sananjalka* 34, 47–68. Turku: Suomen Kielen Seura.
- Sajavaara, Kari. 1982. Vieraan kielen oppiminen. – *Suomi vieraana kielenä*. [Doaimm.]

- Fred Karlsson. 7–22. Helsinki: WSOY.
- 1999a. Kontrastiivinen kielen tutkimus ja virheanalyysi. – *Kielenoppimisen kysymyksiä*. [Doaimm.] Sajavaara, Kari & Arja Piirainen-Marsh. 103–128. Jyväskylä: Soveltavan kielen tutkimuksen keskus.
 - 1999b. Toisen kielen oppiminen. – *Kielenoppimisen kysymyksiä*. [Doaimm.] Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh. 73–102. Jyväskylä: Soveltavan kielen tutkimuksen keskus.
- Sammallahti, Pekka. 2005. *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- 2007. *Gielladutkama terminologiija*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- YT 2009 = *Ylioppilastutkinto*. Helsinki: Ylioppilastutkintolautakunta.
 <<http://www.ylioppilastutkinto.fi/fi/ylioppilastutkinto/info/>> [10.02.2009]
- YTL 1997 = *Ylioppilastutkintolautakunnan ohje*. Kielikokeet: Ylioppilastutkintolautakunnan ohje rehtoreille ja kielenopettajille.

Dihtor ja giela válljenvejolašvuodát – gielalaš ja pedagogalaš čuolmmat

Lene Antonsen, Biret Ánne Bals Baal,
Saara Huhmarniemi ja Trond Trosterud

1 Álggahus

Giellatekno – Romssa universitehta Sámi giellateknologiiija guovddáš – lea ráhkadan vihtta prográmma maiguin sáhtá hárbhallat ja oahppat eanet davvisámegiela. Barggu leat Sámediggi ja Romssa universitehta Humanisttalaš fakultehta dorjon. Norgga dutkanráđdi lea fas ruhtadan barggu ráhkadit analysáhtora, mii lea prográmmaid vuodđun.

Prográmmaiguin sáhtá hárbhallat sániid ja loguid dovdat, sojahit sániid, vástidit jearaldagaide ja ságastallat beaivválaš áššiid birra. Prográmmat heivejit sihke dakkáriidda geat leat easkka oahpahallame sámegiela, ja dakkáriidda geat juo máhttet ollu, muhto háliidit eambo hárbhallat dihto beliid. Eatnigielaigiidda sáhtá maid leat buorre nannet muhtun beliid gielas mat muđuid eai gullo nu ollu beaivválaččat, nugo lohkosániid sojaheami ja vearbaid potentiála sojaheami. OAHPA!-prográmmat leat nuvtá buohkaide, ja daid gávdná interneahtas: <http://oahpa.uit.no/>.

Dás mii áigut mitalit mii lea jurdda prográmmaid duohken, ja daid vejolašvuodaid ja ráddjemiid. Guovddášis lea oazžut dihtora bagadallat oahpahalli bures vaikko son geavaha giela válljenvejolašvuodaid, sihke sátneválljema, giellavariántta ja syntávssa dáfus. Vuosttaš ja nuppi kapihtalis mii čilget mainna lágiin sáhtá geavahit giellateknologiiija pedagogalaš prográmmain. Goalmmát kapihtalis mii mitalit mo prográmmat doibmet, ja njealját kapihtalis mii geahččat muhtun čuolmmaid dihtora máhcahusa oktavuodas, ja mo mii geahččalit daid čoavdit. Loahpas mii mitalit iežamet plánaid ovddosguvlu.

1.1 CALL ja giellateknologiiija

Viiddes suorgi CALL – *Computer Assisted Language Learning* – gokčá mánggalágan teknologiiijaid ja lahkonanvugiid. Áidna mii dain lea oktasá, lea ahte dihtor geavahuvvo. Árbevirolaš CALL- prográmmain lea dábá-

Sáhkavuoruin sáhkkan.

Sámegiela ja sámi girjjálašvuoda muhtin áigeguovdilis dutkanfáttát.

DIEDUT 1/2009. Sámi allaskuvla 2009. 86-101.

laččat teakstabihttá, čilgehusat ja hárbjehusat, nugo dábálaččat leat oahppo-girjjiisge. Erohus lea ahte dasa lea čadnojuvvon multimedia (jietna, govat, video, animašuvdna). Hárbjehusat leat deavdinbihttát dahje rivttes vástádusa välljen. CALL-prográmmaid stuorimus ovdu lea ahte geavaheaddji oazžu máhcahusa dallánaga, ja ahte lea álki gávdnat čilgehusaid linjkaid bokte. (Heift & Schulze 2007.)

Pedagogalaš prográmmaid hárbjehusain lea dábálaččat ng. *multiple choice* – oahppi beassá välljet válmmaš vástádusaid gaskkas, dahje ng. *stringmatch* – vástádus buohtastahttojuvvo rivttes vástádusain bustávid mielde, omd. *viesus* lea bustávvaráidu mas leat guhtta bustáva (mearkka). Giellateknologalaš analysáhtor ”máhttá” grammatihka – dat máksá ahte sátnehámis *viesus* lea morfologalaš analysa:

(1) *viesus viesu+N+Sg+Loc*

Analysas lea sihke sátnehápmi, leksema, sátneluohkká, lohku ja kásus, ja daid dieđuid sáhttit geavahit buorrin prográmmas, omd. nu ahte vástádus dohkkehuvvo jus das lea substantiiva mii lea lokatiivahámis, beroškeahttá leksemas dahje logus, dahje sáhttit addit máhcahusa oahppái das ahte lea rivttes leksema, muhto boasttu sojaheapmi.

Dáinna min bargu gullá suorgái mii gohčoduvvo Intelligenta CALL:n, mii lea vuodđuduvvon giellaanalysáhtoriid geavaheapmái. Dat dahká vejo-lažžan ii dušše mitalit leago vástádus riekta vai ii, muhto maid addit feailaanalysa. ICALL:in oahppi sáhttá oalle friddja čállit buotlágan vástádusaid – ja dainna beassá ieš buvtadit giela, ii dušše dovdát sániid ja struktuvrraid (Heift & Schulze 2007, 27).

Dattetge eai leat nu galle giellaoahppanvuogádaga giellaanalysáhtoriin olámuttos – goitge eai gávdno interneahas. Eat leat gávdnan go *Te Kaitito* – guovttegielalaš vuogádaga engelasgillii ja maorigillii. *Te Kaitito* doaimá sihke ságastallamin oahppi ja oahpaheaddji gaskkas ja jorgaleaddjin dan guovtti giela gaskkas. (Knott et al. 2003.)

Gamper ja Knapp logahallamis leat 20 ICALL-vuogádaga mat leat vuodđuduvvon giellaanalysáhtorii, muhto ii oktage dain gávdno vel interneahas. Mánaga miellagiddevaš vuogádaga leat báhcán prototyhpalaš dássái, ja dušše govviduvvon dieđalaš artihkkaliin. (Gamper & Knapp 2002.) Vejolaš sivva váilevaš beroštupmái dán lágan prográmmaide lea ahte engelasgielas lea guovddáš sadji L2 oahppamis dieđalaš máilmmis. Gielas lea unnán morfologiija, iige sáhte ávkkáiduvvat morfologalaš analysáhtoriin seammá ollu go omd. sámeigiella sáhttá.

Nu ahte min barggu vuodđun leat leamaš vejolašvuodát maid davvisámegiela giellaanalysáhtor lea addán, ja dasa lassin pedagogalaš ideat. Eat leat gávdnan dán sullásaš prográmmaid gostege, earet *Te Kaitito*.

1.2 Pedagogalaš idea

Oahpahallit dárbbasit hárhjehallat ollu ovdalگو dárbbaslaš sátnehámit ja syntákssa sajáiduvvet. Muhto ii buohkain leat seammá buorre vejolašvuolta hárhjehallat lunddolaš vuogi mielde. Dan dihte dihtorprográmma mii lea rabas buohkaide interneahntas, sáhtášii leat buorre lasáhussan skuvlaoahpahussii, muhto maid fállaldahkan earáide, omd. daidda geat juo máhttet veháš sámegiela, muhto eai doarvái. Mii háliideimmet ráhkadit ságastallanprográmmaid juohkebeaivválaš fáttáid birra, main livččii pedagogalaš mihttomearrin hárhjehallat vearbasojaheami, kásussojaheami ja oahppat eanet sániid.

Sámegielas lea kompleaksa morfologiija ja juohke leksemii gullet stuora sojahanparadigmat – ja dan dihte Giellatekno leage válljen ráhkadit morfologalaš automáhtaid dan sajis go geavahit statistihkalaš vugiid go galgá analyseret sámegiel teavstta (Trosterud 2007). Ovdu lea ahte dáiguin automáhtaiguin mii sáhttit maid genereret bargobihtáid ohppiide.

Min višuvnnas dihtor bagadallá oahpahalli seammá ládje go oahpaheaddji dahká. Go oahpaheaddji lohká oahppi vástádusa, de son árvoštallá morfologiija, syntávssa, semantihka ja pragmatihka.

Giellateknologiijain dihtoris leat morfologalaš dieđut. Syntávssa mii sáhttit formaliseret njuolggadussan dihtorprográmmii. Semantihkka ja pragmatihkka leat váddáseappot, muhto ii leat áibbas veadjemeahtun váldit vuhtii muhtun beliid, dalle go sáhttit formaliseret daid, dahje ráddjet oahpahalli vástidanvejolašvuodáid. 4. kapihttalis mii addit muhtun ovdamearkkaid das ahte lea maid dárbu diehtit maid oahpahalli duodáid lea oaivvildan sátnehámiiguin.

2 Gielalaš variašuvdna

Lunddolaš gielas lea nu ahte ovttá ášši sáhtta mángga ládje dadjat, ja ahte jearaldagaide sáhttet leat mánggalágan vástádušat, mat leat liikká buorit gielalaččat. Gielas leat molssaeavttut mángga dásis, sihke leksikalalaččat, geográfalaččat ja syntávssalaččat. Dát girjáivuohta lea hástalus dihtorii.

Davvisámegiela sáhtta juohkit golmma vuollesuopmanii; Finnmárkku,

Duortnus- ja mearrasámi suopmaniidda (Sammallahti 1998, 9). Čállingiella lea vuodđuduvvon Finnmárkku suopmanii, ja dan suopmana sáhttá fas juohkit guovtti vuollejovkui; oarje- ja nuortasuopmaniidda. Dán guovtti joavkku erohusat bohtet ovdan sihke fonologalaš, morfologalaš ja leksikálalaš dásis. Adjektiiivaid veardádallamis geavahuvvojit ovdamearkka dihte oarjjabealde *eabbo/eamos*-hámit, go fas nuorttabealde geavahuvvojit *abbo/amos*-hámit. Skuvlaoahpahussii lea váttisvuohtan ahte oahpponeavvut dávjá eai leat čállojuvvon dan suopmanii mii livččii lunddolaš ohppiide. Giellatekno analysáhtoris leat buot sátnehámit mat leat dohkkehuvvon čállingielas, ja mii leat merken daid suopmana ektui. Dat dahká vejolažžan geavaheddjiide válljet juogo oarjjabeale dahje nuorttabeale normaatiiva hámiid.

Muhto gielas leat maid eará variašuvdnavejolašvuođat. Oktageardánis jearaldahkii sáhttá vástidit riehta máŋgga ládje, omd:

- (2) *Maid don čállet ikte?*
- Mun han čállen ollu reivviid.*
 - Ikte mun gal čállen buori fearána birra.*
 - In čállán maidege.*
 - Ikte in čállán.*

Lea diedusge maid vejolaš vástidit boastut máŋgga ládje. Min ulbmil lea diagnostiseret feallaid, ja čállit máhcahusa mii lea oahpahallái ávkin.

- (3) *Maid don čállet ikte?*
- *Mun 'čállet' ollu reivviid.*
Muitte kongrueanssa subjeavtta ja verbála gaskkas.
 - *Mun čállen ollu 'reivvet'.*
Nominatiiva ii heive transitiiva vearbba maŋábealde.
 - 'Don čállet' ollu reivviid.*
Leat go sihkkar ahte vástidat rivttes persovnnas?

Cealkagiin (3a-c) lea boasttu sojaheapmi merkejuvvon, ja daidda lea lasihuvvon oahpaheadji (= dihtora) kommentára.

Go mii ráhkadit prográmmaid, de fertet ”oahpahit” sáme giela syntávssa prográmmii. Dasa gullá maid defineret maid NP (Noun Phrase) sáhttá sisttisoallat. NP sáhttá ovdamearkka dihte leat:

- (4) NP → Pron A N Num Adv A CC Adv A N
mu boares áhku guokte hui stuora ja hirbmat váralaš beatnaga

Mii defineret maid makkár kongrueansa lea NP siskkobealde. Dasa mis

leat referánsagrammatihkat veahkkín, muhto maid Giellatekno teakstačoakkáldat, mas leat 8 milj. sáni. Čoakkáldaga vuodul mii leat ráhkadan disambiguerenfiilla¹ mii sihke vállje grammatihkalaš analysa konteavstta mielde ja addá syntávssalaš gilkoriid ja muitala dependeanssa.

Jus mii galgat sáhttit bagadallat oahpahalli jierpmálaččat, de mii fertet maid váldit vuhtii makkár su gaskagiella lea. Gaskagiella lea earálágan go juvssusgiella, ja dat lea hábmejuvvon oahpahalli systemáhtalaš gielalaš njuolggadusaid mielde, mat speadjalastet su máhtu juvssusgielas (Ellis 1997, 31–33). Dan dihte leat gaskagielas dávjá systemáhtalaš feailat, sihke syntávssas ja morfologiijas.

Go mii analyseret teakstačoakkáldaga, de geavahit sojahanhámiid ja sátnortnega veahkkín bidjat syntávssalaš gilkoriid. Mii eat sáhte analyseret oahpahalli gaskagiella seammá ládje, go das soaitá leat eará sojahanhápmi dahje sátnortnet, dan ektui mo lea sáme giella syntávssas. Oahpahalli gaskagiella báidná maid su eatnigiella. Go mii dutkat gaskagiella, de mii sáhttit einnostit makkár meattáhusaid oahpahalli sáhtta dahkat, ja heivehit njuolggadusaid dasa – nu ahte máhcahus heive dasa maid son lea oaivvildan čállit.

3 OAHPA!-prográmmat

Mii leat ráhkadan vihtta prográmma daidda geat leat oahpahallame sáme giella. Numra² lea lohkosátnegeneráhtor, ja Leksa lea sátnquiz man vuodđun lea pedagogalaš sátnleksikon. Oahpahallit sáhttet válljet dihto oahppogirjji sátnvuorkká dahje semánttalaš seahta.

Sahka-, Vasta- ja Morfa-prográmmain mii geavahit analysáhtora, ja dan guovtti mañimuččas lea cealkkageneráhtor mii dahká vejolažžan ráhkadit vaikko man ollu iešguđetlágan bargobihtáid. Dainna sáhttit álkit fállat ollu variašuvnna. Cealkkamatrisas leat guovttelágan elemeanttat: konstánttat ja variábelat. Čuovvovaš ovdamearkkas variábel SUBJ sajis sáhtta leat substantiiva HUMAN-seahtas (olbmo namahus) dahje pronomen, ja variábel

¹ Disambigueret lea válljet rivttes analysa go leat mánga vejolaš analysa, omd. *Bárdni čuoŋpai láibbi niibbiin*. Dán konteavsttas *niibbiin* lea ol. kom., vaikko hámi dáfus sáhtta maid leat ml. lok.

² Mii leat prográmmaide ráhkadan namaid maid sáhtta assosieret prográmmaid sisdollui. Eat leat dattetge čatnan daid dušše davvisámegillii, danne go háliidit doallat rabasin vejolašvuoda ráhkadit prográmmaid maid eará sáme gielaide.

galgá leat nominatiivahámis. MAINV lea preteriháhpmásaš vearba, ja dan guovtti variábela gaskkas lea kongruensa.

(5) <text>Maid SUBJ MAINV ikte</text>

Cealkka sáhtta omd. leat: *Maid don lohket ikte? Maid nieiddat borre ikte?*

Mii áigut dás geahččat dárkileappot bajábeal namuhuvvon golbma prográmma.

3.1 Morfa – hárjehallat sojahit sániid

Morfa lea prográmma mainna sáhtta hárjehallat sojahit sániid. Prográmma váldá soaitáhagas leksema pedagogalaš leksikonas (mas leat badjel 2000 sáni), ja oahpahalli galgá čállit rivttes sátnehámi. Oahpahalli sáhtta ráddjet bargobihtá dihto morfologalaš iešvuodaide ja válljet sátneluohká, máddaga ja ahte sáni gullá dihto oahppogirjji sátnovuorkái. Mii leat ráhkadan guokte veršuvnna – Morfa-S (Morfa-Sátni) prográmma fállá dušše eaŋkil-sániid, Morfa-C (Morfa-Cealkka) fas konteavsttalaš morfologalaš drilla, mas juohke sáni lea cealkagis, vai lingvisttalaš konteaksta nannejuvvo, nugo oaidnit Govas (1).

Kasus	Bok
illatiiva	Davvin 1-3
Nytt sett	
Masa mii illudat? (beassážit)	
Dii illudehpet	<input type="text"/>
Masa doai illudeahppi? (juovllat)	
Moai illudetne	<input type="text"/>
Gosa moai manne? (Máze)	
Doai mannabeahti	<input type="text"/>

Govva 1. Ovdamearka Morfa-C:s.

Morfa-C-prográmma bargobihtát ráhkaduvvojit cealkkageneráhtoriin, ja variábelat ja semánttalaš seahtat addet stuorra variašuvnna. Cealkagiiguin beassá maid hárjehallat rekšuvnnaid.

Jus oahpahalli ii máhte čállit rivttes sátnehámi, de sutnje fállujuvvo

veahkki – čilgehus sátnehámi morfologiija birra, omd. makkár mátta das lea, leago das dássemolsašupmi, njuolgágo diftonga jna. Dát dieđut leat heivehuvvon suopmanii maid oahpahalli lea válljen, omd. bárahisstávval vearbba preseanssa ovttaidlogu 1. persovnna oarjjabeal hápmi lea *boradit* ja nuorttabeal hápmi lea *boradat*.

3.2 Vasta – hárbhallat vástidit jearaldagaide

Stuora oassi juohkebeaivválaš ságastallamis lea jearran ja vástideapmi, ja oahpahallái lea dehálaš vuodđogálga máhttit sojahit vearbba riehta, biehttalit ja maid geavahit rivttes kásusa jearaldaga ektui. Vasta-programma ulbmil lea addit vejolašvuoda hárbhallat justa dán gálgga.

Nivá

Nivá 1-2

Nytt sett

Manin son gárvoda karneválas?

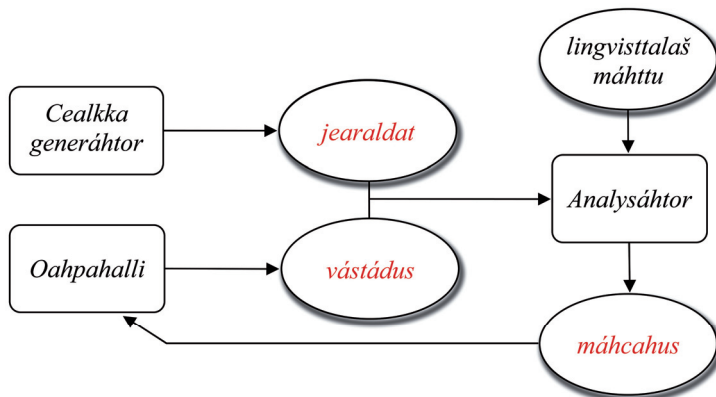
Son gárvoda stálu

Test svarene

Svaret burde inneholde en essiv.

Govva 2. Ovdamearka Vasta-programmas.

Vasta ráhkada sihke rabas jearaldagaid jearransániin ja *go*-jearaldagaid. Oahpahalli sáhtta vástidit maid beare, nu guhká go grammatihkka lea dohkálaš. Programma ii árvvoštala semantihka. Govus (1) čájeha programma vuogádaga.

Govus 1. Vasta-prográmma vuogádat.

Dihtora ráhkadan jearaldat ja oahpahalli čállin vástádus addojuvvojit oktan analysáhtorii, mii addá morfologalaš ja syntávssalaš analysa. Analysáhtora njuolggadusaid ráhkadit sámegeiela syntávssa mielde, muhto mii váldit maid vuhtii oahpahalli gaskagiela. Boađus lea gilkor man mielde oahpahalli oažžu bagadeaddji máhcahusa sierra lásas, omd. boasttu kásusgeavaheami birra, nugo Govas (2).

Mii háliidit ádestallat lunddolaš jearran- ja vástidanvuogi, muhto nuppi dáfus oahpahalli galgá vuosttažettiin hárbhallat morfologiija. Prográmma ii leat heivehuvvon lunddolaš ságastallamii, nugo oaidnit dás:

- (6) Dihtor: *Sidat go gáfe?*
Geavaheaddji: *In dieđe vuos.*
Máhcahus: Vástidit in-dieđe lea ilá álki. Geahčcal ođđasit.
- (7) Dihtor: *Maid háliidat borrat?*
Geavaheaddji: *Láibbi.*
Máhcahus: Vástádusas galgá álo leat finihtta vearba.
- (8) Dihtor: *Gosa moai vulge dál?*
Geavaheaddji: *Moai vulge gávpogii.*
Máhcahus: Leat go sihkkar ahte vástidat rivttes persovnnas?

Mii háliidit oahpahalli hárbhallat sojahit vearbaid buot persovnnaid ja lo-guid mielde, iige beassat garvit váttis vearbaid. Dan dihte mis leat dákkár ráddjejumit:

Finihtta vearba lea bákkolaš.

Oahpahalli ferte vástidit seammá vearbain go mainna jerrojuvvo, earret dalle go jearaldagas leat pro-vearbbat *bargat, dahkat*, omd. *Maid don barget ikte?*

In dieđe ii leat dohkálaš vástáduš.

Pronomeniid ii sáhte dulkot fátmmeasteaddjin.

Dábálaš ságastallamis olbmuid gaskkas lea lunddolaš jurddašit ahte ieš lea inkluderejuvvon jus nubbi olmmoš jearrá *moai-* dahje *mii-*pronomeniin, ja dalle oahppi vástida seammá pronomeniin ja vearbasojahemiin, nugo ovdamearkkas (8). Muhto mii leat válljen ahte daid pronomeniid ii oaččo dulkot fátmmeasteaddjin, vai oahpahalli bággejuvvo hárbhallat sojahit vearbaid maid 2. persovnnas. Namuhuvvon ovdamearkkas vástáduš galggašii baicce leat: *Doai vuolgiebahtti gávpogii*.

3.3 Sahka – ságastallan pedagogalaš mihttomeriin

Jurdda Sahka-programma duohken lea ahte oahpahalli sáhtá hárbhallat sámegeiela lunddolaš ságastallamis. Jearaldagat eai genererejuvvo, muhto leat čállojuvvon, ja ságastallamis lea logalaš juotna. Dán programmas leat fátmmeasteaddji pronomenat.

Programma addá guovttelágan responssa. Seammá ládje go Vasta-programmas ihtet bagadeaddji máhcahusat sierra láses. Dasa lassin oažžu muhtun muddui responssa ieš ságastallamis. Omd. jus jearaldat lea *Lea go dus biilla?*, ja olmmoš vástida ahte sus lea, de son oažžu jearaldagaid biilla birra. Muhtun ságastallamiin boahtá jearaldat *Man boaris don leat?*, ja vástáduš stivre ságastallama jearaldatčoakkáldahkii mii heive dan ahká. Omd. rávesolbmossat jerrojuvvo *Leat go náitalan?* ja *Leat go dus mánát?*, go fas mánás jerrojuvvojit eará áššit. Govas (3) lea eará ovdamearka goappašiid responssaiguin.

Juohke ságastallan lea čadnon muhtun dilálašvuhtii, ja juohke dilálašvuoda duohken leat pedagogalaš mihttomearit. Njealji ságastallamis sáhtá oahpásmuvvat muhtun olbmui, ja olbmo identitehta doaibmá paramehtarin sihke fáttáid ja suopmana ektui. Káre, ráves nisu gii orru Kárášjogas, geavaha nuorttabeal hámiid, ja jearrá oahppis ee. barggu ja biilla birra, ja Lemet, bárdni gii orru Romssas, geavaha oarjjabeal hámiid ja jearrá oahppis ee. snowboarda birra. Dáin ságastallamiin lea mihttomearrin hárbhallat vástidit jearaldagaide persovnnalaš dieđuid birra.

Buorre beaivi! Mun lean Lisa!

Mii du namma lea?

Mu namma lea Signe Olsen

Bures Signe. Suohtas go don leat čállimin muinna odne.

Mun lean Hilláguras eret. Gos don leat eret?

Mun lean Romssa eret Svaret burde inneholde en lokativ.

Svar

Govva 3. Ovdamearka Sahka-programmas.

Eará ságastallamiin leat eará mihtomearit. *Guossis*-ságastallamis oahpahalli galgá veahkehit olbmo sirdit viessogávvuid lanjas latnjii (ja hárjehallat illatiivva), ja *Borramušgávppis*-ságastallamis son hárjehallá earuhit nominatiivva ja akkusatiivva go muitala maid háliida oastit. *Veardideapmi rámbuvrris* -ságastallama sisdoallu lea fas adjektiivvaid veardádallan. Mii leat ráhkadeamen ságastallamiid eará fáttáin maid.

4 Muhtun čuolmmat oahpahalli bagadallamis

Máhcahus geavaheaddjái lea boadus jearaldaga ja vástádusa analysas. Hástalus lea oažžut dan heivet oahpahalli áigumuššii. Dás mii váldit ovdan muhtun čuolmmaid dan oktavuodas.

4.1 Meattáhusšlájat

Oahpahallis sáhtta leat eará áigumuš iežas cealkagiin go maid buhtes grammatihkkaanalysa čájeha. Čállinmeattáhusat sáhttet leat guovtteláganat: časkinfeailat ja sojahanfeailat. Časkinfeailat leat dakkárat ahte oahpahalli lea vahágis deaddilan boasttu boalu, dahje njulgestaga ii máhte čállit sáni riehta. Čielga časkinfeailaid ovdamearkkat leat vuosttaš stávvala *a*-bustávat, galgá go leat *a* vai *á*. Sojahanfeailat leat fas dakkárat ahte oahppi ii leat máhttán sáni sojahit riehta. Dát guoská dássemolsašupmái, diftonganjuolgamii, vokálarievdamii ja rivttes gehčosiid geavaheapmái. Oahpahaddji sáhtta árvidit leago oahpahalli čállán sáni boastut vai sojahan dan boastut, muhto dihtor gal ii álo nagot earuhit dáid. Dát čuohcá dasto giellaneavvagiidda maid oahpahalli oažžu. Dá leat ovdamearkkat dás movt oahpahalli sáhtta vástidit dihto jearaldahkii:

- (9) Dihtor: *Maid don oasttát?*
a. **Mun oasttán laibbi.*

- b. **Mun oasttan láibbi.*
- c. **Mun oasttán láibi.*

Ovdamearkkas (9a) lea časkinfeaila, **laibbi*. Ovdamearkka (9b) mii sáhttit dulkot sojahanfeailan. Čálii ii máhte *oastit*-vearbba sojahanparadigma, namalassii ahte nuppi stávvala *i*-bustávva rievdá *á*-bustávvan dihto hámiin. Ovdamearkkas (9c) oahpahalli lea válljen nominatiivva dan sajis go akkusatiivva. Ovdamearkkaid (9a) ja (9b) meattáhusaid boadusin leat sánit mat eai gávdno, ja máhcahus ”Sátne ii gávdno min leksikonas. Sáhtta go leat čállinmeattáhus?”, veahkeha čálii dárkkistit sániid. Máhcahusas válljet čujuhit leksikonii. Vaikko das leatge lagabui 100 000 leksema, de sáhtta oahpahalli geavahit dohkálaš sáni mii váilu leksikonas. Ovdamearka (9c) addá máhcahusa ”Vástádušas galggašii leat akkusatiiva.”, mii maid lea čálái veahkin.

4.2 Finihtta vearba vai ii

Mii geahččat dás muhtun ovdamearkkaid mat eai leat seammá álkit, ja dihtora máhcahus ii álo deaivva oahpahalli áigumuša.

- (10) *Goas don vuolggát?*
 - a. **Mun vuolggan ihttin.*

- (11) *Goas don áiggut vuolggit?*
 - a. **Mun áiggun ihttin vuolggán.*
 - b. **Mun áiggun vuolggán ihttin.*

- (12) *Maid don barggat?*
 - a. *Mun boran haman.*

Ovdamearkkas (10a) lea maid čállinmeattáhus, muhto boadus lea eará leksema – *vuolgga* N Ess. Analyša boadus lea ahte cealkagis ii leat vearba. Máhcahus ”Vástádušas galgá álo leat finihitta vearba” lea formálalaččat riehta, muhto váttis oahpahallái ipmirdit dán oktavuodas. Son jáhkka sáni finihitta vearban, iige oainne ahte čállinmeattáhusa dihte sátne lea šaddan substantiivan. Máhcahus berrešii dán oktavuodas leat ”Vástádušas galgá álo leat finihitta vearba. Dus dáidá leat čállinmeattáhus?”

Go oahpahalli lea hálddašišgoahtán vearbaid sojaheami, de lea ovttá gaska dábálaš meattáhus maid váldovearbba sojahit veahkkevearbba manjis. Ja sámegeielas leage FINIHITTA VEARBA + FINIHITTA VEARBA –konstrukšuvdna vejolaš nugo oaidnit ovdamearkkas (12a), muhto dákkár konst-

rukšuvnnas leat ráddjejumit. Vearbbain galgá leat seammá sojaheapmi, iige oaččo leat advearba dahje eará sátni gaskkas, ja dainna sáhttit hilgut ovdamearkka (11a) dohkálaš giellan. Jus mii galgat sáhttit hilgut ovdamearkka (11b), de fertet ráddjet makkár vearbbat sáhttet leat mielde konstrukšuvnnas. Álkit leat dattege logahallat vearbbaid (ráhkadit seahta), mat heivejtt FINIHTTA VEARBA + INFINITIIVA -konstrukšuvnnii:

(13) INFV: *astat ádjánit áigut álgit beassat berret bivvat ...*

Dáinna ráhkadit njuolggadusa das ahte jus INFV-seahta lahttu lea finihttahámis, de dan ii sáhte čuovvut nubbi finihttavearba, nugo ovdamearkkas (11b).

4.3 Áiggukeahthes leksema

Muhtun čállinmeattáhusat dagahit eará leksema go maid čáli lea oaivvil-dan. Vuolábeal ovdamearkkas leat guokte vástádusa *go*-jearaldahkii:

- (14) *Jugat go gáfe?*
a. *?In jugat.*
b. *In juga.*

Ovdamearkka (14a) meattáhus lea dábálaš dassážiigo oahpahalli hálddaša vearbbaid biehttalanhámi. Muhto *jugat* lea dohkálaš biehttalanhápmi, muhto gullá *jugahit-* ja *jugadit-*leksemaide; oahpahalli lea čállán áiggukeahthes leksema. Dábálaš máhcahus ”Don berrešit vástidit seammá vearbbain go dat mii lea jearaldagas.” ii leat veahkkin oahpahallái go iežas mielas son lea geavahan seammá vearbba. Oahpaheaddji árvidivččii diedusge ahte ii leat máhttán biehttalanhámi, muhto dihtorii mii fertet dan formaliseret.

Čoavddus sáhtta čohkket dakkár vearbbaid sehttii (DERV) ja ráhkadit njuolggadusa das ahte ”jus vástádusas lea DERV-lahttu maŋábealde biehttalanvearbba, ja jearaldagas ii leat DERV, de máhcahus galgá leat ”Vearba mii lea biehttalanvearbba maŋis ii leat rivttes hámis”.

Oahpahallái ii leat nu álki sojahit substantiivvaid illatiivii, go ferte atnit muittus sihke dássemolsašumi, diftonganjuolgama ja vokálarievdamas. Jus beare lasiha illatiivagehčosa njuolga máddagii, de boadus muhtumin šaddá hápmiin maid dihtor dulkošii vearban. Jus nu dahká *báddi-*leksemii, de boadus lea *báddii* V Prt Sg3 dan sajis go *báddái* N Sg III, omd. ”Rissi darvánii báddii”. Máhcahus syntávssa vuodul livččii ”Cealkagis eai sáhte leat guokte finihtta vearbba”, mii ii leat ávkin nu guhká go oahpahalli jáhkká ahte son lea čállán substantiivva illatiivahámis. Jus čohkket dakkár

sátnehámiid sehttii, de sáhttá baicca cealkit ”Jus don oaivvildat illatiivva, de lea čállinmeattáhus”.

Eará ovdamearka lea *viessut*, mii attášii sihke analysa *viessut* V Inf ja *viessat* V Imprt P11/P12. Oahpahalli lea jáhkkimis oaivvildan čállit substantiivva *viesut*, ja máhcahus berrešii leat ”Dus dáidá leat boasttu dássemolsašupmi” dan sajis go čujuhit boasttu vearbasoajaheapmái.

Dávjá lea jearaldat buorre veahkkin dulkomii:

- (15) *Gos eadni lea?*
a. **Eadni lea luomos.*

Jearaldaga vuodul sáhttá árvalit ahte čáli ii leat geavahan *luomos*-adjectiivva attribuhttahámi boastut, muhto dan sajis son lea oaivvildan substantiivva *luomos*.

4.4 Áiggukeahtes sojahanhápmi

Muhtumin čállinmeattáhus dahká áiggukeahtes sojahanhámi. Jus mii lasihit lokatiivagehčosa njuolgga máddagii, de oažžut hui dávjá áiggukeahtes sojahanhámi, omd. *viessus* mii lea rivttes leksema muhto oamastangehčosiin (Sg3). Dásge muitala jearaldat ahte vástádusas galggašii leat lokatiiva:

- (16) *Gos áhčči lea?*
a. **Son lea biilas.*

Ii leat nu jáhkehahtige ahte oahpahalli máhtášii geavahit oamastangehčosa, son ii dáidde dovdatge dakkár hámi. Mii formaliseret nu ahte jus ol. 3. p. oamastangeažushápmi ii heive syntávssalaččat, de navdit ahte čáli lea oaivvildan ovttaidlogu lokatiivva. Máhcahus šaddá ”Jus don oaivvildat lokatiivva, de lea boasttu dássemolsašupmi.”

4.5 Rekšuvdna

Bajábeal ovdamearkkain lea eanas leamaš sáhka časkinfeillain. Muhto hui dávjá oahpahalli ii máhte válljet rivttes kásusa. Nominatiiva vs. akkusatiiva lea dábálaš váttisvuohhta dárogielagiidda. Morfologalaš analysas lea diehtu vearbba transitiivitehta birra. *IV* mearkkaša intransitiivva, omd. *boahtit* V *IV* Inf, ja *TV* fas transitiivva, omd. *lohkat* V *TV* Inf. Muhto vaikko lea *TV*-vearba, de eat sáhte diehtit lešgo substantiiva subjeakta dahje

objeakta go sámegeielas eat sáhte luohttit sátneortnegii, ja subjeakta ii leat bákkolaš. Jearaldat lea veahkkin go dáhttu objeavtta, nugo *Maid don logat?*, muhto vástáduš sáhtta leat kompleaksa, omd. sisttisdoallat oalgecealkaga.

Mii sáhttit defineret vearbba transitiivitehta ja subkategoriserema. Muhtun vearbain lea objeakta bákkolaš, nugo *vuovdit: Áhčči vuovdá biilla*, go fas *borrat* sáhtta leat objeavtta haga: *Áhku borra*. Čoavddus sáhtta leat defineret subjeavtta ja objeavtta ráddjejamiid. Dábálaččat lea *borrat*-vearbba subjeakta olmmoš dahje ealli, ja objeakta borramuš. *Lohkat*-vearbba subjeakta lea olmmoš (jus ii leat gihcci máidnasis), ja objeakta dábálaččat ii leat olmmoš – jus ii leat goargu, omd. *Ikte lohken Fosse*. Muhto dán cealkagis vearbba sojahanhápmi doarju ahte *Fosse* ii leat dattetge subjeakta.

Easkaálgi giellaoahpahallit eai hálldaš vearbbaid rekšuvnnaid nu bures. Jus oahpahalli eatnigiella lea dárogiella, dallehan ii leat nu lunddolaš ahte *liikot*-vearba gáibida illatiivahámat nomena. Dán ferte vuos oahppat ja dasto muitit. Vai sáhttit bagadallat oahpahalli, de mii sáhttit identifiseret vearbbaid mat gáibidit ahte nomenis lea omd. lokatiivahápmi, ja logahallat daid:

(17) STRICTLOCV:

ávkkástallat ballat beroštít biehttalit bihtit ceavzit dolkat ...

Muhtumin lea rekšuvdna čadnon nomena iešvuhtii, omd. *deaivvadit*-verbii berrešii leat komitatiiva jus nomen lea olmmoš, omd. *Mii deaivvadeimmet fulkkiiguin*. Muđuid *deaivvadit* vearbba sáhtta čuovvut lokatiiva, omd. *Mii deaivvadeimmet girkus*. Maid eará sátneluohkáide sáhtta leat čadnon rekšuvdna, omd. *váibmil*-adjektiiva gáibida illatiivahápmásaš nomena.

Kásusa válljen lea muđuige cealkaga syntávssas gitta, ja prográmma njuolggadusain ferte váldit vuhtii ahte vearbba ja argumeantta gaskkas sáhtta leat eará semánttalaš oktavuohhta. Mii leat čuvvon Nickela rekšuvdnavearbalogahallamiid³ (Nickel 1994, 411–415), muhto suopmaniin sáhttet leat earálágan rekšuvnna. Jearaldat lea makkár normeren lea skuvla-oahpahusas.

³ Nickel gohčoda daid illatiiva-, lokatiiva- ja komitatiivaobjeaktan.

5 Ovddosguvlui

Dát prográmmat almmuhuvvojdedje guovvamánus 2009, ja dál lea buoridanbargu álgán. Dáinna njuovžilis infrastruktuvrain lea álki lasihit eanet veahkkegielaid, ja mii áigut jorgalit sihke leksikona ja grammatihkkačilgehusaid engelasgillii ja suomagillii. Ruotagiella livččii maid áigejuvdi.

Sávamis oahppit ja oahpaheaddjit addet midjiide kommentáraid, muhto mii áigut maid guorahallat prográmmaid neahttalogga mii vurke geavaheaddji vástádusaid ja prográmma máhcahusaid, ja čuovvulit moadde geavaheaddji joavkku dárkileappot. Neahttalogga sáhtášii maid leat odđa gáldu giellaoahppandutkamii.

OAHPA!-prográmmaid infrastruktuvrain lea vejolaš geavahit eará sámi gielaide maid, nu guhká go leat morfologalaš ja syntávssalaš analysaprográmmat ja resurssat dahkat barggu. Julevsámi analysáhtor gávdno juo, ja lullisámi analysáhtor berrešii leat válmmaš jagi 2010. Muhto lea dárbu ovttasbargat daid gielaid oahpaheddiiguin vai boađus šaddá ávkkálaš oahpahussii.

Sahka lea ovttagardánis vuogádat mas leat ráddjejuvvon ságastallanvejolašvuodat. Vejolaččat sáhtášii ráhkadit mánggabealálaš vuogádaga mas geavaheaddjis livččii stuorit friddjavuohta čállit maid beare, jus analyserešii geavaheaddji cealkagiid semánttalaš rollaid, beroškeahhtá syntávssalaš meattáhusain. Dakkár analysáhtor ii gávdno vuos.

Dattetge ii sáhte dihtor goassege váldit oahpaheaddji saji, muhto jáhkkinis leat ávkkálaš lasáhussan. Prográmma ges ii sáhte juohke meattáhusa gávdnat, muhto fokusere vearbasojaheapmái ja kásusgeavaheapmái. Erenoamážit kásusiid ektui lea váttis formaliseret juohke vejolaš dáhphusa, deaivvakeahhtá dohkálaš konstrukšuvnnaid. Ja mii jáhkkit ahte lea buoret ahte soames áššit báhcet divvukeahhtá go divvut dakkára mii lea riehta.

6 Konklusuvdna

OAHPA!-prográmmat leat áibbas odđalágan pedagogalaš prográmmat sámegeillii, danne go geavahit giellateknologiija. Prográmmat eai leat čadnon dihto oahppogirjái, ja geavaheaddji sáhtá válljet maid son háliida hárbhallat ja man dásis. Cealkkageneráhtoriin ráhkadit lohcameahhtun bargobihtáid.

Min višuvdna dán barggus lea ahte dihtor galgá bagadallat seammá bures

go oahpaheaddji, vaikko oahppi geavaha giela válljenvejolašvuodaid, sihke sátneválljema, giellavariántta ja syntávssa dáfus. Oahpaheaddji sáhtta váldit buot beliid vuhtii, ja son máhtta earuhit dábalaš čállinmeattáhusaid ja sojahanmeattáhusaid. Dasto son sáhtta bagadallat oahpahalli juste dan áššis maid son ii oro hálddašeame.

Giellateknologiija addá stuora vejolašvuodaid nu guhká go sáhttit formaliseret juohke beali, ja mii jáhkkit ahte mii leat bohtán johtui dainna. Dehálaš lea váldit vuhtii oahpahalli áigumuša cealkagiiguin, vai son ipmirda dihtora máhcahusa.

Referánsat

- Ellis, Rod. 1997. *Second Language Acquisition*. Oxford Introductions to Language Study. Oxford: Oxford University Press.
- Gamper, Johann & Judith Knapp. 2002. A Review of Intelligent CALL Systems. – *Computer Assisted Language Learning*. 15: 4, 329–342. New York: Routledge.
- Heift, Trude & Mathias Schulze. 2007. *Errors and Intelligence in Computer-assisted Language Learning: Parsers and Pedagogues*. Routledge Studies in Computer-Assisted Language Learning 2. New York: Routledge.
- Knott et al. = Knott, Alistair & John Moorfield & Tamsin Meaney & Lee-Luan Ng. 2003. A human-computer dialogue system for Maori language learning. – *Proceedings of World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications 2003*. [Doaimm.] Lassner, David & Carmel McNaught. 3336–3343. Chesapeake, VA: AACE.
- Nickel, Klaus Peter. 1994. *Samisk grammatikk*. Rievdaduvvon 2. deaddileapmi. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Sammallahti, Pekka. 1998. *The Saami Languages. An Introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Trosterud, Trond. 2007. *Language technology for endangered languages: Sámi as a case study*. <<http://giellatekno.uit.no/background/rvik.pdf>> [20.05.2009]

Semánttalaš rollaid mearkkašupmi giellateknologijas

Linda Wiechetek

1 Duogáš

Giellateknologijas gávdnojit juo ollu prográmmat mat analyserejit giela sániid ja struktuvrra. Jus geavaha riektáčállin- dahje grammatihkkaprográmma, de oaidná ahte dihtor máhtta analyseret giela. Dihtor máhtta divvut ortográfalaš ja giellaoahpalaš meattáhusaid. Muhto ipmirdago dihtor maiddái maid mii háliidit dadjat? Jus čállá cealkaga nugo Chomsky (1957) beakkán cealkaga *Colorless green ideas sleep furiously* ('Ivnehis ruoná jurdagat ođdet vašis'), de grammatihkkaprográmma ii ipmir ahte cealkagis lea ártegis semantihkka.

Dán čállošis leat golbma oasi. Vuosttaš oassi lea semánttalaš anoterema duogáža birra, nubbi oassi muitala semánttalaš rolla anoterema čadaheami ja ovdagáibádusaid birra, ja mañimus oassi ovdanbuktá dán barggu bohtosiid. Autománttalaš semantihkalaš rolla analisa vuodđuduvvá bargui mii lea juo dahkkon sámi giellateknologija suorggis Romssa universitehta Giellatekno-prošeavtta ja Sámedikki Divvun-prošeavtta oktavuodas. Lean dán barggus meroštallame mo sáhtta ráhkadit vuogádaga mii autománttalaččat merke semánttalaš rollaid.

1.1 Manin semánttalaš rollat?

Jus laktá semánttalaš rollaid syntávssalaš gihpuide, de oaidná ahte semánttalaš argumeanttat eai leat seammá go syntávssalaš gihput. Semánttalaš rollat leat miellagiddevaččat semánttalaš dutkamii gávdnan dihte cealkagiid semantihka. Giellateknologijas semánttalaš rollat sáhttet maid leat veahkkin omd. giela disambigueremis, mii lea válljet rivttes analisa jus leat mánga vejolašvuoda, ja maid lingvisttalaš mášenjorgaleamis. Jus háliida jorgalit gáldogielas ulbmilgillii, de dárbaša nu buorre gáldogiellaanalysa go vejolaš (sihke morfologija, sátneluohkáid, syntávssa ja semantihka ektui). Semánttalaš rollat sáhttet maid leat ávkkálaččat pedagogalaš prográmmaide go galgá diagnostiseret meattáhusaid ja kommenteret daid. Semánttalaš rollat geavahuvvojit maid dieđuidohcanprográmmain main se-

mánttalaš informašuvdna lea guovddažis go galgá ohcát dieđuid korpusis.

1.2 Disambiguerenváttisvuodát

Lea dárbu disambigueret jus ovtta sátnehámis leat máŋga analysa.

- (1) *Dat ságastallet Sámedikkiin.*
- (2) *Moai oste mielkki gávppis.*

Ovdamearkacealkagis (1) komitatiivva ovttaidlogu hápmi lea homonyma- laš lokatiivva máŋggaidlogu hámiin. Sisdoalu (semantihka) vuodul mii diehtit goabbá kásus dat lea. Vearba *ságastallat* gávdno cealkagis ovttas hállanguimmiin mii lea olmmoš. *Sámediggi*-substantiiva čujuha organisa- šuvdnii mii ovdasta olbmuid, ja oažžu dan dihte dovdomearkka +olmmoš.

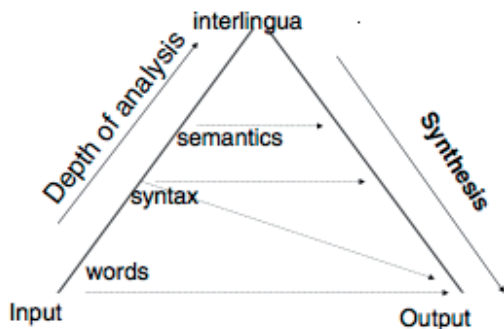
Nuppi ovdamearkkas (2) ambiguitehta lea genitiivva ja akkusatiivva gask- kas, muhto dán cealkagis fas semánttalaš rollat mearridit kásusa. *Oastit*- vearba gáibida konkrehta čuožáhat-rolla. *Mielkki*-sátni oažžu dán go *gávppi*-substantiivvas lea juo báiki-rolla, ja eará argumeanttat eai leat vejo- laččat.

1.3 Automáhtalaš jorgaleapmi

Nubbi ášši masa semánttalaš rollat sáhttet leat ávkkálaččat, lea mášen- jorgaleapmi. Mášenjorgaleapmi juhkkovuođo dábaláččat guovtti váldo- lahknanvuohkái: statistihkalaš ja njuolggadusvuodát mášenjorgaleapmái.

Statistihkalaš jorgaleapmái dárbaša stuora guovttagielat korpusa vai sátn- ja cealkkabárain lea doarvái frekveansa. Giellatekno-proševttas lea ovttagielat davvisámegiellat korpusis sullii 8 milj. sáni, ja guovttagielat dav- visámegiellat-dárogiellat korpusis leat 496 437 sáni (http://omilia.uio.no/glossa/html/index_dev.php?corpus=samno). Statistihkalaš jorgaleamis geava- huvvo dábaláččat guovttagielat korpus mas leat unnimusat moadde mil- jovnna sáni. Gielaide main leat unnán resurssat, lea njuolggadusvuodát má- šenjorgaleapmi buorre molssaeaktu.

Buoremus njuolggadusvuodolaš mášenjorgaleami oažžu jus gáldogiela ana- lylsa (sihke morfologalaš, syntávssalaš ja semánttalaš) lea nu buorre go ve- jolaš (Bick 2007b). Jorgalus sáhtta leat sátnedásis, muhto lea maid vejolaš geavahit abstrákta giela (*interlingua*) mii lea hui dárkilit analyserejuvvo gáldogiela representašuvdna. Dán representašuvnnas genererejuvvo fas ulbmilgiela vástideaddji cealkka.

Govus 1. Vauquois (1976) mášenjorgaleami golmmačieгат.

Govvosis 1 oidno oktavuolta gáldogiela ja ulbmilgiela gaskkas, ja guđe dásis jorgaleapmi dáhpáhuvvá. Gáldo- ja ulbmilgiela cealkagiin leat sihke leksikálalaš ja syntávssalaš erohusat. Asymmetriija sáhtá leat omd. kásusiid gaskkas, dahje kásus- ja adposišuvdnagihpuid gaskkas.

Davisámegiela ja julevsámegiela ii leat seammá kásusvuogádat. Davvisámegiela lokatiiva vástida julevsámegiela inessiivii ja elatiivii. Dalle go davvisámegiela geavahuvvo lokatiiva báike-rollii (3), de geavahuvvo julevsámegiela fas inessiiva (4).

- (3) *Sámit dahjege sápmelaččat ássat Ruošša-s, Suoma-s ja Norgga-s.*
Sámit dahjege sápmelaččat ássat Ruošša-LOC.SG, Suopma-LOC.SG ja Norga-LOC.SG.
- (4) *Sáme jali sábmelattja árru Ruossja-n, Suoma-n ja Vuona-n.*
Sáme jali sábmelattja árru Ruossja-INE.SG, Suobma-INE.SG ja Vuodna-INE.SG.

Davisámegiela ja engelasgiela gaskkas leat sihke kásus- ja adposišuvdnaerohusat.

- (5) *Máhtte manai stohpui.*
'Máhtte went into the house.'
- (6) *Son liiko guollái.*
'He likes fish.'

Mearri-rolla sámegiela sáhtá leat illatiivvas ja vástida engelasgiela preposišuvdnii *into* nugo ovdamearkkas (5). Ovdamearkkas (6) ii leat mearrirolla, muhto das ferte váldit vuhtii vearbba syntávssalaš valeanssa. Ovdamearkkain oidno bures ahte semantihkka ii leat beare nuppelágan syntákssa, ja ahte illatiiva ii leat mearri-rollain ovtaveardásaš. Semánttalaš rollat sáhttet leat ávkin čatnat oktii guovtti giela goabbatlágan syntávssalaš rep-

resentašuvnnaid.

1.4 Pedagogalaš prográmmat, grammatihkkadárkkisteapmi ja dieđuidohcan

Semánttalaš rollat leat maid veahkkin divudettiin cealkagiid mat eai leat semánttalaččat dohkálaččat. Pedagogalaš dialogasystemain ja dárkkistanprográmmain dákkár máhttu sáhtta leat deatalaš. Davvisámegiela SAHKA-ságastallanvuogádagas (<http://oahpa.uit.no/>), dihtor sáhtáii árvalit ahte ”vearba gáibida illatiivva argumeantan” jus geavaheaddji lea čállán boastut nu go ovdamearkkas (7), danne go syntávssalaš valeansa lea juo formaliserejuvvon prográmmas.

(7) **Mun liikon dán girjji.*

(8) ?*Ivnehis ruoná jurdagat ođđet vašis.*

Nuppi ovdamearkkas (8) *ođđit*-vearba gáibida vásiheaddji-rola subjeaktan, ja substantiivvas ferte leat dovdomearka +heakkalaš. *Ivnehis ruoná jurdagat* -gihpu ii leat +heakkalaš. Vuogádagas mas leat semánttalaš rollat, dihtor sáhtta evttohit heakkalaš vásiheaddji-argumeantta. Grammatihkkadárkkistanprográmmat eai máhte divvut meattáhusaid nugo ovdamearkkas (8). Dákkár meattáhusaid livččii vejolaš divvut semánttalaš rollainformašuvnnain. Dárkkistanprográmmat doibmet seammá láhkai go ságastallanvuogádat, muhto dan sajis go genereret máhcahusaid, de dat evttohit rivttes hámi. Dieđuidohcamis fas dihtor ferte vástidit geavaheaddji jearaldagaide nugo *mii?/gii?/goas?/maid?/gos?/manin?/masa?*

(9) *Gii oadđá?*

(10) *Masa dat liiko?*

Jearaldahkii (9) vástádusa vásiheaddji-rola ferte leat olmmoš, ja jearaldahkii (10) fas vástádusa fáddá-rola ii sáhte leat olmmoš. Guktuin dáhpáhusain semánttalaš rollat sáhttet veahkehit válljet rivttes vástádusa.

2 Anoterema čadaheapmi

2.1 Davvisámegiela resurssat

Galggašii leat vejolaš ráhkadit vuogádaga mii automáhtalaččat anotere semánttalaš rollaid. Vuogádaga lea lunddolaš vuodđudit davvisámi giella-

teknologalaš resurssaide, mat leat ee. guokte morfologalaš automáhta mat addet juohke sátnehámi buot vejolaš morfologalaš analysaid. Nubbi váldá vuhtii sojaheami, suorggideami ja goallosteami, ja nubbi fas váldá vuhtii morfofonologalaš proseassaid. Constraint Grammar (CG) analysaprográmma lasiha syntávssalaš gilkoriid nugo @SUBJ (subjekta) ja '@OBJ' (objekta) ja disambiguere morfologalaš ja syntávssalaš analysaid konteavsttalaš njuolggadusaiguin. Resurssat gávdnojit internehttasiiddus (<http://giellatekno.uit.no/>). Prográmma lea čállojuvvon Constraint Grammar formalismmain, man Fred Karlsson (1990; Karlsson et al. 1995) lea dahkan ja mii vuodđuduvvá dependeansagrammatihkkii. Tapanainen (1996) ja Eckhard Bick (2000) leaba ovddidan CG viiddáseappot. Bick vuogádat addá dependeansaanalysa mainna generere syntávssalaš muoraid, ja daid vuodul anoterejuvvo fas rollaanalysa.

2.2 Semánttalaš rollat

Jus áigu ráhkadit semánttalaš analysaprográmma, de ferte vuos válljet semánttalaš rollaid ja meroštallat daid. Girjjálašvuodas lea ollu variašuvdna jus geahččá joavkku sturrodaga, rollaid geavaheami ja makkár rollaid dihto syntávssalaš gihput ožžot. Rollat sáhttet leat hui oppalaččat dahje hui mihtilmasat.

Beakkánepmosat leat gaskastuorra joavkkut main leat sullii 6–10 rolla, nugo DAHKKI (*agent*), FÁDDÁ (*theme*), VÁSIHEADJI (*experiencer*), ČUOZÁHAT (*patient*), GASKOAPMI (*instrument*), GÁLDU (*source*), MEARRI (*goal*) BÁIKI (*place*), ÁIGI (*time*) ja BÁLGGIS (*path*). Unnimus rollajoavkkus leat dušše guokte rolla, PROTO-AGENT ('proto-dahkki') ja PROTO-PATIENT ('proto-čuozáhat') (Dowty 1991). Vaikko Dowtys leat dušše guokte rolla, de son definere mánga rollageavahusa, ja dihto dovdomearkkaiguin son earuha daid. Muhto lea maid vejolaš ráhkadit hui stuora rollajoavkku man rollat leat vearbbas gitta, nugo internehta semánttalaš resurssas FrameNet:s (<http://framenet.icsi.berkeley.edu/>). Cealkagis (11) *viellja* oččoši lohkki-rola ja *girjji* oččoši lohkamuš-rola.

(11) *Viellja lohká girjji.*

Davvisámegiela giellateknologiijii guokte rollajoavkku leat miellagiddevaččat: davvisámegiela rollat Sammallahti (2005) mielde ja Bick (2007a) rollat Constraint Grammar formalismmas. Davvisámegiela rollajoavkkus leat Sammallahti (2005) mielde 24 rolla:

DAHKKI, AUTOMÁHTA, VÁSIHEADDJI, ČUOZÁHAT,
 MUHTTAŠUVVI, SIRDÁSEADDJI, STATIIVA, FÁDDÁ,
 SISDOALLU, KONSEKVEANSA, BOAÐUS, EAIGGÁT,
 GASKOAPMI, VUOSTEFÁPMU, ÁVKAŠUVVI, REFE-
 REANTA, MEARRI, GÁLDU, BÁLGGIS, BÁIKI, HÁLDDA-
 ŠEADDJI, GASKKUSTEADDJI, LUOBAHEADDJI, VUOSTÁI-
 VÁLDI

Sammallahti (2005, 39–40) čállá ahte ”[s]emantihkalaš rolla lea sániin ja celkosiin mat čujuhit dilálašvuoda entitehtaide [...], muhto ii dakkár sániin ja celkosiin mat govvidit dahje kommenterejit muhtin entitehta”. Su rollat eai čuovo Chomsky (1981) syntávssalaš ráddjehusa das ahte ”guhtege semantihkalaš rolla sáhtta leat cealkagis dušše oktii”. Rollat vuodđuduvvojit semantihkkii, ja syntákssa lea semantihkas gitta. ”Govvidanvuogádat čájeha maiddá, mot cealkkaráhkadus riegáda mearkkašumiin ja funkšuvnnain iige nuppe gežiid” (Sammallahti 2005, [1]).

Bick (2007a) portugalgiela rollajoavkkus leat 53 rolla. Danne go Bick bargá Constraint Grammar formalismmain, de lea su rollajoavku miellagiddevaš sámegeiela anoterenprográmmii. Su prográmma doaibmá 86,6 % deaivanmeriin ja 90,5 % presišuvnnain¹ (Bick 2007c) mat leat buorit bohtosat dán suorggis. Son fas berošta semánttalaš rollain syntávssa dihte ja geavaha rollaid disambigueremii.

§AG (‘dahkki’), §AGcau (‘kausatiiva dahkki’), §SP (‘hálli’), §EXP (‘vásiheaddji’), §TH (‘fáddá’), §TP (‘hállanfáddá’), §INS (‘gaskoapmi’), §MNR (‘vuohki’), §COM-ADV (‘komitatiiva’) [...]

Mun lean buohtastahtán Bick ja Sammallahti anoterenvugiid. Sammallahti (2005, 42–45) ovdamearkkaide lean lasihan maid Bick rollaid, ja oaidnit ahte dain leat seammá rollat vaikko gilkorat leat goabblárganat (§INS/instrumeanta ~ gaskoapmi) ovdamearkkas (12). Ovdamearkkain (13–14) mii oaidnit ahte anoterenvuogit eai leat seammalárganat. Ovdamearkkas (13) Sammallahti anotere VÁSIHEADDJI-rolla ja Bick fas komitatiivaadverbiála rolla (§COM-ADV), mii lea rievtti mielde eanet syntávssalaš go semánttalaš rolla. Ovdamearkkas (14) fas Bick anotere hui dárkilis rollaid (§SP/hálli ja §TP/hállanfáddá). Sammallahti rollat dán ovdamearkkas leat oppalaččabut.

¹ *deaivanmearri* ‘rivttes analysaid mearri visot sániid meari ektui’, *presišuvdna* ‘rivttes analysaid mearri visot analysaid meari ektui’

- (12) *Máret bohtá biillain-§INS/GASKOAPMI.*
 (13) *Mánát hilbošedje ádjáin-§COM-ADV/VÁSIHEADDJI.*
 (14) *Máhte-§SP/DAHKKI muitala Márehis-§TP/FÁDDÁ*

Sammallahti ja Bick rollajoavkkut juohkásit goabbat láhkai nugo oidno tabeallas 1. Sammallahti earuha omd. STATIIVA ja DAHKKI gaskkas, mat goappašagat vástidit Bick §AG-rollii. Nuppi dáfus Bick earuha dahkki (*agent*), hálli (*speaker*) ja kausatiiva dahkki (*causative agent*) gaskkas mat visot vástidit Sammallahti DAHKKI-rollii.

Tabealla 1. Sammallahti ja Bick semánttalaš rollaid buohtastahttin.

Sammallahti	Bick
STATIIVA	agent §AG
DAHKKI	speaker §SP causative agent §AG _{cau}
FÁDDÁ	theme §TH topic §TP

Bick anoterenvuohki lea heivehuvvon praktihkalaš ulbmiliidda. *Speaker*-rolla geavahuvvo árvideames disambigueremii, muhto dat ii čuovo Chomsky ráddjehusa mii čuoheá áidnavuhtii.

Bick earuha ađa rollaid, attributiivva rollaid, spatiála rollaid, temporála rollaid ja adverbiala rollaid gaskkas. Son váldá maid adjunkta-rollaid vuhtii. Adjunktan oaivvildan rápmaadverbiálaid main leat optionála modifiserenfunkšuvnnat nugo báike- ja áigeadverbiálat. Sammallahti fas váldá vuhtii dušše argumeantarollaid. Rápmaadverbiálain, maid son gohčoda adjunktiivan, ii leat semánttalaš rolla (Sammallahti 2005, 171). Muhto sámegeiela analysas lea maid miellagiddevaš earuhit temporála ráhkadusaid gaskkas nugo ovdamearkkain (15) ja (16), ja danin livččii sávahahtti lasihit temporála rollaid funkšunála rollajovkui.

- (15) *Mun lohken girjji olles beaivvi.*
 (16) *Mun lohken girjji beaivvis.*

2.3 Rollanjuolggadusaid čállin

Anoterema čađaheapmái dárbbáša sihke dependeanssa, valeanssa ja se-

mánttalaš prototiippaid gávdnan dihte rollaid automáhtalaččat. Dependensaanalysa sáhtá ráhkadit syntávssalaš analysa vuodul nuppiin Constraint Grammar modulain. Bick (2007c) prográmma geavaha 500 manuálalaččat čállon Constraint Grammar njuolggadusa. Dependensaanalysa čájeha sáni absoluhtalaš posišuvnna (#1->2) ja masa dependeanta laktása (#1->2).

”<Áilu>”
 ”Áilu” N Prop Mal Sg Nom @SUBJ> #1->2
 ”<vuji>”
 ”vuodjit” <mv> V TV Ind Prt Sg3 @FS-STA #2->0
 ”<skohteriin>”
 ”skohter” N Sg Com @ADVL #3->2
 ”<>”
 ”.” CLB #150->0

Semánttalaš rollaanalysii dárbbasa maid valeanssa. Sáhtá merket vearbbaid syntávssalaš valeansagilkoriiguin nugo Bick (2000) vuogádagas.

<vt> montransitiiva vearba
 <ve> intransitiiva ergatiiva vearba
 <vH> vearba bákkolaš subjeavttain mii lea olmmoš
 <vt-vi> transitiiva vearba mii maid sáhtá leat intransitiiva

Gilkorat čujuhit mánggalágan valeanssaide. <vt> čujuha syntávssalaš valensii ja mearkaša ahte vearba gáibida akkusatiivaobjeavtta. <ve> fas čujuha semánttalaš rollaide. Ergatiiva vearbbas lea čuožáhatsubjeakta, dahje dahkki lea subjeakta ja čuožáhat fas objeakta. Sihke <ve>- ja <vt-vi>-gilkorat čujuhit diatesamolsumii (*diathesis alternation*) (vearbba semantihka sáhtá ovdanbuktit eanet go ovttain syntávssalaš ráhkadusain).

Nubbi vuohki kodifiseret vearbba valeanssa lea geavahit vearbaluohkáid mat spesifiserejit sihke semantihkalaš oktavuoda ja syntávssalaš ráhkadusaid main vearba sáhtá leat mielde. Engelasgielas gávdnojit ollu leksikála resurssat interneatlas, omd. VerbNet (<http://verbs.colorado.edu/verb-index/index.php>). VerbNet vearbaluohkát vuodđuduvvojit Levin (1993) vearbaluohkáide mat abstraherejit vearbba oassálastima syntávssalaš ráhkadusain (diatesamolsum). Sihke syntávssalaš ja semánttalaš luohkát ráhkaduvvojit dainna jurdagiin ahte vearbba syntákssa eanemusat mearrida semantihka: “[...] the behavior of a verb, particularly with respect to the expression and interpretation of its arguments, is to a large extent determined by its meaning” (Levin 1993, 1).

VerbNet:s leat hierárkkalaš luohkát mat mearridit vearbba syntávssalaš ráhkadusaid (*frames*), semánttalaš gáibádusaid argumeanttaide ja semánttalaš rollaid, nugo bohtá ovdan govvois 2.

ROLES		REF
•	AGENT [+ANIMATE +VEHICLE]	
•	THEME [+CONCRETE]	
•	SOURCE [+LOCATION]	
•	DESTINATION [+ANIMATE [+LOCATION & -REGION]]	

FRAMES		REF	KEY
BASIC TRANSITIVE WITH ACCOMPANIED MOTION			
EXAMPLE	"Amanda drove the package."		
SYNTAX	AGENT V THEME		
SEMANTICS	MOTION(DURING(E0), THEME) EQUALS(E0, E1) MOTION(DURING(E1), AGENT) CAUSE(AGENT, E0)		
NP-PP GOAL-PP			
EXAMPLE	"Amanda drove the package to New York."		
SYNTAX	AGENT V THEME {TO TOWARDS} DESTINATION		
SEMANTICS	MOTION(DURING(E0), THEME) LOCATION(END(E0), THEME, DESTINATION) EQUALS(E0, E1) MOTION(DURING(E1), AGENT) LOCATION(END(E1), AGENT, DESTINATION) CAUSE(AGENT, E0)		

Govus 2. *drive*-joavku VerbNet:s.

Vuosttaš syntávssalaš ráhkadusas *drive*-vearbbas leat semánttalaš rollat AGENT ('dahkki') ja THEME ('fáddá'), ovdamearkkas (17). Nuppi ráhkadusas fas leat AGENT ('dahkki'), THEME ('fáddá') ja GOAL ('mearri'), ovdamearkkas (18).

(17) *Amanda drove the package.*

(18) *Amanda drove the package to New York.*

Davvisámegiela syntávssalaš anoterenprográmmas gávdnojit juo 46 vearbba listtu mat leat generaliserejuvvon syntávssalaš ja semánttalaš dovdomearkkaid vuodul, nugo johtinvearbbat (MOVEMENT-V):

LIST MOVEMENT-V = "beassat" "boahit" "čuoigat" "čuoiggadit" "čuovvut" "fárret" "finadit" "finihit" "fitnat" "gálašit" "gállit" "girdit" "johtit" "mannat" "mátkkoštit" "njoammut" "ollit" "riidet" "ruohttat" [...]

Anoterenprošeavtta álggus mun anoterejin sullii 160 vearbba leksikonas. Leksikonii bidjen sihke syntávssalaš valeansagilkoriid (nugo <ill> ja <po_ala>) ja semánttalaš joavkogilkoriid (nugo <vq> ja <vm>).

<ill> illatiiva argumeanta
TV transitiiva vearba

<po_ala>	adposišuvdna ”ala”
<vq>	kognitiivva vearba
<vm>	lihkanvearba
<inf>	infinitiiva
[...]	

Davisámegiela leksikona valeansagilkorat bohtet vearbba maŋŋá:

jurddašit+<loc>+<po_ala>+<inf>+TV
jáhkkít +<ill >+TV

Nielsen ([1932–38] 1979) mielde *jurddašit*-vearba sáhtá gáibidit postposišuvnna *ala*, akkusatiivva, lokatiivva dahje infinitiivva. *Jáhkkít*-vearba fas gáibida illatiivva dahje akkusatiivva. Jus vearba gáibida juogo akkusatiivva dahje illatiivva argumeantan, de dat merkejuvvo sihke +TV- ja +<ill>-gilkoriiguin.

Formalismmas váilot ain moadde spesifikašuvnna. Leksikonas ii earuhuvvo polysemija ja diatesamolsuma gaskkas. *Jáhkkít*-vearbbas leat máŋga mearkkašumi (*jáhkkít sutnje* vs. *jáhkkít juoidá*), ja rievtti mielde ferte daid earuhit ovdal go anotere semánttalaš rollaid. *Jurddašit*-vearbba valeanssain fas ii leat polysemijaerohus, dušše syntákssa rievdá.

Lea ain dárbu lasihit diatesamolsuma dieđu leksikonii, gilkoriiguin dahje sierra vearbaluohkáiguin.

- (19) a. *Mun boran.*
 b. *Mun boran láibbi.*
 (20) a. *Mun ságastalan suinna.*
 b. *Moai ságastalle.*

Ovdamearkkain (19a) ja (19b) lea sihke transitiiva ja intransitiiva geavahus. Nuppi ovdamearkkas (19a) objekta gahččá eret (Levin (1993) mielde *unspecified object alternation*) ja nuppi ovdamearkkas (20a) fas komitatiivaargumeantta mearkkašupmi almmuhuvvo subjeavttain. Ráhkadus gohčoduvvo Levin (1993) mielde *understood reciprocal object alternation*.

3 Boadus

Mottiin semánttalaš Constraint Grammar njuolggadusain analyserejin semánttalaš rollaid mat leat hui ovttaláganat Bick ja Sammallahti joavk-

kuiguin. Njuolggadus anotere DAHKKI-rolla (§AG) subjektii jus gihppu ovdasta olbmo ja dan oaivi lea váldovearba mii lea lihkanvearba.

MAP (§AG) TARGET @SUBJ>
(0 HUMAN LINK
p (@FS-STA) BARRIER CLB
LINK 0 (§vm) ;

§AG = dahkki
@SUBJ> = subjeakta
@FS-STA = finihtta vearba
p = oaivi
§vm = lihkanvearba

Boađusin lea dalle sihke syntávssalaš ja semánttalaš rollaanalysa. Subjeakta oažžu DAHKKI-rolla (§AG), ja komitatiivagihppu oažžu GASKOAPMI-rolla (§INS).

”<Áilu>”
”Áilu” N Prop Mal Sg Nom @SUBJ> #147->148 §AG
”<vujii>”
”vuodjit” <mv> V TV Ind Prt Sg3 @FS-STA #148->0 §vm
”<skohteriin>”
”skohter” N Sg Com @ADVL #149->148 §INS
”<.>”
”.” CLB #150->0

Dán barggu ulbmil lei analyseret semánttalaš rollaid geavahusa ja meroštallat mo sáhtta ráhkadit vuogádaga mii automáhtalaččat merke semánttalaš rollaid tekstii. Sihke syntávssalaš anoteren, valeansa ja semánttalaš prototiipat leat veahkin semánttalaš rollaanalysas. Lea ain ollu bargu ovddosguvlui. Mun lean anoteren juo 150 vearbba, muhto lea ain dárbu earuhit polysemalaš vearbaid mearkkašumiid gaskkas ja kodifiseret diatesamolsumiid semánttalaš luohkáiin ja anoteret olles leksikona. Viidáseappot ferte testet rollajoavkkuid geavahusa ja ráhkadit njuolggadusaid mat anoterejit daid konteavsttain. Ulbmilin lea oažžut analysa buriin presišuvnain ja deaivanmeriin (vrd. Bick bohtosat) ja ráhkadit fierbmelávttá vai buohkat besset geavahit analysáhtora. Semánttalaš rollat leat ávkkálaččat eará giellateknologalaš bargguide nugo syntávssalaš disambigueremii, jorgalanprográmmaide, pedagogalaš prográmmaide, dárkkistanprográmmaide ja dieđuid ohcamii.

Girjjálašvuotta

- Bick, Eckhard. 2000. *The Parsing System 'Palavras': Automatic Grammatical Analysis of Portuguese in a Constraint Grammar Framework*. Aarhus: Aarhus University Press.
- 2007a. *Semantic roles for automatic corpus annotation*. <http://beta.visl.sdu.dk/~eckhard/pdf/semantic_roles_manual.pdf> [02.04.2009]
 - 2007b. Dan2eng: Wide-Coverage Danish-English Machine Translation. – *Proceedings of Machine Translation Summit XI, 10-14. Sept. 2007, Copenhagen, Denmark*. [Doaimm.] Maegaard, Bente. 37–43. <http://beta.visl.sdu.dk/pdf/MTsummit07_final.pdf> [02.04.2009]
 - 2007c. Automatic Semantic-Role Annotation for Portuguese. – *Proceedings of TIL 2007 - 5th Workshop on Information and Human Language Technology / Anais do XXVII Congresso da SBC (Rio de Janeiro, July 5-6, 2007)*. 1713–1716. <http://beta.visl.sdu.dk/pdf/TIL2007_roles.pdf> [02.04.2009]
- Chomsky, Noam. 1957. *Syntactic Structures*. The Hague & Paris: Mouton.
- 1981. *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris.
- Dowty, David. 1991. Thematic proto-roles and argument selection. – *Language* 67, 547–619.
- Karlsson, Fred. 1990. Constraint Grammar as a framework for parsing running text. – *Proceedings of COLING: the 13th International Conference on Computational Linguistics. Helsinki*. Vol. 3: 168–173. <<http://acl.ldc.upenn.edu/C90/C90-3030.pdf>> [02.04.2009]
- Karlsson et al. 1995 = Karlsson, Fred & Atro Voutilainen & Juha Heikkilä & Arto Anttila [doaimm.]. 1995. *Constraint Grammar: A Language-Independent System for Parsing Unrestricted Text*. Natural Language Processing 4. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Levin, Beth. 1993. *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nielsen, Konrad. [1932–1938] 1979. *Lappisk (samisk) ordbok: grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino*. I-III. Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sammallahti, Pekka. 2005. *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Tapanainen, Pasi. 1996. *The Constraint Grammar Parser CG-2*. Publications of the Department of General Linguistics No. 27. Helsinki: University of Helsinki.
- Vauquois, Bernard. 1976. Automatic translation. A Survey of different Approaches. – *Proceedings of COLING-76. Ottawa 1976. Oddasis prentejuvvon: Readings in Machine Translation*. [Doaimm.] Nirenburg, Sergei & Harold L. Somers & Yorick Wilks. 333–338. Cambridge, Mass: The MIT Press, 2003.

Adnomínála demonstratiivapronomenat muhtin davvisámegiell teavsttain

Outi Guttorm

1 Láidehus

Suokkardalan dán artihkkalis davvisámegiela adnomínála demonstratiivapronomeniid pragmatihkalaš geavahusa teavsttas, geavtlaš giellageava-husa masa váikkuhit sihke gulahallandilálašvuohta ja giellageavaheaddji miellaguottut, dieđut jed. Adnomínála demonstratiivvain oaivvildan dán čállošis dušše fal demonstratiivapronomeniid, mat albmanit nomengihpu ovdamearusin. Suokkardallama olggobeallai báhcet demonstratiiva proadjektiivvat ja proadvearbbat dego maiddáid demonstratiivapronomeniid iehčanas geavahus.

Sámegielas leat vihtta demonstratiivapronomena, maid govvejit dábálaččat dan vuođul man guhkkín dahje lahka daid refereanta dehege refereanssa čuožáhat lea hálli ja guldaleaddji ektui. Pronomen *dát* almmuha ahte refereanta lea lagabus hálli, pronomen *diet* fas ahte refereanta lea lagabus guldaleaddji. Pronomenat *duot* ja *dot* čujuhit refereanttaide, mat eai leat lahka hálli eaige guldaleaddji. *Dot* lea guhkkeleappos eret go *duot*. Kárášjoga ja Buolbmát suopmanis namuhuvvo vel okta demonstratiivapronomen, *dut*, man refereanta lea duođai guhkkín. Dat ii leat mielde dán guorahallamis, danin go dan geavaheamis eai gávdnon ovdamearokat teakstamateriálas. *Dat*-pronomena deiktalaš mearkkašupmi lea geahppánan, ja dat geavahuvvoge eanaš anaforalaččat. (Gč. Nielsen [1926–29] 1979, 125–128; Sammalláhti 1998, 117.)

Oppalaččat demonstratiivapronomenat geavahuvvojit vuosttaš sajis ságastallandilálašvuođas gidet guldaleaddji fuomášumi oruhiidda, mat dan ságastallandilálašvuođas leat mielde. Dakkár geavahus gohčoduvvo eksoforalaš dahjege deiktalaš geavahussan. Demonstratiivapronomenat geavahuvvojit maid mángga eará pragmatihkalaš doaimmas. Go daiguin čujuhuvvo teavstta siskkobeallai, de lea sáhka demonstratiivvaid endoforalaš geavahusas. (Gč. omd. Diessel 1999.) Suokkardalan álggos mot adnomínála demonstratiivapronomeniid sáhtá teavsttas geavahit eksoforalaččat, vugiin mii lea mihtilmas duohta máilmmi ságastallansituašuvdnii, mas ságastanguoimmit leat konkrehtalaččat báikki alde. Dan maŋŋá geahčadan

Sáhkavuoruiin sáhkan.

Sámegiela ja sámi girjjálašvuođa muhtin áigeguovdilis dutkanfáttát.

DIEĐUT 1/2009. Sámi allaskuvla 2009. 114–125.

adnominála demonstratiivvaid endoforalaš geavahusa. Seammás suokkardalan maid makkár eará funkšuvnnat geavahuvvon adnominála demonstratiivvain sáhttet leat dahje maid dat almmuhit teavsttas.

Sámeziela demonstratiivpronomenat dahje daid adnominála geavahus eai leat olus dutkojuvvon, vaikko lunddolaččat dat namuhuvvojitge sámeziela fágagirjjálašvuodas. Adnominála demonstratiivvaid vuodđogeavahusa sáhtta goittotge navdit čuovvut oalle guhkás iehčanas demonstratiivpronomeniid geavahusa. Nickel (1990, 116–120) mielde pronomenat *dát*, *diet*, *duot* ja *dot* geavahuvvojit masnu, man sáhttit oaidnit dahje masa sáhttit čujuhit, omd. *Dát lea mu girji*. Pronomen *dat* fas čujuha masanu, maid mii jurddašit. Dat sáhtta leat miinu, mii lea aiddo namuhuvvon dahje mii lea oktasaččat dovddus dahje miinu, man birra áigut dadjat eambbo. Maiddái *diet*-pronomen sáhtta čujuhit masanu, man ságastanguoibmi lea namuhan dahje jurddašan, omd. *Gosbat diet girji lea, maid don ikte namuhit?* Adnominála dáhpáhusaid lean ieš suokkardallan muhtin muddui pro gradu -dutkanušastan, mas čielggadin dakkár nomengihpuid definihttavuođa, maid ovddabealde lea *dat*-pronomen (Kilpimaa 2002). Ovdalis lea Vesa Guttorm (1994) suokkardallan *dat*-pronomena albmaneami relatiiva- ja muhtin eará oalgecealkagiid oktavuodas. Ođđa diedut demonstratiivpronomeniid birra leat vuordimis Helmi Länsman (boahhtimin) pro gradu -barggus, mas son guorahallá demonstratiivpronomeniid geavahusa Hans Aslak Guttorm girjjiin. Máilmmi gielain demonstratiivpronomenat leat oalle viidát dutkojuvvon, erenoamážit daid pragmatihkalaš atnu ja mearkašupmi. Čujuhan dán čállošis goittotge eanaš Holger Diessel dutkanuššii *Demonstratives: form, function and grammaticalization* (1999), daningo dat gullá ođđaseamos typologalaš gielaidgaskasaš dutkanušaide.

Materiála dán čálloša várás lean čoaggán golmma girjjiis: Klemet Nilsen Turi *Áiggit rivdet* (1982), Ella Karin Blind *Eallima govat* (1992) ja Stina Gaup-Westerlund *Muittu bálgát* (1992). Dát girjjiit leat nu gohčoduvvon muittašangirjjiit, main čállit muittašit ja muitalit dološ eallima ja dáhpáhusaid birra. Adnominála demonstratiivpronomeniid albmananfrekveansa birra daín girjjiin sáhtta dadjat oppalaččat, ahte čielgasit dávjjimusat adnominála posišuvnnas albmana *dat*-pronomen. Dakkár dáhpáhusat leat birrasii vihtta čuođi. Adnominála *dát* albmana sullii vihttalogi geardde. Eará pronomenat fas albmanit adnominála posišuvnnas sakka hárvvibut: *duot* lagabui guoktelogi geardde, *diet* logenar geardde ja *dot* vádjit logi geardde. Teakstaovdamearkkaid, maid lean váldán Turi girjjiis, lean rievdadán dálá ortografiijai.

2 Adnominála demonstratiivaid eksoforalaš geavahus teavsttas

Diessel (1999) juohká demonstratiivaid pragmatihkalaš geavahusa vuosttažettiin eksoforalaš ja endoforalaš geavahussii. Eksoforalaš demonstratiivvat čjuhit ii-lingvisttalaš entitehtaide, mat leat mielde hállansituašuvnnas. Dat giddejit guldaleaddji fuomášumi olbmuide, dinggaide ja báikkiide olggobeal máilmmis. Himmelmann (1996) fas gohčoda dákkár geavahusa situationála geavahussan. Eksoforalaččat sáhtta čjuhit maiddái teavsttas, namalassii teavstta siskkáldas máilmmis dain situašuvnnain, mat doppe albmanit. Dábálaččat adnominála demonstratiivapronomeniid eksoforalaš geavahus albmana teavsttas sitáhtain dehege replihkain. Dakkár ovdamearka boahtá ovdan vuosttaš teakstabihtás.

- (1) *Go moai olliime Gárgija-luohkáid ala, de mu olmmái dolle vuojána. Čanai rehki lávžži ja ieš vulggii váccašit doares beallai, manai vuosttaš miestaga duohkai. Na de fas boahtá ja horstaseahkka sealggis. De mun jerren: – Goas don **dien seahka** leat guođđán?* (Turi s. 63.)

Replihkas gihppu *dien seahka* čjuha eksoforalaččat muhtin sehkkii, mii lea mitaluvvon situašuvnnas mielde. Seammás adnominála *diet* almmuha, ahte seahkka lea lahka ságastanguoimmi. Eará dilálašvuohta, mas eksoforalaš geavahus sáhtta albmanit teavsttas, lea hypotehtalaš situašuvdna dego teakstabihtás (2), mas lea sáhka čáhceloddebivddu birra.

- (2) *Ja go meahcceláddot suddet, de lottit manne dohko ge. Na de ráhkadit niesteseahka. Bissobiergasat sehkkii, pátron-lávka falahis. Ja de vázzát vuohččan **duon láddos** geahččat leat go doppe lottit. Ja jus de eai leat, de fas vázzát **duon vári badjel don jávrái.*** (Turi s. 18.)

Dán teakstabihtás čáli mitala oppalaččat loddebivdima birra ovdalaš áiggiid ja hábme lohkki čalmmiid ovdii vejolaš situašuvnna ja eatnamiid, maida de čjuha eksoforalaččat. Demonstratiivapronomeniid deiktalaš iešvuođaid mielde láttu sajáiduvvá oidnolagas dobbelažžii, várru dobbeliidda ja jávri fas doppimussii vári duohkai.

Teavsttas sáhtta čjuhit eksoforalaččat maid dan báikái, gos teavstta čáli lea ja gos maiddái mitaluvvon áššit gustojit nugo teakstabihtás (3).

- (3) *Ja dat gal vel eai dagaše maidege dat golut, nugo vearru, muhto nugo nuorain dat badjelmearálaš čigŋásvuohta, mii **dán Guovdagean-suohkanis** lea.* (Turi s. 104.)
- (4) *Bođiiga soai gal, muhto eai eisege nu movt mon ledjen vuordán. Mánná leai skihppán ja guoddán **dán máilmmi**. In lean goassege vel ovdal jápmimiin vuostečalmmiid gávnadan. Muhto dál!* (Gaup-Westerlund s. 43.)
- (5) *Dan birra mun lean čállán ovdalis **dán girjái**, movt sámít leat álgán dáččan ja rivgun šaddat.* (Turi s. 36.)

Teakstabihtás (3) *dán Guovdagean-suohkanis* implisere, ahte čáli lea girjji čáledettiinis Guovdageainnu suohkanis, ja ahte aiddo Guovdageainnu nuorat čijadit badjelmearálaččat. Teakstabihtás (4) fas čujuhuvvo *dát*-mearuslaš gihpuin dan máilbmái, duodalašvuhtii, mii lea oktasaš buohkaide: čállái ja muitaluvvon dáhpáhussii dego maiddái teavstta lohkkái. Teakstabihtás (5) fas čujuhuvvo *dán girjái* -gihpuin girjái, man čáli lea čállimin. Dákkár refereansa gielalaš ovtta dahkii dahje dahkui lea adnojuvvon muhtimin diskursadeiktalaš geavahusa vuolletipan, muhto earret eará Himmelmann (1996, 221) ja Hauenschild (1982, 173) atnet dan dattetge situationála geavahussan.

Teavsttas gávdnojit measta buot adnominála demonstratiivapronomeniin ovdamearkkat, main dat geavahuvvojit eksoforalaččat. Adnominála *dat*-pronomena ektui orru leamen dattetge nu, ahte ságastandilálašvuođas dat čujuha anaforaláččat muhtin ovdal namuhuvvon referentii nugo čuovvovaš ovdamearkkas (6). Dat teakstabihtá gullá girjji oassái, mas čáli lea muitaleamen muhtin gumpefearána birra. Ovdal dán teakstabihtá girječáli lea muitalan mot muhtin gumpe lei dárvánan ruvddiide iige girječáli siessá moktege lihkestuvvan heakkahuhttit dan, vaikko mot geahččalii ákšuin ja sáittiin. Gumpe lei gáskán nađa moallun sihke ákšus ja sáittis. Loahpas de fertii siessá boahit jearrat veahki girječáli eatnis.

- (6) *Mun muittán dego dál livččen oaidnime go siessán bođii min vissui. Juo leai juo balus, measta gatnjalat čalmmiin. Muitalii buot movt dál lea geavvan. Na eadnán jearai: – Lea go gitta **dat ruovdegumpe**? – Na lea.* (Turi s. 52.)

Siessá lea nappo muitalan buot mii lei dáhpáhuvvan, ja de girječáli eadni jearrá, ahte leago gitta dat ruovdegumpe, nappo dat gumpe man birra don aiddo muitalit. *Dat ruovdegumpe* ii čujut eksoforalaččat, muhto anaforaláččat referentii, mii jáhkehahttit lea namuhuvvon ovdal ságastandilálaš-

vuodas, vaikko dat ii leatge biddjon oidnosii.

3 Adnominála demonstratiivaid endoforalaš geavahus teavsttas

Endoforalaš geavahusas adnominála demonstratiivapronomeniin čujuhuvvo teavstta siskkobeallai, mii leage teavsttaid oktavuodas olu dábálu geavahanvuohki go čujuhit olggobeal máilbmái. Endoforalaš geavahus juhkkovuođas fágagirjjálašvuodas anaforalaš, diskursadeiktalaš ja rekognitionála geavahussii dan mielde maid demonstratiivvat barget teavstta siskkobealde. Anaforalaš ja diskursadeiktalaš geavahusas demonstratiivvat čujuhit diskurssa elemeanttaide. Rekognitionála geavahusas fas dat eai čujut biras diskurssa elemeanttaide, muhto baicca almmuhit, ahte guldaleaddji bastá identifiseret refereantta spesifihkalaš oktasaš dieđu vuodul. (Gč. omd. Diessel 1999, 93–109; Himmelmann 1996, 224–239.)

3.1 Anaforalaš geavahus

Anaforalaš geavahusas adnominála demonstratiivvain čujuhuvvo muhtin referentii, mii lea namuhuvvon teavsttas ovdal. Vulobealde teakstabihtás (7) *dat fáhta* ja *duot nagirolmmái* čujuhit ovddabealde namuhuvvon fáktii.

- (7) *Mii láviimet ráhkadit dakkár čilaid maid duohken fáktet. Ja earát sugadit fatnasiin ja baldalit lottiid dohko gos fáhta lea. Dasa leat jápmalottiid caggon, ahte orru dego ealli loddii. Muhto go ealli lottit bohtet, de galgá fal snáhpis báhčit ovdal go dat fuomášit, eai duot leat ge eambbo balddonasat. Soames hávi láve nuge geavvat ahte **dat fáhta** nohkká ges. Na soitet gal lottit bohtán dasa, muhto go **duot nagirolmmái** gullá, de dat lihkesta ja baldá daid lottiid, mat mannet gal dearvan.* (Turi s. 16.)

Dat fáhta, *duot nagirolmmái* ja maiddái *fáhta* leat koreferentiálat; dat čujuhit seamma referentii. Dávjá anaforalaš adnominála demonstratiivvat čuvvot dahje merkejit guovddáš diskursapartisiipánttaid dehege referentiálat, mat leat diskurssas mielde. Himmelmann (1996, 226) gohčodage dakkár geavahusa namahusain *tracking use*, mii deattuha anaforalaš demonstratiivaid diskursapragmatihkalaš funkšuvnna.

Čuovvovaš teakstabihtáin albmana fas adnominála *diet*. Teakstabihtá (8) lea kapihttalas, mas girječálli muitala eananmihtidanbarggu birra. Kapteaidna mii jođihii eananmihtideami, lei sádden girječálli Kárášjohkii doalvut

ja viežžat poastta ja seammás vel oastit niesti. Ovdal teakstabihtá (9) girječállli lea fas muitalan mátkkis, goas son muhtin eará Máze albmáin sáhtosteigga girkoinšeneavrra ja abotehkára duoddariid badjel Mázes Skuvvanvárrái ja ieža fas máhcaiga ruovttoluotta. Teakstabihtás son dasto suokkarda mot áššit leat rievdan dain guovlluin ovddeža ektui.

- (8) *Ja go mun ain vulgen, de dál boadán gal Gárášjohkii. Áhkku oahpistii vel mu vai in váldde boasttu luotta. Na mun álgen dovdat, dáppe leat gusto buorit olbmot. Jus eambo leat diekkár olbmot, go **diet áhkku**, máid vel buoret olbmuiguin?* (Turi s. 90.)
- (9) *Ja buot maid moai doppe oinniime, dat telegráfviesut mat dalle ledje, leat dál jávkaduvvon. Ja jus don dál vuolggát **dieid geainnuid** johtit, it don fal oainne dain báikkiin siiddaid, ja it maidege. Dál leat ealut áiddiid siste, dego gusat návehis.* (Turi s. 104.)

Ovdamearkkas (8) áhkku, masa čujuhuvvo *diet*-mearuslaš gihpuin, lea namuhuvvon ovddabealde, ja *diet*-pronomena albmaneami sáhttáge dulkot anaforalaš geavahussan. Dattetge orru, ahte adnominála *diet* geavahuvvo vehá eará láhkai go dušše anaforalaččat. Čállli namalassii orru čujuheamen áhkku dan refererejuvvon situašuvnna siste. Dasa lassin orru, ahte son navdá lohkki diehtit dan áhku muđuige go dušše dan vuodul, mii lea muitaluvvon ovddabealde teavsttas. Jos dás livččii gažaldat anaforalaš geavahusa birra, de adnominála demonstratiivan livččii jáhku mielde *dat* (Sammallahti, njálmmlálaš diehtu 20.6.2008). Buot adnominála *diet*-dáhpáhusain situašuvdna orru leamen muhtin láhkai mielde, nu maiddá dan nuppi ovdamearkkas bajábealde. Das geainnut daninassii eai leat namuhuvvon ovdal, vaikko lohkki sáhttáge árvvoštallat *dieid geainnuid* čujuhit daidda geinnodagaide, maid bokte sii johte. Dego ovdamearkkas ovddabealde, de maid dás čállli orru navdimin, ahte lohkki diehtá geainnuid ovddežis muđuige go dušše dan vuodul, mii teakstakonteavsttas lea bohtán ovdan. Dákkár *diet*-pronomena geavahus sulastahtá adnominála demonstratiivaid rekognitionála geavahusa, mas adnominála demonstratiiva almmuha, ahte lohkki bastá identifiseret refereantta oktasaš dieđu vuodul. Rekognitionála geavahusa birra čálán eambo vuolleappos.

Dán čállosa teakstabihtás (2) adnominála *dot* geavahuvvo teavsttas eksoforalaččat. *Dot*-pronomena adnojuvvoge dábálaččat eksoforalažžan, muhto teakstamateriálas gávdnojit moadde dáhpáhusa, main adnominála *dot* albmaneami sáhtá dulkot maid anaforalaš geavahussan. Teakstabihtá (10) gullá Turi girjji áidna fiktiivva máidnasii. Das sánjgárbárdni gádju golbma gonagasnieidda, mat ledje noidošuvvon ledjonin, guovžan ja oarrin. Mái-

dnasa loahpageahčen buollá guovtti gonagasa gaskii soahti, man oktavuodas *dot*-mearuslaš gihpuiguin čujuhuvvo vuostebeali gonagassii ja su soahtevehkii.

- (10) *Go bohte gonagasgárdimii, de nieiddat manne áhciset lusa ja muitale man ipmašit sii leat gáddjojuvvon. – Na máid dál bárdni sihtá bálkán? Son siđai nuoramus nieidda áhkkán. Na dan dat gal. Nieida maid lei mielas dasa. Dál de galget šaddat heajat. Muhto de ges lei ránnjáriika (sic) gonagas hui moaris **dan gonagassii**. Ja **dát gonagas** maid dan diđii, ja lei balus movt dal geavvá. Son doalai heajaid boares viesus, iige oba gonagasgárdimis ge. Na go ledje heajaid doallame, de bávkkihii gonagasgárdin moallun. Ii dieđusge duššan gal oktage olmmoš, dušše gárdin gal moallanii. Go nubbi gonagas gulai ahte ii leat duššan oktage, de dat dieđihii soadi. Dál šattai soahti. [---] Na go gonagasa vivva álggii báhčit biissuinis (sic), de álggii **dot nubbi soahteveahka** gahččat dohkiid ja ferteje báhtarit. Na manai nu ahte **dot nubbi gonagas** fertii vuollánit ja šaddat duon bálvalleadjin. (Turi s. 80.)*

Gonagas, masa čujuhuvvo gihpuin *dot nubbi gonagas*, lea namuhuvvon ovdal ja dan vuodul gihpu sáhtta dulkot anaforalažžan. Dan gonagasa soahteveahka fas, masa čujuhuvvo gihpuin *dot nubbi soahteveahka*, ii leat namuhuvvon ovdal, ja gihppu presenterege diskursii ođđa refereantta. Dát guokte *dot*-mearuslaš gihpu buktet ovdan maid spatiálavuodá muitalusa siskkobealde. Dat almmuhit vuostebeali gonagasa ja su soahteveaga sajádaga nuppi joavkku ektui nu, ahte duot nuppit leat máidnasa situašuvnnas doppe guhkkelis ja dát nuppit fas dábbelis, dego lahka máinnasteaddji.

Dan seamma teakstabihtá álgogeahčen gihput *dan gonagassii* ja *dát gonagas* čujuhit anaforalaččat ovddabealde namuhuvvon gonagassii, gonagasnieiddaid áhččái. Seammás adnominála *dát* geavahuvvo maid guovtti ovddabealde namuhuvvon refereantta kontrasteremis. Teavsttas lea leamaš álggos sáhka gonagasnieiddaid áhčči birra, muhto de muitalussii ihtá muhtin eará gonagas, ránnjáriikka gonagas. Go dat guokte gonagasa namuhuvvoba maññálagaid, de almmuha adnominála *dát*, ahte gažaldat lea dan mañjimužžan namuhuvvon gonagasa birra, mii albmana dakka ovddabeale cealkagis iige ovdalis namuhuvvon, ránnjáriikka gonagasa birra. Dát sulastahtta fágagirjjálašvuodas máinnašuvvon iehčanas *dát*- ja *duot*-pronomeniid geavahusa, mas dat pronomenat kontrasterejit guovtti ovddabealde namuhuvvon refereantta, omd. *Máhte ja Máret bođiiga. Dát (= Máret) lei movtta, duot (= Máhte) lei šlundon. Dát* oažžu refereansa mañjimužžan namuhuvvon refereantta bokte ja *duot* fas ovddibu bokte. (Sammallahti

2005, 229.) Seamma láhkai ovdamearkkas (11) *duot*-mearuslaš gihppu čujuha guovtti ovddabealde namuhuvvon refereanttas ovddibui. Teakstabilhtás čálli suokkardallá dološ ja dálá áiggi sierralágan fievruid ja vuojániiid.

- (11) *Gal áigi lea nu rievdan ahte ii leat buorre diehtit movt ain rievddaš. Go dál lea nu juo ahte ii oidno šat heargevuoddji, dál leat sápmelaččain aivve muhtascooterat vuojánin. Na gal lea juo beare álki, oainnat dán áigásaš láikkeshlágan olbmuide, ii dárbbat vuosteluohkáid vázzit ja, gosa bohtá, ii dárbbat vuojániin meahccái vuolgit. Muhto ii **duot vuoján** mana jus ii leat bensiidna.* (Turi s. 48.)

Álggos čálli nappo gávnna, ahte dán áigge ii oidno šat heargivuoddji, mii fievrro hárrái implisere hearggi, ja gávnna viidáseappot, ahte dál leat vuojánin muhtaskohterat. Guđát ráđas son čujuha fas heargái gihpuin *vuojániin*. Čuovvovaš cealkagis son čujuhage seamma celkosiin *vuoján* muhtaskohterii. Dál gihpu ovddabealde lea *duot*-pronomen almmuheamen, ahte gažaldat lea ovdalaččas namuhuvvon vuojántiippa, muhtaskohtera birra, iige dakka ovddabealde namuhuvvon hearggi birra. *Duot vuoján*-gihpu referantta dulkoma doarju diedus maid rámmacealkaga sisdoallu: skohterat dat eai mana bensiinna haga. Vaikko goappáge ovdamearkkas bajábealde váilu kontrasterejeaddji pronomenbára nubbi bealli, de sáhtá pronomeniid dattetge dulkot almmuhit kontrástta guovtti referantta gaskkas ja dainnalágiin čielggasmahttit refereansa.

Suomagielas sullalas kontrasterejeaddji anus sáhtá albmanit pronomenbárra *tämä* 'dát' ja *se* 'dat'. Ovdamearka dakkár dáhphusas bohtá ovdan Hakulinen et al. (2005) odđa suomagiela deskriptiiva giellaoahpas *Iso suomen kielioppi*. Ovdamearkkas muhtin jearrá skihpáristtis, ahte leiggago dat albmáguovttos ruottelaččat, geaid son deaivvai luopmomátkkis. Skihpár vástida, ahte [---] *Norjan ruotsalainen oli **tää toinen ukko** ja **se toinen** oli ihan semmonen aito ruotsalainen* 'Norgga ruottelaš lei dát nubbi áddjá ja dat nubbi lei áibbas dakkár buiga ruottelaš'. Sitáhta vuodul sáhtá árvvoštallat, ahte hálestanguimmežat leaba mañimus háleštan Norgga ruottelačča birra, masa hálli čujuha gihpuin *tää toinen ukko* 'dát nubbi áddjá'. *Iso suomen kielioppi* mielde ii leat čielggas, man vuodul *se* ja *tämä* válljašuvvet dán oktavuodas, muhto okta ágga sáhtásii leat aiddo guovtti referantta kontrasteren. (Gč. Hakulinen et al. 2005, 1358.)

Dán oktavuodas heive váldit ovdan maid muhtin eará adnominála *duot*-pronomena geavahanvuogi, man sáhtá karakteriseret modálan. Dakkár dáhphusas adnominála *duot* orru čájeheamen siterejuvvon hálli doaladumi dan referantta ektui, masa son gihpuin čujuha. Ovdamearka (12), mas

dakkár adnominála *duot* albmana, gullá teakstaoassái, mas lea sáhka gumpefearániid birra. Čáli mitališgohtá muhtin 16-jahkásaš nieidda birra, gii vulggii sávzzaiguin meahccái ja deaividii doppe gumppe.

- (12) *De lei muhtun nuorra nieida, 16 jahkásaš ja movttet. Vulggii sávzzaiguin meahccái ja vel válddii bissu. Logai: – Go mun juo skárffa báhčen giđdat, mii dal **duot gumpe ge** lea. Ja go lei guođoheame sávzzaid, de gumpe bođii.* (Turi s. 50.)

Nieidda sitáhtas *duot gumpege* -gihpu sáhtá dulkot čujuhit anaforaláčat gumpešládjii, man birra leažžá leamaš sáhka ovdalis ságastallanguimmiid gaskkas, vaikko dat ii teavsttas leatge biddjon oidnosii. Navdojuvvon anaforaláš refereansa lassan gihppu orru goitge čájeheamen maid nieidda badjelgeahččanvuoda gumppiiid ektui. Dakkár badjelgeahččanvuoda sáhtá vuohttit maiddái bajábealde ovdamearkkas (11) *duot vuoján* -gihpu geavaheami oktavuodas. Suomagiellas iehčanas *tuo*-pronomen geavahuvvo muhtin suopmaniin buktit ovdan hálli jurddašuvuogi. Dalle refereansa ii čuoze dušše referentii, muhto olles dan áššiiddillái, man cealkkus almmuha. (Forsberg 2006, 105.)

3.2 Diskursadeiktalaš geavahus

Materiálas gávdnojit ovdamearkkat buot adnominála demonstratiivapronomeniid anaforaláš geavahusas. Adnominála *dát* geavahuvvo dutkanmateriálas eanaš eksoforaláčat, muhto čuovvovaš ovdamearkkas dainna čujuhuvvo ovttá sáni guhkit teakstaoassái. Teakstabihtá gullá Turi girjii oassái, mas čáli mitala eváhkkomátkki birra nuppi máilmmesoadi áigge. Finnmárkku sámit ledje fievrriiduvvon stuorra militearaleirii Stockholmma lahka ja dál sii galge máhcahuvvot fas davás.

- (13) *De idii bábir dakkár vásehun seaidnái šilljui. Das ledje dušše nummarat, geat galget Johkamohkkái. Na de fuomášii Somby ahte mu nummar ii leat das. De dieđusge mun šattan báhcit. Na de mun baluin ekspedišuvdnii gullat dárkileappot **dán ášši**.* (Turi s. 121.)

Dakkár geavahus mas adnominála demonstratiivvain čujuhuvvo guhkes teakstaoassái, gohčoduvvo diskursadeiktalaš geavahussan. Diessel mielde diskursadeiktalaš demonstratiivvat eai leat koreferentiálat ovddabealde namuhuvvon ovttaskas nomengihpuin nugo bajábealde namuhuvvon anaforaláš demonstratiivvat, muhto dat čujuhit baicce proposišuvnnaide (áššiide, čuoččuhusaide, evttohusaide). Diskursadeiktalaš demonstratiivvat ovttas-

tahttet cealkaga, mas ieža albmanit, dan proposišuvdnii masa čujuhit. Dies-sel dárkkálmahttá vel, ahte dat giddejit guldaleaddji fuomášumi mearkkašumi aspeavttaide, mat leat ovdanbuktojuvvon cealkagiin, kapihttaliin dahje olles mitalusain. Diskursadeiktalaš demonstratiivvat sáhttet leat sihke anaforalaččat (nugo ovdamearkkas (13)) dahje kataforalaččat, mii máksá ahte dat čujuhit ovddosguovlluid diskursii, mii lea easka boahtimin (gč. vulobealde teakstabihtá (14)). (Gč. Diessel 1999, 101–102; maid Himmelmann 1996, 224–226.) Dás berre fuobmát, ahte *anaforalaš*-doahpaga sáhttá geavahit nappo guovtti láhkai. Vuosttažettiin dat čujuha geavahussii, mas demonstratiivvat čuvvot refereanttaid (*tracking use*). Nuppe dáfus dat fas almmuha, ahte pronomen, nomen(gihppu) dahje ad-vearba čujuha muhtin elementii ovddabeale diskurssas. Vuosttaš mearkkašumis *anaforalaš* kontrasterejuvvo tearpmaiguin *eksoforalaš*, *diskursadeiktalaš* ja *rekognitionála*, nuppi mearkkašumis fas tearpmain *kataforalaš*.

- (14) *De lei bohtán dat árvalus ahte gielddit rievssatbivddu viđa jahká, muhto gal juo cakkaimet siseatnan gielddat dan áibbas jallavuoda.* (Turi s. 19.)

3.3 Rekognitionála geavahus

Diet-mearuslaš gihpu, mii bohtá ovdan čuovvovaš teakstabihtás, sáhttá atnit ovdamearkan adnominála demonstratiivapronomena rekognitionála geavahusas. Dakkár geavahusas adnominála demonstratiivvat eai čujut biras diskurssa elemeanttaide, muhto baicce almmuhit, ahte guldaleaddji bastá identifiseret refereantta spesifihkalaš oktasaš dieđu vuodul. Rekognitionála geavahussii lea mihtilmas maid, ahte das geavahuvvojit dušše adnominála demonstratiivvat go fas eará geavahusain sáhttet albmanit maid iehčanas demonstratiivvat. (Diessel 1999, 105.) Teakstabihtás (15) gálbbenjunáldu ii leat namuhuvvon ovdal, muhto adnominála *diet* geažida, ahte hálli jáhkká guldaleaddji diehtit refereantta ovddežis. Rekognitionála geavahusa vuodđun leage erenoamážit ságastallanguimmiid oktasaš spesi-fihkalaš dehege priváhta diehtu, mii vuodđuduvvá sin oktasaš vásáhussii ovdalis. (Gč. Diessel 1999, 105–106; Himmelmann 1996, 230–233.)

- (15) *Ja nu vel šattai dieđusge ságastallan bohccuid birra, erenoamážit jus lea vel boazoverdden. Na nubbi mitalii dieđusge movt lei: – Na dus lea gal váile diet gálbbenjunáldu, muhto in mun jáhke ahte dat láhppo gal. Bártnáš-áddjá logai dan iežas ealus, muhto gal dat ge láve nu bahá bieđganit dainna stuora ealuinis.* (Turi s. 45.)

Čuovvovaš teakstabihtás (16) rekognitionála anus lea adnominála *dat*. Čáli orru navdimin, ahte maiddáii lohkki diehtá makkár goarradis čijat Guovdageainnu nuorain lávejit leat dán áigge, vaikko son ii leat namuhan dan ovdal. Almmá *dat*-pronomena haga gihpu refereansa bázáši eambo oppalaš dássái; adnominála *dat* nappo merke refereantta muhtin muddui spesi-fihkalažžan, lohkkái identifiserehahttin.

- (16) *Dalle lei Guovdageainnu gielda sihke geafi ja hánis. Eai dalle gal mái (sic) eai láven **dat goarradis čijat**, ii oidnon geas ge fal boalloboagán. Muhto go dál boadát márkani, de don oainmát bártiin dehe nieiddain leat čijat badjelis moatti duhát ruvno ovdii, ja oluhiin lea gal das buot opmodat.* (Turi s. 38.)

4 Loahpahus

Lean suokkardallan davvisámegiela adnominála demonstratiivapronomeniid pragmatihkalaš geavahusa teavsttas. Vaikko teavsttaide lea mihtilmas erenoamážit endoforalaš geavaheapmi, de sáhtta adnominála demonstratiivaid geavahit teavsttas maid eksoforalaččat. Dalle čujuhuvvo referenttaide, mat leat mielde jogo refererejuvvon dahje hypotehtalaš situašuvnnas. Eksoforalaš refereansa sáhtta čuohcat maid čálalaš buktagii, maid čáli lea čállimin dahje báikái, gos son čáledettiinis lea. Endoforalaš geavahusain dábálemos lea anaforalaš geavahus, mas demonstratiivamearuslaš nomengihpuin čujuhuvvo teavsttas ovdalnamuhuvvon referenttii. Dasa lassin dat geavahuvvojit maid diskursadeiktalaččat ja rekognitionálalaččat. Vuosttažis demonstratiivamearuslaš gihpuin čujuhuvvo maŋosguovlluid guhkes teakstaoassái, ja nuppis fas adnominála demonstratiiva almmuha, ahte lohkki galggašii bastit identifiseret refereantta.

Bajábealde namuhuvvon geavahusaid oktavuodas adnominála demonstratiivvat sáhttet almmuhit semantihkalaš sárgoseaset mielde maid referenttaid spatiála gaskavuodaid mitalusa siskkobealde. Dasa lassin erenoamážit adnominála *diet*-pronomenii orru laktáseamen miellagovva das, ahte situašuvdna lea álo juoga láhkai mielde refereanssas, ja nuppe dáfus das ahte čáli navdá lohkki jurddašit, muitit dahje ovddežis diehtit refereantta, masa son čujuha *diet*-mearuslaš gihpuin. Muhtin adnominála demonstratiivapronomeniid sáhtta geavahit maid maŋŋálagaid namuhuvvon referenttaid kontrasteremis, ja dalle dat čielggasmahttet refereanssa. Referanssa čielggasmahttimis lea sáhka maid dalle go adnominála demonstratiivvat merkejit identifiserehahti ja spesi-fihkalaš referenttaid. Dalle go refereanta ii leat namuhuvvon teavsttas ovdal, presentere demonstratiiva-

mearuslaš gihppu odđa refereantta. Erenoamážit adnominála *duot* sáhhtá almmuhit maid čálli dahje siterejuvvon hálli miellaguottuid refereantta ektui.

Gáldut

Materiála

- Blind, Ella Karin. 1992. *Eallima govat*. Johkamohkki: Sámi girjjit.
 Gaup-Westerlund, Stina. 1992. *Muittu bálgát*. Johkamohkki: Sámi girjjit.
 Turi, Klemet Nilsen. 1982. *Aiggít rivdet*. Jár'galæd'dji Å/S.

Girjjálašvuohta

- Diessel, Holger. 1999. *Demonstratives. Form, function, and grammaticalization*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Forsberg, Hannele. 2006. Modaalinen tuo. – *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin*. [Doaimm.] Nordlund, Taru & Tiina Onikki-Rantajääskö & Toini Suutari. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1078, 80–105. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Guttorm, Vesa. 1994. Pronomendeterminatiiva mearusin. – *Giellačállosat II*. Guttorm, Vesa & Nils Ø. Helander & Kjell Kemi. Dieđut 1994: 2, 1–16. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Hakulinen, Auli et al. 2005. = Hakulinen, Auli & Maria Vilkkuna & Riitta Korhonen & Vesa Koivisto & Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho. 2005. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hauenschild, Christa. 1982. Demonstrative Pronouns in Russian and Czech – Deixis and Anaphora. – *Here and there*. [Doaimm.] Weissenborn, Jürgen & Wolfgang Klein. 43–76. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Himmelmann, Nikolaus P. 1996. Demonstratives in narrative discourse. A taxonomy of universal uses. – *Studies in anaphora*. [Doaimm.] Fox, Barbara. 205–254. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Kilpimaa, Outi. 2002. *Dat-determinánttalaš nomengihpuid definihttavuohta*. Dieđut 2002: 5. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Länsman, Helmi. (boahhtimin). ”Ja vuoi dan stákku dan olmmošriebus.” Demonstratiivapronomeniid geavahus Hans Aslak Guttorm girjjiin. Pro gradu -dutkanuš sámegielas. Giellagas-instituhtta, Oulu universitehta.
- Nickel, Klaus Peter. 1990. *Samisk grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nielsen, Konrad. [1926–1929] 1979. *Lærebok i lappisk (samisk). Bind 1 Grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sammallahti, Pekka. 1998. *The Saami Languages. An Introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.
 – 2005. *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Infinitiiva dego niehku

Marjatta Jomppanen

1 Láidehus

Árbevirolaš giellaohppa giedahallá cealkaga, man vuodđun lea finihtta-vearba. Vuodđojurddan lea leamaš, ahte juos finihtta-vearba váilu, de dalle cealkka lea mo nu váilevaš ja lea jearaldat omd. ellipsas. Muhtimin cealkka lea goit váilevaš eaktodáhtolaččat. Giedahalan davvisámegiela vuodđo-infinitiivva (1. infinitiivva) geavahusa ja dan geardduheami cealkagis, mas finihtta predikáhta váilu. Dakkár cealkagis váilu dábálaččat subjeakta maiddái. Infinitiivva geardduhemiin dárkkuhan guokte dahje eanet infinitiivagihpuid, mat leat maŋŋálagaid seamma cealkagis dahje maŋŋálas cealkagiin. Infinitiivvaid geardduheami sáhhtá gohčodit propositionála (ii-affektiivva) geardduheapmin (1a) dahje affektiivva geardduheapmin (1b) (gč. kap. 2). Propositionála geardduheami motiivan lea ellipsa dahje logahallan, man dárkkuhussan lea sirdit propositionála (bustávolaš) mearkkašumi. Infinitiivva affektiivva geardduheamis lea motiivan olggosbuktit dovdduid. Gohčodan maŋŋálas infinitiivagihpuid *geardduhuvvon infinitiivaráidun ja geardduhuvvon infinitiivaráhkadussan*. Mu dutkanmateriálan lea davvisámegiela čáppagirjjálašvuolta, mii lea almmustahttojuvvon jagiid 1979–1997.

(1a) Propositionála (ii-affektiivva) geardduheapmi

Geassebottas galggai geargat buot neavriloga bargat, bivdit (INF) *guliid, gottiid ja daid suovastit* (INF) *vai seilot. Čuohppat* (INF) *gámasuinniid* -- (EG 1985, 128).

(1b) Affektiivva geardduheapmi

Iiddá molssui ruoktobuvssaid badjelii, čanastii liinni vuovttaid birra, muhto lasmihii fas seangaravdii čohkkát. Ii, sus ii lean miella málestit baicce velledit ođđasis seŋgii vuoiŋŋastit. Giddet (INF) *čalmmiid ja orrut* (INF), *áibbas okto ja ráfis. Velohallat* (INF) *beivvi ránu vuolde, guldalit* (INF) *musihka ja niegadallat* (INF) *iđigis gitta eahkedii. Niegadallat* (INF) *fal. Iiddá lei dáid beivviid vásihan dakkára, maid son ii livče jáhkán iežas vásihit.* (KP 1989, 129.)

Ovdal propositionála dahje affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráiddu lea láidehuscealkka (ovdamearkkain láidehuscealkka lea vuolláičállon). Dat almmuha motivašuvnna ja dulkonráma infinitiivva geardduheapmái, omd. geaidda geardduhuvvon infinitiivva (infinitiivaráidu) almmuhan doaimmat gusket (gč. maid ISK 2004, 1414). Láidehuscealkka almmuha dávjá dynámalaš dahje deonttalaš modalitehta. Dynámalaš modalitehta máksá ollašuttinvejolašvuoda aspeavttaid, omd. háliidusa dahje áigumuša (Sammallahti 2005, 87). Deonttalaš modalitehta almmuha oainnu dilálašvuoda normatiivavuoda (lobálašvuoda, geatnegasvuoda dahje bákkolašvuoda) hárrái. Dat sáhtta leat siskkáldas (hubmi iežas norbmaoaidnu) dahje olgguldas (oktasáš norbmaoaidnu). (Sammallahti 2007, 29.)

Rádji affektiivva ja propositionála gaskkas ii leat nu dárkil. Álo ii sáhte klassifiseret cealkagiid dan vuodul, leago cealkaga ulbmilin sirdit affektiivva dahje propositionála mearkkašumi. Lea maid váttis meroštallat dihto ráji, goas affektiivva mearkkašupmi nohká ja propositionála álgá. Affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráhkadusas leat goit mihtilmas sárgosat, mat eai leat pihkalaččat ii-affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráhkadusas.

Giedahalan álggos ovddit dutkamušaid. Dan maŋŋá geahčadan infinitiivva, mii lea cealkagis finihttavearbbá haga propositionála mearkkašumis, de affektiivva geardduhuvvon infinitiivva ja geardduheami oppalaččat. Loahpas giedahalan fokalisašuvnna affektiivva ja ii-affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráhkadusas. Lea namalassii nu, ahte fokalisašuvnna rievdadus lea mihtilmas sárggus affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráhkadusas. Fokalisašuvdna máksá muitaleaddji geahččanguovllu rievdadusa. Geahččanguovlu lea dat perspektiiva, mainna muitalus huksejuvvo: leago muitalus muitaluvvon omd. *mun*-hámis dahje olggobeale áicadeaddji geahččanguovllus, *son*-hámis. Vikkan gávdnat mihtilmas sárgosiid affektiivva ja ii-affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráhkadusas. Infinitiivva geardduheapmái laktásit earáge geardduheamit, dego cealkagis (1b): leksikála geardduheapmi, *niegadallat* – *niegadallat*, ja morfologalaš geardduheapmi, *niegadallat* – *velohallat*. Infinitiivavearbbat leat njealjestávvalat, main leat *allat*-gehčosat, nu gohčoduvvon fortuitiivavearbbat. Dat almmuhit, ahte juoidá dáhpáhuvvá muhtumin (Sammallahti 2005, 217). Nickela (1994, 244–245) mielde dakkár vearbbat leat kausatiiva-frekventatiivavearbbat, mat leat klassifiserejuvvon morfologalaš ákkaiguin, ja dat almmuhit dan, ahte juoga dáhpáhuvvá dávjá. Mu dutkanmateriálas vearbbat leat fortuitiivavearbbat, danin go dat almmuhit doaimma, mii dáhpáhuvvá muhtumin.

2 Affektiivva infinitiivva ovddit dutkamušat

Affektiivva infinitiiva lea dávjá cealkagis, mii ii leat syntávssa dáfus dábálaš: finihtta predikáhta ja subjeakta váilot. Dalle go subjeakta váilu, infinitiiva sirdašuvvá cealkaga álgui, subjeavtta sadjái. Suomagiela ovddit dutkamušain lea oaivvilduvvon, ahte sivvan finihttavearbbá vátnái lea omd. modála vearbbá ellipsa. Lea jurddašuvvon, ahte modála vearbbat, *pitää* 'galgat', *täytyy* 'fertet', *voida* 'sáhttit' dahje daid modála hámit *pitäisi* 'galggašii', *täytyisi* 'fertešii', *voisi* 'sáhtášii', báhcet elliptalaččat eret, earenomážit vuolládstojuvvon jearaldat- ja relatiivacealkagiin ja dasa lassin *että* 'ahte' - ja *jotta* 'vai' -álgosaš cealkagiin (Setälä 1926, 107; Penttilä 2002, 487, 668; Ikola je. 1989, 269–272).

Ođđa dutkamušat čájehit, ahte infinitiivagihpuin, mat leat finihttavearbbá haga, leat iešguđetlágán doaimmat, main oktan oassin leat affektiivva mearkašumit. Ovdamearka dihte Iso suomen kielioppi (ISK 2004) juohká dakkár infinitiivagihpuid čuoovvovaš joavkkuide: a) luovos cealkka (*Nähdä(pä)* (INF) *Napoli vielä kerran* 'Oaidnit(ba) (INF) Napoli velá oktii'), b) interrogatiiva cealkka (*Minne mennä* (INF) *illalla?* 'Gosa **mannat** (INF) eahkedis?'), c) subjeavtta mearusin eksistentiála cealkagis (*Heillä on rahaa vaikka toisille jakaa* (INF) 'voisi jakaa' 'Sis lea ruhta vaikko earáide **juohkit** (INF) 'sáhtášii juohkit (INF)') ja d) relatiiva infinitiivagihppun (*On hienoa, että on ystävää, jolle kertoa* (INF) 'Lea suohtas, ahte lea ustit, geasa **muitalit** (INF)'). Infinitiivagihpuin sáhtta leat modála, retorálalaš dahje affektiivva doaibma. (ISK 2004, 506–507, 1507–1508.)

Ođđaseamos dutkamuš affektiivva infinitiivvas lea Visapää nákkosgirji (2008), mas son giedáhallá infinitiivva finihttavearbbá haga sierra fenomenan. Visapää giedáhallá skemáhtalaš infinitiivaráhkadusaid (infinitiiva okto) lassin idiomáhtalaš infinitiivaráhkadusaid, omd. INF + *nyt* (*Pilata* (INF) *nyt kahvi sokerilla* 'Bilidit dasto káfe sohkkariin') ja INF + *siinä sitten* (*Mennä* (INF) *siinä sitten 40 asteen kuumeessa suihkuun* 'Mannat (INF) das dasto 40 gráda feberis riššui'. Son gohčoda daid iehčanas A-infinitiivva konstrukšuvdnan (*itsenäiset infinitiivikonstruktiot*). Visapää geahččá affektiivva infinitiivva golmma sierra perspektiivvas, mat gullet finihttavearbbaid sárgosiidda: 1) olmmošlaš oasseváldit, 2) áigi ja 3) modalitehta. Olmmošlaš oasseváldit buktojuvvojit ovdan pronomeniiguin ja possessiivasuffivssaiguin, áigi ja modalitehta iešguđetlágán vearbahámiiguin. Visapää mielde iehčanas A-infinitiivva konstrukšuvnnat ožžot affektiivva dulkojumi spiehkastagaid haga. (Visapää 2008, 51–67, 182.)

Suomagiela affektiivva infinitiivva leat dutkan Dubrovina (1979), Ylivakkuri (1986) ja Visapää (2002, 2008). Dubrovina (1979, 107) mielde

infinitiivacealkka lea dakkár cealkka, mas váilu finihhtavearba, ja man áidna predikáhtaguovddažin lea vuodđoinfinitiiva. Son lea dutkan cealkagiid, main predikáhtan lea infinitiiva ja dábálaččeat subjeakta váilu. Dubrovina guorahallá infinitiivaráhkadusa funkšuvnna ja juohká infinitiivavearba iešguđetlágán doaimmaid vuodul joavkkuide, mat almmuhit (2a) (navdojuvvon) jearaldaga, (2b) gaskavuoda, (2c) stiilla ja (2d) ángiris sávaldaga. Dat leat Dubrovina klassifikašuvnna váldosárgosat (1979, 107–113):

(2a) Cealkagat, main lea jearaldat(sátni)

*Hämärä tiheni, **jättääkö** (INF + KO) hinkki paalun juureen.*
'Veiggodii, **guodditgo** mielkehti stoalpomáddagii.'

(2b) Infinitiiva buktá ovdan gaskavuoda

*Elää (INF) ja **haaveilla** (INF) ja **uskoa** (INF) ja **innostua** (INF) täällä erämaassa ilman ystävää.*
'**Eallit** ja **niegadit** ja **jáhkkít** ja **movttáskít** dáppe meahcis ustiba haga.'

(2c) Stiilagažaldat; teaksta šaddá dego niehku, suollemassan ja gielddusin

*Sitten oli taas oiva, juhlallinen hetki ihmiselämässä. **Ajaa** (INF) hämärälle seurantaloon pihalle jossakin maalaiskylässä, suoraan oven eteen, **sammuttaa** (INF) moottori ja lamput, **sytyttää** (INF) tupakka ja **katsella** (INF) ympärilleen hiukan työlästyneen näköisenä... **Katsella** (INF) tuota ihmismateriaalia, **antaa** (INF) katseen liukua pysähtymättä, välinpitämättömästi ja **hymyillä** (INF) sitten toinen toisilleen. **Havaita** (INF) miten jonkin pensaan takana taskumatti välähti ja siirtyi kädestä käteen. **Kuulla** (INF) jokin ääni kuin ulvahdus... (Joenpelto 1974, 195–196.)*

'De lei fas heivvolaš, ávvuboddu olbmo eallimis. **Vuodjit** veaigin searvvedálu šilljui gos nu meahcegilis, njuolga uvssa ovdii, **jáddadit** mohtora ja čuovgga, **cahkkehit** duhpáha ja **geahčadit** birrasii veháš nugo livččii gallánan... **Geahččat** dan olmmoš-ávdnasa, **diktít** geahčastaga johtit oruskeahhtá, dego badjelgeahčamen ja **moddját** dasto nubbi nubbái. **Áicat** mo muhtin miestaga duohkin lubmačalmmas čuovgghii ja sirdásii giedas gihtii. **Gullat** muhtin jiena dego holvvas...'

(2d) Infinitiiva buktá olggos ángiris sávaldaga, mii ii ollašuva
(cealkagis lea subjeakta)

Ollapa** (INF + pA) **lompakossa se raha valmiina!
'Leatba ruhtaburssas dat ruhta gárvvisin!'

Yli-Vakkuri (1986) nákkosgirji gieđahallá suomagiela giellaoahpalaš hámiid geavahusa, earenoamážit dan, maid dieđuid giella sirdá duodalaš, propositionála, dieđuid lassin. Yli-Vakkuri mielas ovvta ja seamma hámis leat máŋga pragmáhtalaš doaimma, muhto giellaoahpalaš hámit leat unnitlogus mearkkašumiid ektui. Son geavaha namahusa affektiivva syntákssa. Dan vuodđojurddan lea, ahte syntávssas leat máŋggalágán doaimmat. Affektiivva syntákssa čoahkkana hámiin, ráhkadusain ja daid pragmáhtalaš doaimmain. Dalle go infinitiiva lea affektiivva funkšuvnnas, Yli-Vakkuri veardádallá dan dramáhtalaš preseanssain (hubmi čujuha mannan áigái, muhto geavaha dakkár geahččanguovllu nugo ieš livččii báikki alde) ja geavaha das namahusa muitaleaddji dramáhtalaš infinitiiva (Yli-Vakkuri 1986, 287, gč. maid Visapää 2008, 129.)

Dubrovina (1979) ja Yli-Vakkuri (1986) affektiivva infinitiivva dutkamušaid vuodđun lea boarráseabbo suomagiela čáppagirjjálašvuohta. Dubrovina (1979, 116–117) dutkanmateriála lea stuorámus oasis 1950-logus ja Yli-Vakkuri (1986, 326–327) ođđaseamos dutkanmateriála lea aivve 1980-logu álggus. Sáme giela affektiivva infinitiivva geavahus čáppagirjjálašvuođas ii leat ovdal dutkojvvon.

3 Ii-affektiivva infinitiivva ovddit dutkamušat

Vuodđoinfinitiiva lea suomagiela dábáleamos infinitiivahápmi. Dat gávdno 1,3 %:s Suomagiela cealkkaoahpa arkiivva sániin (Leino 2003, 22–23) ja 4,9 %:s Visapää (2008, 56) dutkanmateriálas. Vuodđoinfinitiiva lea hárvve finihttavearbba haga. Juos jurddaša mu dutkanmateriála sáme giela vuodđoinfinitiivva meari oppalaččat, de dat lea dávjjimustá muhtin nuppi vearbba dievadassan dahje vearbaráiddus. Infinitiiva lea dábálaš omd. modála vearbba dievadassan. Leat maid muhtin spiehkastagat, omd. lullisáme gielas finihttavearba ii leat bákkolaš dihto cealkagiin, dego predikatiivacealkagiin. Cealkagis *Luste tjoekedh* 'Vuogas čuoigat' lea substantiiva *luste* 'vuogas' nominála predikáhta, ja infinitiiva *tjoekedh* 'čuoigat' lea verbála subjeakta. (Bergsland 1994, 38.) Davvisáme giela mearkkašumi beales seamma cealkagis, *Lea vuogas čuoigat*, infinitiiva lea subjeakta ja predikáhta šaddá *leat*-vearbba ja adjektiivvas *vuogas*.

Dan dáhpáhusas go infinitiiva lea sáme gielas finihttavearbba haga propositionála mearkkašumis (sirdimin propositionála mearkkašumi), de dábálaččat *leat*-vearba váilu. Dat ahte *leat*-vearba (cealkaga predikáhta rollas) váilu, ii leat ođđaseamos giellaoahpaid mielde (Sammallahti 2005, Nickel 1994) njuolggadusvuloš. Muhto boarráseamos giellaoahpaid ovdameark-

kain *leat*-vearbba váilun gávdno. Nielsen (1979 [1926–29], 383) govvida, mo vuodđoinfinitiiva geavahuvvo olggosbuktojumis, mii almmuha siva. Ovdamearkacealkagis (3) lea gažaldat ovttastahtton cealkagis, man vuosttaš oasis ii leat predikáhta, muhto Nielsen ii kommentere cealkkalahtu váiluma moge. Ovttastahtton cealkaga vuosttaš oassi lea predikatiiva cealkka, mii govvida dili, ja cealkagis váilu predikáhta *leat*. Giellaoahpa lohkki sáhtta navdit, ahte cealkka ii leat giellaoahpalaččat eahpedábalaš, danin do dat lea giellaoahpa ovdamearkan.

- (3) *Nubbest nu bak'ká fierbme **lok'tistit**, fer'tii ēri(t) nuollât gavte* (Nielsen (1979 [1926–29], 383).
(Dálá ortografiija mielde *Nuppis nu báhka fierpmi loktestit, fertii eret nuollat gávtti*.)

Davvisámegielas leat dihto cealkkaráhkadusat, main infinitiiva gávdno finihttavearbba haga dábalaččat propositionála mearkkašumis. Dakkár ráhkadusat leat omd. relatiivainfinitiiva (*Geasset lea **maid bargat**, In dieđe ovttage báikki, **gosa mannat***) ja supiidna (*Ruđa ii gánnet doallat **bánkkus amas inflašuvdna borrat***). Dáid ráhkadusaid lassin leat cealkkaráhkadusat, main ovttá ja seammá finihttavearbbas leat máŋga infinitiivadievasa. Omd. cealkagis 4 finihttavearba *viggá* oažžu guokte infinitiivadievasa: *surfestallat* ja *čierastit*. Ortnege beales nubbi infinitiiva buhtte pragmáhtalaččat nuppi. Hubmi dárkkuhus lea presiseret sániidis.

- (4) *Muhtun viggá ain **surfestallat** goarvebáruid mielde, dahje riekta-sebbo vel dadjat: **čierastit** báru ovddabealde, goarvvi siste, gitta dassá go bárru stužiha su badjel.* (HG 1990, 72.)

Finihtta vearba sáhtta váilut vástadásas omd. čuovvovaš gažaldahkii: ”Maid mun áiggun?” ”(Áiggun) oadđit.” Teakstabihtta (5) lea váldojuvvon čáppagirjjálašvuodas. Ságastallandutkamis lea anus *báldabárra*-doaba, mii máksá juogu ovda- ja maŋjelahttui. Cealkagis (5) vuosttaš oassi (mas lea gažaldat) lea ovdalahttu ja nubbi oassi (mas lea vástáduš gažaldahkii) lea maŋjelahttu. (ISK 2004, 1144.) Sámedutkamis geavahuvvo *báldabárra*-doahpaga sadjái namahus ohcanjearaldat¹ ja vástáduš ohcanjearaldahkii. Dábalaččat vástádussan ii leat vearba okto, muhto dat lea vejolaš: ”Maid mun áiggon geasseluomu áigge?” ”**Oadđit**.”

¹ Sammallahti (2005) geavaha tearpma *ohcanjearaldat* (engelasgielas *focusing question, wh-question*). Dat ii leat vejolaš báljes dillicealkagiin (*Arvá, Lea lávvardat*), muhto ohcanjearaldat sáhtta čuoicit muhtun cealkkaoassái, mii almmuha omd. áiggi dahje báikki. (Sammallahti 2005, 208.)

- (5) *Ánná leai dalán gárvvvis. Soai manaiga giehtalagaid gievkkanii ja čaimmaiga. Iiddá basai, nieida doiddii.*
 – *Árvitmat, eadni, maid mun áiggon geasseluomu áigge? jearai Ánná.*
 – *Aŋkke beaivvadagas oaddit, vástidii Iiddá.* (KP 1989, 137.)

4 Geardduheapmi

4.1 Ovddit dutkamušat

Hupmangiella ja čállojuvvon giella leat goabbatlágánat, omd. hupmangiella sisttisoallá álo muhtun muddui geardduheami. Dat galgáge sisttisoallat geardduheami, mii lea hupmangiella okta ideála vuodđokriterá. (Tauli 1968, 29–31.) Čállojuvvon giella geardduheamis lea eará doaibma go hupmangielas. Geardduheapmi lea stiilagažaldat iige dat lea vealtameahttun vuostáiváldi dihte. Dubrovina (1979, 112) mielas affektiivva infinitiivva bissovaš geavahus lea stiilagažaldat. Affektiivva infinitiivaráhkadus earrána teavsttas ja dahká dan dego niehkun ja suollemassan. Mu dutkamuša vuodđul affektiivva infinitiivva geardduheapmi badjána iežá teavsttas, danin go dat rihkku giellaoahpalaš giella ráhkadusa. Geardduheami sáhtá leat maid viehka váttis fuobmát, dego omd. syntávssalaččat seamma ráhkadusa geardduheami maŋŋálas cealkagiin. Aivve bures sáhtáge jearrat, leago geardduheapmi, man ii sáhte njuolggá fuobmát, geardduheapmi ollenge.

Geardduheapmi namahuvvo čáppagirjjálašvuodas *parallelisman*, ja dat lea geavahuvvon earenoamážit poesijas. Parallelisma sáhtá sisttisoallat leksema dahje cealkkaráhkadusa geardduheami. (Jakobson 1974, 250; Kantokorpi je. 2006, 48–49.) Omd. čeahkkalaš girječálli Milan Kundera (r. 1929) geavaha diđolaččat leksema geardduheami. Sus leat dihto geardduhuvvon vuodđosániit, go son čállá románaid. Sus lea juoba fuolla das, ahte jorgaleaddjit eai buhte daid vuodđosániid synonymaiguin. Vuodđosániit leat su mielas romána doarjjačuolddat. Juos dat gahččet čoahkkái, de olles romána jurddamáilbmi gahččá čoahkkái. Girjjiis *Nesnesitelná lehkost byti* (jorgaluvvon dárogillii Tilværelsens uutholdelige letthet ja suomagillii Olemisen sietämätön keveys) vuodđosániit leat omd. *deaddu*, *geahpasvuohhta*, *siellu*, *gorut*, *stuorramársa*, *vuobmi*, *headjuvuohhta*. (Blomstedt 2008, 9.) Geardduheapmin poesijas sáhtá namuhit divtta *Ūlni*, *állni*, *ölni*, *halni* ’čohkkát, čuožžut, goddit, jápmiit’. Dan lea čállán riikkaidgaskasaččat dovddus ungaralaš diktačálli Attila József (r. 1926). Dikta lea earenoamáš

danin, go measta juohke gurgadasa loahpas lea vuodđoinfinitiiva. Dat čoahkkana guovtti vearssas. Vuosttaš vearssas leat 29 gurgadasa, main 23 nohket vuodđoinfinitiivii. Divtta nuppi vearssas leat njeallje vearssa, main juohke áidna nohká partisihppii. Suomagiela jorgalusas vuodđoinfinitiivvat leat buhttejuvvon eará vearbaráhkadusaigun, earet bajilčállaga: *Ülmi, állni, ölni, halni*: "Istua, seisoa, tappa, kuolla" ('čohkkát, čuožžut, goddit, jápmit') (József 1999, 40–41).

Ungárgielas geavahuvvo infinitiivva mátta *figura etymologica*² -ráhkadusas, dalle go hubmi háliida deattuhit iežas ášši. Figura etymologia ('etymologalaš čuodjilvuohta') máksá etymologalačcat seammasullasaš sániid juohkáseami joavkkuide (gč. Sammlung). Ovdamearkka dihte *Érteni* (INF) *értem* (SG1), *de nem akarom elfogadni*. 'Ipmirdit, ipmirdan (Gal sáhtán ipmirdit), muhto in hálit dohkkehit'. Figura etymologia -ráhkadus sáhtá álgit maid *vanni* 'leat' -vearbbain: *Vanni van, csak nem sok* 'Sáhtá dadjat lea, muhto (dat) ii leat olu'. *Vanni* ii leat 'leat' -vearbbá albma infinitiivahápmi. Dat livččii *lenni*, muhto analogiija dihte geavahuvvo eahpenjuolggaduslaš hápmi. (Njálmmálaš diehtu joatkkaoahppi Gergely Dusnokis.) Suomagiela jorgalus figura etymologica -ráhkadussii lea *vartalontoistorakenne* 'máddaga geardduhanráhkadus' (Aikio, 1974 s.v. *figura etymologica*).

4.2 Geardduheapmi affektiivva infinitiivaráhkadusas

Infinitiivagihppu, mas lea propositionála mearkkašupmi, ii sisttisdoala dábálačcat syntávssalaš mearkkašumi lassin eará mearkkašumiid, muhto buktá ovdan dušše doaimma. Muhtimin čálii čáhkada cealkagii maid eará go dušše sátnedárkilis mearkkašumi. Okta vejolašvuohta dahkat dan lea rihkkut giela njuolggadusvuloš ráhkadusaid. Buorre giella galgá garvit geardduheami, muhto nuppe dáfus geardduhuvvon infinitiivaráhkadusa geavahus sáhtá sisttisdoallat eaktodáhtolaš geardduheami dego leksikála geardduheami. Geardduheapmi gullá earenomážit infinitiivagihpuid geavahussii, dalle go dat sirdet affektiivva mearkkašumi. Affektiivva infinitiiva sirdá sihke propositionála ja affektiivva mearkkašumi. Vuodđoinfinitiivva affektiivva geavahus lea gohčoduvvon gievrras modála olggosbuktimin (Dubrovina

² *Figura etymologica* -tearbma bohtá latiinnagielas, mas dat dárkkuha nu gohčoduvvon siskkáldas objeavtta. Intransitiivvearbbain sáhtá latiinnagielas geavahit objeavtta, mas lea seamma sátnemáttá go vearbbas; *Pugnam (proelium) pugnare* 'Dáistalit dáistaleami', *Vitam iucundam vivimus* 'Mii eallit hávskes eallima'. (Tidner 1985, 113.)

1979, 113). Affektiivva infinitiiva sirdá lohkkái mitalusa olbmuid dovdduin ja dovdduid rievdadeamis. Infinitiivva geavahus affektiivva mearkkašumis lea álo čatnosis eará konteavsttaiguin. Dubrovina (1979, 110) mielas affektiivva infinitiivagihppu sáhttá buktit ovdan maid olbmo iežas jurdagiid. Son ii čále geardduhuvvon infinitiivaráhkadusas, muhto oasis su ovdamearkkain leat teavsttat, main lea affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráhkadus. Geardduhuvvon infinitiiva lea gohčoduvvon maid infinitiivvaid goallasteapmin (Visapää 2008, 54).

Teavsttas (1b) lea ovdamearka affektiivva infinitiivva geardduheamis. Vuosttaš affektiivva infinitiivagihppu lea *giddet čalmmiid* ja mañimus *niegadallat fal*. Vuosttaš infinitiivacealkaga ovddabealde lea láidehuscealkka *Ii, sus ii lean miella málestit baicce velledit ođđasis senjii vuoiñjastit*, man ráhkadus lea: negašuvdna + partihkal *baicce* + INF. De geardduhuvvon infinitiivagihput, main ii leat finihttavearba (***Giddet čalmmiid ja orrut, áibbas okto ja ráfis. Velohallat*** beaivvi ránu vuolde, ***guldalit musihka ja niegadallat idigis gitta eahkedii. Niegadallat fal***) čuvvot láidehuscealkaga. Dubrovina (1979, 107) mielde dan tiipasaš cealka-konteavsttas infinitiiva lea ieš predikáhta guovddážin. Go cealkagis váilu predikáhta lassin maiddái subjeakta, iige infinitiiva ieš leat subjeaktan, cealkagat leat syntávssalaččat meroštallojuvvon váilevažžan.

Affektiivva infinitiivagihpus, mii lea finihttavearbba haga, leat dihto mihtilmas sárgosat, omd. infinitiivagihppu lea álo cealkaga álggus ja iešguđetlágán infinitiivagihput sisttisdoallet mañggalágán geardduhemiid: ráhkadusa, leksema ja morfologalaš geardduheami. Teavsttas (1b) iešguđetlágán geardduheamit leat: 1) vuodđoinfinitiiva geardduheapmi; *velledit, giddet, orrut, velohallat, guldalit, niegadallat*, 2) leksema geardduheapmi; *niegadallat, niegadallat*, 3) morfologalaš geardduheapmi; *niegadallat, velohallat*. Infinitiivvat leat njealjestávvat fortuitiivavearbbat, main leat *allat-gehčosat*.

Affektiivva geardduhuvvon infinitiivva oktavuodas leat iešguđetlágán geardduheamit: teakstabihtá, ráhkadusa, cealkaga, sáni ja morfologalaš geardduheapmi. Mañjálás infinitiivagihput sáhttet leat ideanttalaččat ráhkadusa ektui. Ovdamearkkas (6) infinitiivagihput leat juohkásan ideanttalaš gihpuide: [infinitiiva + objeakta]. Buot infinitiivavearbbat, earet vuosttas *vuolgit*, leat transitivavearbbat. Mañimus gihppu lea veahá sierralágán: infinitiivva ja objeavtta gaskkas lea adverbála *báhkka niibbiin*. Ovdamearkkas lea ráhkadusa geardduheami lassin morfologalaš geardduheapmi: *vuolgit, guođđit*. Vearbbat leat guovttestávvavearbbat, vearba-

máddaggiin leat *uo*-diftonjgat, ja goappásge leat *it*-gehčosat. Teavsttas lea leksikála geardduheapmi: *cuvket, cuvket*.

- (6) *In hálit oaidnit šat ovttage almmáiolbmo, in hálit oaidnit geange! Báifáhka Biggá njuikii bajás ja bálkugođii biergasiiddes goaffarii.*

Vuolgit, guođđit *buot. Cuvket dán gávvilis máilmmi, cuvket juohkehačča, gii dájuhii earáid! Dahkat duššin daid lávkkiid, mat gilve gillámuža ja lihkuhisvuođa. Gazzut ja nájadit* *báhkka niibbiin daid sieluid, main leai váldi eallit dego máilmmis eai livččii earát go sii. Diibmabeal geažes Biggá váccii luotta alde goaffar giedas. Son ii diehtán, gosa leai mannamin ja manin.* (KP 1989, 44.)

Vuolgit,

guođđit *buot*

infinitiiva + objeakta

Cuvket *dán gávvilis máilmmi*

infinitiiva + objeakta

cuvket *juohkehačča*

infinitiiva + objeakta

Dahkat duššin *daid lávkkiid*

infinitiiva + objeakta

Gazzut ja nájadit *báhkka*

niibbiin daid sieluid

infinitiiva + adverbiála + objeakta

Girjjálašvuodadutkamis lea namuhuvvon muitaleapmi, mas leat ovttá ja seamma dáhpháhusas mánga synonymalaš ovdanbuktima, geardduhuvvon muitaleapmi, *iterative narrative* (Genette 1980, 116). Girjjálašvuodadutkan vuodju viidáseabbo teakstaollisvuodaide go syntávssa dutkan. Geardduhuvvon muitaleapmi gávdno cealkkaráhkadusaid dutkamis maiddái. Affektiivá geardduhuvvon infinitiivaráhkadusa oktavuodas sáhtášii geardduheami gohčodit omd. pragmáhtalaš geardduheapmin. Teavsttas (6) ovttá ja seamma dáhpháhusas geavahuvvojit iešguđetlágán ovdanbuktimat, mat vástidit pragmáhtalaččat nubbi nuppi: *vuolgit – guođđit; gazzut – nájadit; cuvket dán gávvilis máilmmi – cuvket juohkehačča gii dájuhii earáid*. Juohke áidna dain infinitiivacealkagiin sisttisdoallá govvideami doaimmas, man infinitiiva buktá ovdan ja mii lea geardduhuvvon pragmáhtalaččat guktii eará sániiguin. Affektiivá infinitiivvat ja daid geardduheamit hábmejít golbma iešguđetlágán pragmáhtalaš geardduhanbára: 1) *vuolgit, guođđit*, 2) *gazzut ja nájadit*, 3) *cuvket dán gávvilis máilmmi, cuvket juohkehačča gii dájuhii earáid*. Affektiivá geardduhuvvon infinitiiva sisttisdoallá dájvja mánga iešguđetlágán geardduheami. Oasi dain geardduhemiin lea hui álki vuohttit ja oassi lea čihkosis. Ovdamearkan leksikála geardduheami lea álki vuohttit, muhto iešguđetlágán geardduheamit, mat laktásit cealkaga syntávssa ráhkadussii, leat váddásat áicat.

Manin geardduheapmi geavahuvvo čállojuvvon teavsttas? Geardduheapmi lea beaktilis vuohki, mainna ášši oažžu lasi deattu ja beavttálmahtta dan. Geardduheapmi addá ritmma tekstii. Dat lea maid okta vuohki čájehit olbmo dovdduid, suhtu ja moari. (Kalliokoski 1984, 14, 18; ISK 2004, 1635.) Kalliokoski mielde eandalii leksikála geardduheapmi geavahuvvo earenoamážit dalle, go lea dárbu sirdit primitiivvalaš ja magihkalaš miellagova. Geardduheapmi ovdanbuktá maid dovdduid fámolášvuoda, eandalii dalle go geardduhuvvon elemeanttat leat bálddalagaid (Kalliokoski 1984, 16, 60). Geardduheapmi geavahuvvo maid kristalliseret dihto ášši, mii máksá dan, ahte hui dehálaš ášši geardduhuvvo. Dat seammás botke muhtin argumeantaráiddu. (Kalliokoski 1984, 14.) Teavsttas (1b) lea geavahuvvon leksikála geardduheapmi kristalliseremis. Argumeantaráidu muitala maid Iidá háliidii dahkat: *velledit senjii vuoinnastit, giddet čalmmiid ja orrut, velohallat, guldalit musihka*. Teakstabihtta nohká leksikála geardduhemiin, *niegadallat, niegadallat fal*, mas kristalliserejuvvojit Iiddá olles jurdagat.

5 Fokalisašuvdna

5.1 Ovddit dutkamušat

Geahččanguovlu lea dat perspektiiva, mainna muitalus ovdána. Ovdamearkka dihte muitalus sáhtta muitaluvvot nugo čáli ieš livččii dan vásihan dahje olggobeale olbmo čalmmiiguin. Girjjálašvuodadutkamis geahččanguovlu lea gohčoduvvon mánggain namahusain (omd. suomagielas *fokusointi, fokalisointi ja fokalisaatio*). Geahččanguovlu lea ieš ii-verbála doaimba, mii ovdanbuktojuvvo giela vehkiin. Lea dábálaš, ahte fokalisašuvdna rievdá rájis, mii lea cealkagiid gaskkas. Muhto fokalisašuvdna sáhtta rievdat maid fáhkkestaga ovttá ja seammá cealkaga siste. Dat lea mihtilmas moderna prosa ektui. Muitaleaddji ovddasta olgguldas fokalisašuvnna ja vásiheaddji fas siskkáldas fokalisašuvnna. Fokalisašuvdna ii vuodđuduvvo dušše dasa, maid olmmoš oaidná, muhto eará áiccuide maiddá. Lohkki anus leat ovddit vásáhusat ja diđolaš ja ideologalaš máhtut. Olgguldas fokalisašuvnna sárgosiidda gullá, ahte dat leat čadnojuvvon áigái ja báikái, dalle go persovdna ieš lea identifiserejuvnomis fokaliserejeaddjin. Olgguldas fokaliserejeaddji ii oassálaste dahkkin (subjektan) ieš dáhphusaide. Go muitalus ovdána olgguldas fokaliserejeaddji geahččanguovllus, de dat lea dovdoaspeavtta dáfus dábálaččat neutrála ja objektiiivvalaš. Siskkáldas fokalisašuvdnii lea mihtilmas, ahte dat dáhphuvvá dás ja dál, ja dat lea subjektiiivvalaš; olmmoš, gii oassálastá muitalusa

dáhpáhusaide, ieš hálddaša geahččanguovllu. Narratologalaš dutkamušas leat velá eanet olgguldas folkalisašuvnna ovddasteaddjit, omd. girječálli ja muitaleaddji. Dát guokte leaba dábálaččat sierra persovnnat. Nuppe dáfus dat guokte sáhttiba muitalit ovttáigásaččat, dalle lea jearaldagas ovt-tastahnton diskursa. (Holmberg & Ohlsson 1999, 83–93; Rimmon-Kenan 1991, 97, 106; Tammisto 1991, 6–8, 107, 111–112; Kantokorpi je. 2006, 139–142.)

Girjjálašvuodadutkan dutká ovdamearka dihte dan, mo muitalus ovdána ja mo muitaleaddji dahje vásiheaddji sirdá máidnasa ovddos guovlluid. Dat dutká maid oaseteavstta gaskavuoda ollisvuhtii ja olles girjji oktavuoda eará teavsttaide, omd. čáppagirjjálašvuhtii. Teakstadutkama ulbmilin lea geahččat teavstta maid vehá viidáseappot, dego analyseret golbma sierra metafunkšuvnna ja daid gielalaš ordnašuvvama. Teakstadutkan giedahallá teavstta 1) vuorrováikkuhusa perspektiivvas (interpersonála metafunkšuvdna), 2) gielalaš ovdanbuktima perspektiivvas (tekstuála metafunkšuvdna) ja 3) representašuvnna (ideationála metafunkšuvdna) (sisdoalu) perspektiivvas. (Hiidenmaa 2000, 172–173.) Minna Jaakola (2006) lea dutkan fokalisašuvnna geahččanguovlluid huksema poehtalaš giellaoahpa bokte. Su dutkanfáddán lei Mikko Rimminena romána *Pussikaljaromaani* (2004), ja dan dutkamušas son giedahalai, mo vearbaráhkadusat ja daid rievdadusat váikkuhit muitalusa huksemii. Giedahalan dás teavstta, dahje eandalii dušše oasi das, affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráhkadusa bokte. Mun in earut olgguldas fokalisašuvnnas girječálli ja muitaleaddji nuppi nuppi, dego girjjálašvuodadutkamis lea vierrun. Dutkanfokus lea dan rájis, goas affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráidu álgá ja goas dat nohká.

5.2 Fokalisašuvdna affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráhkadusas

Affektiivva geardduhuvvon infinitiivva geavahus laktása dávjá muitaleaddji geahččanguovllu rievdadussii, fokalisašuvdnii. Dat máksá affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráhkadusas dan, ahte álggos muitalus ovdána omd. ovttaidlogu goalmmát persovnna hámis ja cealkkaráhkadus lea syntávssa dáfus dábalaš. De bohtá rádjeadji, goas affektiivva ja geardduhuvvon infinitiivagihput álget. Gihpuin váilu finihttahápmásaš predikáhta lassin subjeakta. Seamma rádjesajis muitalusa geahččanguovlu sirdása eret olgguldas vásiheaddji perspektiivvas dahje *mun*-hápmásaš muitaleamis ja sirdása govviduvvon persovnna oaivvi siskkobeallái, su vásihan dovdduide (affektiivva infinitiivaráidu). Visapää (2008) veardida fokalisašuvnna čájálmassii. Son ovdanbuktá veardádusaid *lávdi* ja *gehččiidlatnja*. Olgguldas

fokalisašuvnnas muitaleaddji lea dego lávddis ja siskkáldas fokalisašuvnnas gehččiidlanjas. Čáli lea sajáiduvvan iežas lávdaí persovdnagehčosiiguin ja pronomeniiguin ja affektiivá infiniitivaráidduin sirdá iežas gehččiidlanja beallái. (Visapää 2008, 84–85.)

Giedáhalan odđasit teavstta (6), mii govvida Bikká dovdduid. Klimákxa lea seamma sajis, gos olgguldas fokalisašuvdna rievdá siskkáldassan. Aiddo seamma ráđjesajis syntávssalaččat dábálaš cealkkaráhkadus rievdá affektiivá geardduhuvvon infiniitivaráidun. Lean merken siskkáldas fokalisašuvnna bustávaiguin *SA* (siskkáldas ja affektiivá) ja olgguldas bustávain *O*. Muitaleami sáhtášii govvet maid molsašuddi fokalisašuvdnan, danin go muitalus ovdána vurrolagaid olgguldas ja siskkáldas fokalisašuvnnain. Olgguldas fokalisašuvnna ovddasteaddjin lea muitaleaddji, gii geahččá olggobeale olbmo rollas Bikká doaimmaid, ja siskkáldas fokalisašuvdna ovddasta Bikká jurdagiid. Infinitiiva *vuolgit* lea vuosttas affektiivá infiniitivagihppu, mii álggaha Bikká siskkáldas monologa, mii govvida hui garra suhtu ja Bikká áigumušaid vuodđoinfinitiivvaiguin, mat leat báraid mielde: *vuolgit, guodđit – cuvket, cuvket – gazzut, nájadit*. Dalle go affektiivá ja geardduhuvvon infiniitivaráidu nohká, de geahččanguovlu rievdá ruovttoluotta olgguldassan, dego dat lei ovdal affektiivá infiniitivaráiddu, ja ovdána goalmát persovnna hámis. Teavsttas govviduvvon persovnna dovddut sirdojuvvojit lohkkái infiniitivagihpuid mearkkašumi bokte.

(6) **S** *In hálit oaidnit šat ovttaga almmáiolbmo, in hálit oaidnit geange!*

O *Báifáhka Biggá njuikii bajás ja bálkugođii biergasiiddes goaffarii.*

SA *Vuolgit, guodđit buot. Cuvket dán gávvilis máilmmi, cuvket juohkehačča, gii dájuhii earáid! Dahkat duššin daid lávkkiid, mat gilve gillámuža ja lihkuhisvuoda. Gazzut ja nájadit báhkka niibbiin daid sieluid, main leai váldi eallit dego máilmmis eai livččii earát go sii.*

O *Diibmabeal geažes Biggá váccii luotta alde goaffar gieđas. Son ii diehtán, gosa leai mannamin ja manin. (KP 1989, 44.)*

Affektiivá geardduhuvvon infiniitivaráhkadus sirdá teavsttas (7) gievrras dovdduid. Sáhttáge jearrat gean dovdduid? Vaikko affektiivá infiniitiva lea dovdomearkkaid haga, iige sisttisdoala finihttavearbba dahje subjavevta, konteavstta vuodul sáhttá árvalit persovnna, geasa siskkáldas fokalisašuvdna čujuha. Persovdna lea namuhuvvon ovdal go siskkáldas fokalisašuvdnaráidu álgá. Teavsttas (7) persovdna lea Aleks ja teavsttas (6) Biggá. Affektiivá ja geardduhuvvon infiniitivaráhkadussii lea mihtilmas, ahte geahččanguovllu perspektiiva lea aiddo muhtin olbmo perspektiiva.

Ovdamearkan teavstta (6) geahččanguovlu lea olgguldas ovdal affektiivva infinitiivaráiddu, dalle go affektiivva infinitiivaráidu álgá, geahččanguovlu lea Bikkás ja dat rievdá fas olgguldassan go affektiivva infinitiivaráidu nohká.

- (7) **O** – *Olmmošgoddi, olmmošgoddi, ja Bikká huikkas gullui oruskeahtá. Viimmat Aleks čalggai suorganeames ja stándii njoammut olggos goađis. Olgun báittii beaivváš ja cizašat vižardedje vaikke guđe gillii. Daid Aleks ii fuomášan, sus lei báhtaranmiella.*

SA Viehkalit, báhtarit gosa nu. Máttás ruoktot, davás mearragáddái, gosa nu meahccái miestat vuollái.

O Mihkkige goittotge ii dohkken. Loahpas duđai dušše čuožžut ja vilppodit iihan gostige biro boađe borrat. (EG 1985, 50–51.)

Dubrovina (1979, 110–112) čállá, ahte affektiivva infinitiiva govvida doaimmaid, maid gii nu háliida ángirvuodain dahkat, ja ahte infinitiivvaid bissovaš geavahus dahká teavstta dego niehkun ja gielddusin. Ovdamearkkain (8a) ja (8b) lea gažaldat niegus, maid gii nu háliida garrasit dahkat: teavsttas (8a) muitaleaddji háliida *okto ráfis smiehtadit ja borrat dán imašlaš sullo šattuid* ja ovdamearkkas (8b) Ingá háliida garrasit dán-sut. Niehku sáhtá muhtumin leat maid gielddus nugo ovdamearkkas (7), mas affektiivva infinitiivaráidu sisttisdoallá jurdaga báhtareamis dan maŋŋá, go lea goddán olbmo. Okta sivva dasa manin, affektiivva infinitiivaráidu lea dego niehku, lea dat, ahte vuodđoinfinitiiva ii leat čadnojuvvon áigái. Muitalus bisána seammás go siskkáldas fokalisašuvdna álgá ja joatkašuvvá dalánaga, go olgguldassan fokalisašuvdna joatkašuvvá: *Mihkkige goittotge ii dohkken*.

- (8a) **S** *Bargu ii leat lossat, muhto muđui leat amas váibasat. Ii galggašii áhči jávkange šat dađe eanet deaddit, muhto liikká hálidivččen dán bottus leat guhkkinn eret. Sullos, gos ii vuhtto makkárga olbmo luodda.*

SA *Okto ráfis smiehtadit ja borrat dán imašlaš sullo šattuid, dalle go nelgon.*

S *Fieradan ráfeheamet seanggas.* (JÁV 1988, 154.)

- (8b) **O** *Tonava bárut, válsa, devddii lanja. Ingá miela čuggii: vuoi vuoi mo soai Ivváriin láviidage dánsestit, válset! Soai leigga biekkán čeahpit dán-sut. Ingá dohppii guottá sallii ja joráhalai dainna birra láhtti. Somá livččii ain dánsestit! Livččii!*

SA *Girdit viiddis láhtti miehtá nu, ahte bealjit dušše humaidivčče! Diktit ilu ja gávdnasa deavdit dálu!*

O *Inggá čalmmit deive govvaalbumii hildus.* (KP 1989, 21.)

Dubrovina mielde (1979, 112) affektiivva infinitiivii laktása subjeakta, dalle go olmmoš almmuha hálus dahkat juoidá, ja dat maid son háliida, ii ollašuva: *Ollapa* (INF) *tuossa pöydällä se raha* (S)! 'Livččiiba duos beavddi nalde dat ruhta'. Infinitiivva affektiivva dulkojupmi šaddá das, ahte infinitiiva lea cealkaga álggus ja *-pA*-partihkkalis maiddái. *PA*-partihkkala dulkojupmi lea gitta vearahámis, masa dat lea čatnosis. Ovdamearkan muitalancealkaga indikatiivahápmásaš vearbba *pA*-partihkkala dihte cealkka oažžu imaštallama sárgosiid. Muđuid affektiivva (*Oletpa sinä kasvanut* 'Leatba don sturron!'), ja konditionálahápmásaš vearbba cealkka almmuha sávaldaga (*Olisipa rahaa* 'Livččiiba ruhta') (ISK 2004, 800). Teavsttain (8a) ja (8b) leat buktojuvvon olggos hálut ja niegut, muhto goappáge ovdamearkkas affektiivva infinitiiva ii oaččo subjeavtta. Affektiivva geardduhuvvon infinitiivii lea mihtilmas, ahte dat ii eandalii sisttisdoala čujuhusa persovdnii, vaikko dan leage álkit identifiseret eará konteavstta vuodul. Nugo juo ovdal lean namuhan, de persovdna lea dábálaččat máinnašuvvon namain ovdal affektiivva infinitiivaráiddu, ovdamearkan cealkagiin (6) (*Biggá*), (7) (*Aleks*) ja (8b) (*Ingá*). Ovdamearkkas (8b) oaidná, ahte teavsttas govviduvvojit *Inggá* dovddut juo ovdal affektiivva ja geardduhuvvon infinitiivaráiddu álggu, láidehuscealkagiin *Somá livččii ain dánsestit!* ja dan maŋná konditionálavearbba geardduhemiin *Livččii!* Affektiivva geardduhuvvon infinitiiva ii álo mearkkaš dan, ahte dat livččii konteavsttastis áidna elemeanta, mii almmuha dovduid. Affektiivva infinitiiva máksá sihke cealkkaráhkadusa ja dan pragmahtalaš funkšuvvna.

5.3 Fokalisašuvdna ii-affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráhkadusas

Teakstabihtta, mas lea eanet go okta infinitiiva finihttavearbba haga, orru sisttisdoallamin dávjá affektiivvuoda. Muhto geardduhuvvon infinitiivaráiddu ii leat álo affektiivva. Dat sáhtta leat maid generála (lea merkejuvvon G:in) nugo ovdamearkkas (9), *Galggai heakka ala bargat jos áiggui heakkas birgetit*. Dain cealkagiin lea jearaldat ii-affektiivva geardduhuvvon infinitiivvas. Ovdamearkkas vuodđoinfinitiivvat leat teavsttas logahallamis, mii sisttisdoallá doaimmaid, maid galgá dahkat geasset. Muitalusa fokalisašuvdna lea álggos siskkáldas, muitalus ovdána *mun*-hámis, geardduhuvvon infinitiivaráiddu dat rievda olgguldassan ja generálalažžan ja dan maŋná ruovttoluotta siskkáldas fokalisašuvdnan. Teavsttas leat guokte láidehuscealkaga *Galggai heakka ala bargat jos áiggui heakkas birgetit* ja *Geassebottas galggai geargat buot neavriloga bargat*, mat almmuhit deonttalaš modalitehta. Teavsttas lea jearaldat molsašuddi fokalisašuvn-

nas. Siskkáldas fokalisašuvdna vuodđuduvvá muitalusa ieš vásihuvvon oassái ja generálalaš fas impersonála oassái, mii dárkkuha almmolaččat buot olbmuid, dán dáhpáhusas muitaleaddji maiddái. Infinitiivacealkka **bivdit** *guliid* álggaha geardduhuvvon infinitiivaráiddu: **bivdit** *guliid*, *gottiid* ja *daid suovastit vai seilot*, **čuohppat** *gámasuinniid*, **goarrut** *biktasiid dálvái*. Geardduhuvvon infinitiivaráidu lea juste seammalágán go ovdal máinnašuvvon affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráiddut ledje: vuodđo-infinitiivvat leat gihpus dievadasaiguin, ja predikáhta váilu. Gihpuid konstituentaráhkadusat leat: infinitiiva + objekta (*bivdit guliid*), objekta + infinitiiva + adverbiála (*daid suovastit vai seilot*), infinitiiva + objekta (*čuohppat gámasuinniid*), infinitiiva + objekta + adverbiála (*goarrut biktasiid dálvái*). Infinitiivagihpuid ráhkadus molsašuddá, ja dasa lassin maid gihpuid siskkáldas ráhkadus molsašuddá: infinitiiva lea muhtimin ovdal objeavtta ja muhtimin dan maŋŋá. Earrun lea maid dat, ahte ii-affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráidu ii spiehkas eará teavsttas nu čielgasit go affektiivva infinitiivaráidu. Ii-affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráiddu ráhkadusa álgu lea cealkaga gaskkas, ja das lea olgguldas, impersonála, fokalisašuvdna. Dalle go jearaldagas lea affektiivva infinitiivaráidu, de rádjesadji lea cealkagiid rádji, gos olgguldas fokalisašuvdna molsašuvvai siskkil-dassan.

(9) *S De mun dal muittán iežan mánnávuoda.*

O *Galggai heakka ala bargat jos áiggui heakkas birgetit.*

S Máhtan muitit mo eadne-rohkiin goarkjuime máŋgii vuolledanus deikke, muhtumin garra dálkkiid siste, buolli guoikkaid cakkástallat buot fámuin.

O *Geassebottas galggai geargat buot neavriloga bargat.*

O + G *bivdit* *guliid*, *gottiid* ja *daid suovastit* vai *seilot*, **čuohppat** *gámasuinniid*, **goarrut** *biktasiid dálvái* ja *liikká ain lei dálvihehti gálašit rievssatiid maŋjis.*

Gassamuohtan gárddiid mielde johtit bertošiid oahppamin ja

S muhtumin gárten stuorra sarvá geassit okto gitta ruoktot. (EG 1985, 128.)

Ovdamearkkas 9 infinitiivagihput leat geardduhuvvon propositionála mearkkašumis. Dušše infinitiivva geavahus predikáhta haga ii daga teavstta dego niehkun ja gielddusin (vs. Dubrovina 1979, 112), iige dat leat álo čatnosis affektiivva mearkkašumiin.

6 Čoahkkáigeassu

Lean giedahallan dán artihkkalis geardduhuvvon infinitiivaráhkadusa cealkaga áidna vearbagoovddázin. Geardduhemiin dárkkuhan dan, ahte infinitiivagihppu lea unnimustá guktii maŋŋálagaid. Dákkár infinitiivaráhkadusa pragმაhtalaš funkšuvdna lea sirdit propositionála dahje affektiivva mearkašumiid. Infinitiivaráhkadusa ovddabealde teavsttas lea láidehuscealkka, mii motivere geardduhuvvon infinitiivva geavahusa. Láidehuscealkka sáhtá almmuhit modalitehta, omd. dynámalaš dahje deonttalaš. Sámegeielas leat dihto cealkkaráhkadusat, main vuodđoinfinitiiva lea finihttavearba haga dábálaččat sirdimin propositionála mearkašumiid, omd. relatiivainfinitiiva ja supiidnaráhkadus.

Geardduhuvvon infinitiivaráhkadusas ii leat gažaldat dušše máŋgga maŋŋálas infinitiivagihpus. Infinitiivaráiddus leat iešgudeťlágán geardduheamit, mat leat siskálagaid: ráhkadus, leksema ja morfologalaš geardduheapmi. Ráhkadusa geardduheapmi máksá omd. dan, ahte vuodđoinfinitiivagihput leat maŋŋálagaid ja gihput leat konstituentaráhkadusa beales ideantalaččat, ja elemeantaid ortnet gaskaneaset lea seamma. Oassi geardduheamis lea hui čielgasit oidnosis. Lea álki áicat leksikála geardduheami, muhto syntávssalaš geardduheami ii sáhte gávnahit ovdal lagabus geahčadeami. Affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráidu sisttisoallá eanet geardduheami go propositionála geardduhuvvon infinitiivaráidu. Affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráhkadus lea neavvu, mainna čálli sáhtá govvidit olbmo siskkáldas monologa ja su dovdduid, dego suhtu ja mášu láhppoma.

Geardduhuvvon infinitiivaráidu laktása fokalisašuvnna rievdadussii. Affektiivva infinitiivaráiddu olggobealde fokalisašuvdna lea olgguldas ja affektiivva infinitiivaráiddus siskkáldas. Siskkáldas fokalisašuvdna govvida muhtin olbmo subjektiiivvalaš dovdduid. Olmmoš, gean dovddut leat fokusis, identifiserejuvvo dábálaččat affektiivva infinitiivaráiddu olggobealde, ii ieš infinitiivaráiddus. Son lea namahuvvon juste ovdal siskkáldas fokalisašuvnna dahje juste dan maŋŋá. Ii-affektiivva geardduhuvvon infinitiivaráiddu fokalisašuvdna lea olgguldas ja impersonála. Danin fokalisašuvnna rievdadus geardduhuvvon infinitiivaráiddu álggus guoská dušše affektiivva ráidui; olgguldas fokalisašuvdna rievdá siskkáldassan. Ii-affektiivva dáhpašus olgguldas fokalisašuvdna seailu olgguldassan.

Gáldut

Aikio, Annukka. 1974. *Uusi sivistyssanakirja*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
Bergsland, Knut. 1994. *Sydsamisk grammatikk*. 2. utgave. Karasjok: Davvi Girji o.s.

- Blomstedt, Jan. 2008. Esipuhe. – Milan Kundera [1983] 2008. *Elämisen sietämätön keveys*, 5–10. Helsinki: WSOY.
- Dubrovina, Zinaida M. 1979. Infinitiivilauseista suomen kielessä. – *Sanomia. Juhlakirja Eeva Kangasmaa-Minnin 60-vuotispäiväksi 14.4.1979*. [Doaimm.] Kallio, Jussi & Kaisa Häkkinen & Leena Kytömäki, 107–117. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 9. Turku: Turun yliopisto.
- EG 1985 = Guttorm, Eino. 1985. *Varahuvvan bálgát*. Deatnu: Jár’galæd’ dji Á/S.
- HG 1990 = Gaski, Harald. 1990. *Guhkkin nuppi bealdi ábi*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Genette, Gérard. 1980. *Narrative Discource*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hiidenmaa, Pirjo. 2000. Lingvistinen tekstintutkimus. – *Kieli, diskurssi ja yhteisö*. [Doaimm.] Sajavaara, Kari & Arja Piirainen-Marsh, 161–190. Soveltavan kielentutkimuksen keskus: Jyväskylän yliopisto.
- Holmberg, Claes-Göran & Anders Ohlsson. 1999. *Epikanalys. En introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Ikola je. 1989 = Ikola, Osmo & Ulla Palomäki & Anna-Kaisa Koitto. 1989. *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*. Helsinki: SKS.
- ISK 2004 = *Iso suomen kielioppi*. [Doaimm.] Hakulinen, Auli & Maria Vilkuuna & Riitta Korhonen & Vesa Koivisto & Tarja Heinonen & Irja Alho. Helsinki: SKS.
- Jaakola, Minna 2006. Pussikaljaromaanin ääniä. – *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin*. [Doaimm.] Norlund, Taru & Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari, 163–181. SKS: Helsinki.
- Jakobson, Roman. 1974. Poesie der Grammatik und Grammatik der Poesie (1961/1968) – *Aufsätze zur Linguistik und Poetik*. Sammlung dialog 71 (her. Wolfgang Raible). 247–260. München: Nymphenburger Verlagshandlung.
- JÁV 1988 = Vest, Jovvna-Ánde. 1988. *Čáhcegáddái nohká boazobálggis*. Kárášjohka: Davvi Media o.s.
- Joenpelto, Eeva 1974. *Vetää kaikista ovista*. Viides painos. Porvoo & Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- József, Attila. 1999. *Läpinäkyvä leijona. Runoutta ja elämäkerrallisia kirjoituksia*. Jorgalan ja doaimmahan Hannu Launonen. Porvoo & Helsinki & Juva: WSOY.
- Kalliokoski, Jyrki. 1984. *Toisto proosatekstissä. Volter Kilven novellien retoriikka*. Siidolaudaturbargu. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kantokorpi je. 2005 = Kantokorpi, Mervi & Pirjo Lyytikäinen & Auli Viikari. 2006. *Runousopin perusteet*. 5 prentehus. [Helsinki]: Yliopistopaino.
- KP 1989 = Paltto, Kirsti. 1989. *Guovtteoaivvat nisu*. Ohcejohka: Gielas.
- Leino, Jaakko. 2003. *Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 900. Helsinki: SKS.
- Nickel, Klaus Peter. 1994. *Samisk grammatikk*. 2. utgave. Kárášjohka: Davvi Girji o.s.
- Nielsen, Konrad. [1926–29] 1979. *Lærebok i lappisk (samisk). Bind I Grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rimmon-Kenan, Shlomith. 1991. *Kertomuksen poetiikka*. Helsinki: SKS.
- Penttilä, Aarni. 2002. *Suomen kielioppi*. [Doaimm.] Marikki Penttilä. Vantaa.
- Sammallahti, Pekka. 2005. *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- 2007. *Gielladutkama terminologija*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Sammlung = *Sammlung rhetorischer Tropen und Figuren: Figura etymologia*. <<http://www.begriffe.de/rhetorik2.htm>> [21.06.2006],

- <<http://www.sondershaus.de/rhetorik-bongartz.pdf>> [17.05.2009]
- Setälä, E. N. 1926. *Suomen kielen lauseoppi oppikouluja varten*. 11. prentehus. Helsinki: Otava.
- Tammisto, Maarit. 1991. *Kertoja ja lukija Veijo Meren romaanien rakenteissa*. Girjjäläšvuoda lisensiähttabargu. Oulun yliopisto: Kirjallisuuden ja kulttuuriantropologian laitos.
- Tauli, Valter. 1968. *Introduction to a Theory of Language Planning*. Acta universitatis Upsaliensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia 6. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Tidner, Erik 1985. *Latinsk grammatik*. Andra upplagen. [Solna]: Esselte studium.
- Visapää, Laura. 2002. *Finiittiverbittömien infinitiivikonstruktioiden affektisista käytöistä ja rakenteesta*. Pro gradu -dutkanuš. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2008. *Infinitiivi ja sen finiittisyys. Tutkimus suomen kielen itsenäisistä A-infinitiivikonstruktiosta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1181*. Helsinki: SKS.
- Yli-Vakkuri, Valma. 1986. *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turku: Turun yliopisto.

Sáhtta go gáđašvuotta leat mielde sealluheamen báikegotti árbevieruid?

Lill Tove Fredriksen

Mii lea gáđašvuotta?

Jovvna-Ánde Vest románatrilogiija *Árbbolaččat* viiddis tematihkka ja dárkilis persovdnagovvadásat addet girjjálašvuodadutkái ollu teakstalahkanvejolašvuodaid. Mu dutkosa ulbmil lea guorahallat románaráiddu persovnnaid sosiála gaskavuodaid ja dynamihka ja sin birgenstrategiijaid. Mun geahčadan dasto golmma dásis *Árbbolaččat*-ráiddu persovnnaid gaskavuodaid: ovttaskas olmmožin, báikegotti joavkolahttun ja stuorra-servodaga ektui. Dán artihkkalis geahčadan gáđašvuoda doaimma ja erenoamážit mo váldopersovdna Heaika ovttaskas olmmožin ja báikegoddelahttun birge gáđašvuodain. Mun lean välljen dan dahkat danin go dat lea oassi ráiddu persovnnaid sosiála gaskavuodain ja govvida oasi sin birgenstrategiijain. Deattuhan dattege ahte gáđašvuotta ii leat dán ráiddus makkárge eksplisihtalaš tematihkka. Dat lea oasis man lean fuomášan logadettiin románaid. Servodagas lea gáđašvuotta muđui dábalaš oassi eallimis. Sámi girjjálašvuodas lea maid gáđašvuotta ja muđui ge olbmo ja servodaga sevdnjes bealit govviduvvon viehka eksplisihtalaččat. Gáđašvuotta lea erenoamážit ollu govviduvvon sámi prosas. Jovvna-Ánde Vest spiehkasta das *Árbbolaččat*-ráidduin. Son lahkona dán fáddái várrugasat, ii ge atte gáđašvuoda jitnii guovddáš saji.

Jearan de mii lea gáđašvuotta? Leat go das dušše negatiivva konnotašuvnnat, nu mo sámi sátnevájas ”Ii gáhtaša gákti guhko” govvida, vai sáhtta go dulkot gáđašvuoda eará horisonttas? Veadjá go nu ahte gáđašvuoda duohken maid sáhtta leat eará go guoržžu ja bahás vuoigŋa, ja ahte lihkku čuovvu su gean gáđaštit nu mo maddái lean gullan muhtima dadjamin? Teorijaveahkkin geavahan Davvi-Amerihká girjjálašvuoda dutki Arnold Krupat etnokritihkalaš lahkanaanvuogi. Son lea dutkkadettiin Davvi-Amerihká (USA) álgoálbmotčáppagirjjálašvuoda dujiid ja iešbiofrafiiijaid vuodđudan etnokritihkalaš teakstalahkaneami mas son deattuha ahte siskkáldas kultur- ja kontekstaáddejupmi lea dehálaš dutkanprosessii. Krupat mielas ii heive lohkat Davvi-Amerihká álgoálbmotiešbiofrafiiijaid dušše antropologalaš ja psykologalaš lahkanaanvugiin, mii ii livčče albma teakstalohkan:

Sáhkavuoruiin sáhkkan.

Sámegiela ja sámi girjjálašvuoda muhtin áigeguovdilis dutkanfáttát.

DIEĐUT 1/2009. Sámi allaskuvla 2009. 145–155.

”[...] instead, tautological exercises in the ”discovery” of literary ”evidence” for psychological or anthropological ”truths” already found elsewhere, as if autobiography were no more than a museum of the self where one could peer through language as through the transparent glass of case” (Krupat 1991, 175).

Ii su mielas buhtes formalisttalaš posišuvnna ge heive geavahit. Das iešbiografijja livččii duššefal lohkama figuvra: ”[...] an effect of language, and as such, can provide no reliable information about selves—or about anything else” (Krupat 1991, 175). Krupat jearrá dasto mo sáhtta ovttahttit realisttalaš ja referensiealla lohkama ja buhtis lingvisttalaš ja figuvralaš lohkama? Son árvala lahkananvuogi mas son addá ođđa mearkkašumi retorihka *metonymiija*- ja *synekdoka*-doahpágiidda. Dát doahpagat govvidit rievtti mielde giellafiguvraid. Krupat oaivvilda ahte dat sáhttet metaforalaččat maiddá govvidit gaskavuodaid subjeavttaid / ovttaskas olbmuid ja earáid/servodaga gaskkas. Metonymiija deattuha oassi–oassái-gaskavuoda, mas lea sáhka subjeavtta dahje ovttaskas olbmo iežas eallimis dahje su gaskavuodas eará subjektii dahje ovttaskas olmuide. Synekdoka fas deattuha oassi–ollisvuhtii-gaskavuoda. Subjeakta dahje ovttaskas olmmoš relatere iežas eallima eará sosiála, kollektiivva joavkkuide. (Krupat 1991, 176; 1992, 211–214). Krupat dadjá ahte dát tropateoriija lea ávkkálaš go dat buktá vejolašvuodaid dulkot mo muhtin ”ieš” (*speaking of the self*) lea govviduvvon teavsttalaččat (Krupat 1991, 177). Áiggun artihkkalis geavahit dán teoriija veahkkin guorahallat čáppagirjjálašvuodateavsttaid persovnnaid gaskavuodaid iežaset eallimii ja eará olbmuid ektui.

Árbbolaččat-ráidu

Jovna-Ánde Vest románatrilogiija *Árbbolaččat* govvida sámi giláža Máhte báikki eallima 1950-logu loahpas gitta 1980-lohkui. Románat ilbme jagiin 1996, 2001 ja 2005. Trilogiija nubbi oassi oaččui Sámiráđi girjjálašvuoda bálkkašumi 2003:s. Goalmmát oassi nammaduvvui 2006 Davvi-riikkaid ráđi girjjálašvuoda bálkkašupmái ja lea jorgaluvvon ruotagillii (*Arvingarna*, 2006). Čáli lea Roavesavvonis eret, Suoma bealde Deanujoga. Son lea orron Parisas badjel 20 jagi ja lea almmuhan oktiibuot guhitta romána. Son lea maid čállán artihkkaliid sámi áššiid birra ja jorgalan moanaid girjiid sáme gillii.

Maŋŋil go Vest čálii guokte romána mat eai leat čadnojuvvon mange sámi birrasii, de lea son *Árbbolaččat*-ráidduin fas máhccan ruovttuguovllu birrasii, mii lea sullii seammá biras go su vuosttas románas *Čáhcegáddái nohká*

boazobálggis (1988). Ráidu lea kollektiivva báikegodde-girjjálašvuohta. (Gaski 2005, 27.) Dáhpáhusat ja duogáš leat smávva boaittoheale gilázis Máhte báikkis, Davvi-Suomas. Duiskkalaččat eai boaldán Máhte báikki viesuid nuppi máilmmisoađi loahpas. Boares seilon visttit leat mielde ráhkadeamen dološ, rievddakeahtes birrasa muitalusa jutnii, mii heive bures oktii persovnnaid eallimii: sii leat dálloallit ja ellet muđui ge árbevirolaš lotnolasealáhusain. Lohkki oažžu diekkár dovddu ahte báikkis ii leat olus mihkkege rievdan don doloža rájes. Ođđaáiggi rievdadusat dattege gululdaga váikkuhišgohtet Máhte báikki eallimii maid. Kuokkanen (2007, xi) mielde historjádutki Veli-Pekka Lehtola čállá ahte Suoma beale Deanujoga sápmelaččat elle gáidosis stuorra servodagas gitta nuppi máilmmisoađi rádjái, ja ahte muhtimat vel navde Suoma davimus guovllu sierra republihkkan. Máhte báiki lea ožžon nama muhtin ádjás gean namma lei Máhte. Son han ásahii giláža muhtin buolvvaid áigi. Eanas persovnnat leat Máhte mañisboahhtit. Son lei váldopersovnna Heaikka áddjá. Giláža olbmuid eallin ja jurdagat hábmejít muitalusa vuodu, nu mo Harald Gaski ge čilge:

”Dego buot eará ge báikegotte-girjjálašvuohta máilmmes, lea maiddá *Árbbolaččat* ráidu viiddis tematihka dáfus, muhto olbmot ja áššit maid bokte áššit govviduvvojít lea geográfalaččat gárži – dás vuosttažettiin oidnojuvvon Máhte báikki olbmuid eallimiid ja vásáhusaid bokte.” (Gaski 2007, 27.)

Gaskal 1950 ja 1980 ledje stuorra rievdadusat Suoma majoritehta servodagas. Mañnil nuppi máilmmisoađi leavai ođasmahttin vuoigŋa maiddá Suoma davimus guovlluide. Mañnil nuppi máilmmisoađi sápmelaččat ieža maid áŋgirušše dasa, vai sii ge ožžo buoret infrastruktuorra ja oasi sosiála ovdáneamis. 1950-logus radikaliserjuvvui Suoma beale sámi politihkalaš lihkađus ja politihkkarat cuiggodišgohte moderniserenproseassa váikkuhusaid, erenoamážit skuvlasystema. Geainnut huksejuvvojedje, eanandoallu mekaniserjuvvui dađistaga eambo, ja nuorat fárregohte máttás oahpu dahje barggu dihte. (Nyyssönen 2008, 112–135.) *Árbbolaččat* ráiddus oaidná dáid rievdadusaid iešguđet persovnna eallima, jurdagiid ja gaskavuodaid bokte. Ráiddus beassá lohkki omd. diehtit mo váikkuha go Máhte báikái boahťa vuosttas biila ja go olbmot oažžugohtet elrávnnji viesuide. Ođđaáiggi rievdadusat buktet sihke ovdamuniid ja hástalusaid. Muhtimat birgejit viehka bures ođđaáiggi hástalusaiguin, earát gis eai birge nu bures.

Váldopersovdna Heaika árbbolažžan

Váldopersovdna Heaika lea *Árbbolaččat*-ráiddu álggus áidna guhte lea fáren eret Máhtebáikkis ja dasto máhccan ruovttoluotta. Heaika fáre nuorran, maŋŋil nuppi máilmmisoađi, stuorát gávpogii Mátta-Suomas gos son orru muhtin jagiid. Dál son oroda eatnis boares viesus man son árbii go su eadni jámii. Son ii bargga dálloalloin, nu mo earát Máhtebáikkis. Su prošeakta lea baicce čállit girjji Máhtebáikki historijjá ja olbmuid birra. Dan son sáhtta bargat go son lea árben eatnis viesu ja ruhtabihtá. Heakkas lea mángga dáfus viehka ollu lihkku go lea sáhka árbeáššiin. Son bajásšaddá áhči haga ja gillá mánnán dan dihte. Liikká son áhčis maid árbe eatnamiid go dat jápmá. Áddjá lea boarásmanáiggis ožžon heajos oamedovddu ja áigu juobe juoidá dahkat bártne ovddas gean son, náitalan olmmoš, ii goassege dovddastan iežas bárdnin. Ii ge Heaikka eadni goassege muitalan bárdnásis gii lei su áhčči. Lei oainnat dan áiggi stuorra heahpat oazžut máná olggobeal náittosdili. Easkka go áhčči jápmá, de Heaika viimmát beassá diehtit gii lei su áhčči. Dalle son maid ádde eambo manne su eadni ii muitalan sutnje gii son lei.

Gáđašvuoda doaibma árbejuohkoáššiin

Eatni árbi ja Heaikka seastevaš eallin dahká ahte son sáhtta bargat dan maid son eanemusat háliida: jearahallat olbmuid Máhtebáikki olbmuid historijjá birra, jurddašaddat dieđuid ja muđui eallima birra ja bargat iežas girjjiin. Ii oktage gáđaš Heaikka eallima dán dáfus, muhtimat dušše imaštallet goas Heaika fidne albma bargguid. *Árbbolaččat*-ráiddu vuosttas oasis Heaikka vilbealle Ánde háliida veahkkin gávdnat vilbeallái albma bargguid:

– Na mo Heaika leat vásitan guhkes sevdnjes skápma? – Dat dutká ja čállá, logai Áhkku. Heaika nivkalii ja moddjii. – Muhto dainna ii eale, dajai Ánde. Gulamat Heaika, mun dat gal gávnnašin dutnje barggu. Dál leat geaidnobarggut ja mun dovddan daid meastáriid. Ovtta albmái gal gávdno álo atnu. Ja dasto dát huksenbarggut, beasašit sihkkarit veahkkin snihkkáriidda. – Ii Heaika leat mihkkige gohčostagaid, dajai Áhkku. Heandarát geahčastii Heikii, burskkihii čaibmat ja jávkkihii gámmárii. – Geasi áigge dieđusge barggašit maid ieš háliidat. Guolástat, murjet, geasi áigge lea ollu dahkamuš. – Giitu ollu rávvagiid ovddas. In bala albma barggus, jearaldat ii leat láikodagas. Don it ádde, itge leat áidna, naba ieš? (ÁI, 9–10).

Ráiddu nuppi oasis leat dáhpáhusat 1960-logu loahpas gitta jahkái 1975.

Girjji álggus lohkki beassá diehtit ahte Heaikka áhčči jápmá ja Heaika árbe sus eatnamiid. Ii oktage Máhte báikkis gáđaš dan ge, olbmot baicce hállet das mo fáhkkestaga lea šaddan nu ahte Heaika gullá báhppasohkii. Ii ge dalle leat váttis áddet ahte Heaika lea dakkár olmmoš guhte máhtta dutkat ja čállit. Dán govvida Birgget, Ándde eamit:

– Nu ahte jos duođa hálla de áidna hearrá dán báikkis lea Heaika, bohkosii Birgget. Ja dál aitto árbii áhčis, nu buorre sajis vel logai Sire daid eatnamiid. Dat lei gal buorre ahte geavai nie somájit, in gáđaš gal in veaháge. Ja ammal Hemmosge vel rišita juoidá Heikii. (Á II, 29.)

Hemmo lea Heaikka eanu ja kránnjá. Maŋŋil go Hemmo eamit Riittä jápmá, de lea Heaika divššodan boares ednos. Dát lea sus nubbi buorre sivva manne son ii váldde albma bargguid. Hemmo lea áidna olmmoš geasa Risten oskkildii mitalit gii máná áhčči lei, ja son lea álo fuolahan ja dorjon Heaikka. Ii ge Hemmo ge fuola earáid go Heaikka skihpárin, dál go ieš ii nácke šat nu ollu. Hemmo háliida rievtti mielde addit olles opmodaga Heikii, muhto Heaika ii mieđa dasa. Son deattuha ahte ii son leat áidna guhte fuolaha Hemmo, ja son bajida erenoamážit Birggeha, gii buhtista viesu ja buktá sutnje biepmu:

– Leamašhan earátge. Ieš gal bajidivččen Birggeta buohkaid earáid ovddabeallái. Jos ii Birgget de maŋga buori livččiime gal ohcalan. – Veahketan gal lea Birggetge, mieđihii áddjá. Mus eai leat alddán mánát, ášši lea diekko bokte ortnegis. Lean juo guhká jurddašan ahte don leat dat rivttes olmmoš dállostallagoahtet das mu maŋjá. – Leago dat oalle jierbmájit jurddašuvvon, na maid earát dasa? (ÁII, 32.)

Heaikka vástáduš ii leat ádjá miela mielde, muhto Heaika lea dán áššis viehka jierbmái: son ii leat dása áidna árbbolaš, sus leat eará vilbealit ge geain leat seammá vuoigatvuodát. Mun dulkon su vuostemiela dan láhkái ahte son galgá boahteáiggis maid orodit ovttas dáid olbmuiguin, áinnas soabalašvuodas, ja dál ferte son gávnnaht mo bargat vai báikegotti ráfi seailu. Heaika čohkke buot árbbolaččaid ja Hemmo vai árbejuohku dahkkošii ráfálaččat, amas oktage goksot ja vai buot lea ortnegis ovdal go Hemmo jápmá. Vilbealit soabadit dasto mo árbejuohku šaddá. Visti galgá omd. Issáhii. Lemeha ja Ándde eamidat eai leat seammá oaivilis. Gutnel, Lemeha eamit, lei jurddašan alccesis feara maid Hemmo visttis, ja son dadjá ge dan. Birggehis leat maid oaivilat dán áššái:

Birgget vázzáladdá ovddos maŋás stobus iige leat duhtavaš evttohussii, sus leat velge nu bures mielas dat lohkameahtun láhtte-

kustemat ja eará barggut, main ii lean vel ožžon giitosa. Manjimuš diggiid son lei dávjjit ja dávjjit jurddašan Hemmo vistti, dat lei buorre visti, die livččii soapmásii ruoktu, millii bođii vuosttasin Heandarát. Oppa máilbmi orui nu vuoigatmeahttun Birggeha mielas. Buohkat hálle dušše Heaikkas nugo dát livččii okto dikšon Hemmo, dat lei čáhppes gielis, son dat lei ieš buot eanemus áittardan Hemmo, muđui gal livččiiga juo áigá jápmán nealgái. (ÁII, 56.)

Birgget dovdá ahte su bargu, mii gullá eanet nissoniid árbevirolaš bargguide, ii oaččo árvvu maid ánsšása, ii goitge Hemmos. Son dattege ii jietnat maidege, ja vilbealit soabadit loahpas. Sáhtta jearrat govvidit go Birggeha jurdagat vuoiggalašvuodadovddu vai gáđašvuoda? Su jurdagat goit bures govvidit mo báikegoddi sáhtášii biedganit jos dákkár áššiin ii soabat, vaikko ii buot čoavdašuvvo buohkaid miela mielde. Juona muitaleaddji bokte Heikii addojuvvo gudni go vilbealit mearridit árbejuogu soabalašvuodas: ”Juohku lei Heaikka vuodđobarggu dihte čoavdašuvvamin johtileappot go livččii gáddán” (ÁII, 57). Heaika čájeha dán áššis ahte son berošta báikegotti dilis, ja su válljemis ja láhttemis deattuha iežas gaska- vuoda báikegoddái. Gáđašvuolta šattašii negatiivva vuostefápmu mii sáhtta buktit heajos vuoinŋa olles báikegoddái. Sutnje ovttaskasolmmožin maid šattašii váddáset eallin jos son válddášii olles Hemmo árbbi, nugo Hemmo álggos ieš dáhttu. Heaikkas lea, nu mo lean juo namuhan, mángga dáfus viehka ollu lihkku árbeáššiin. Hemmo-edno árbeáššis Heaika čájeha ahte son ferte váruhit amas su lihkku jorggihit guoržžun. Su áigumuš eastadit gáđašvuoda guoská maiddái su siidaguimmiide. Heaikka válljen guoská sutnje sihke báikegoddelahttun ja ovttaskas olmmožin. Dás lea dehálaš deattuhit ahte Heaikka eallin spiehkasta viehka ollu eará siidaguimmiid eallimis. Go son orui gávpogis, de son váccii veaháš skuvlla ja barggai doppe muhtin áiggi. Son lea earáid ektui oahppan olmmoš, ii ge leat dálloodoalli nu mo earát Máhtebáikkis. Su oahppu ja eallinvuohki dahket ahte son muhtimin lea dego olggobeale olmmoš, vaikko son lea fuolki ja lea bajásšaddan Máhtebáikkis. Dialoga Ánde ja Heaikka gaskkas govvida dán dili:

– Mu eallimis eai dahpátuva stuorra áššit, himihii Ánde. Olbmot huksetit ođđa dáluid ja divutit boares visttiid mat leat soađi áigge báhean vahágis boalddekahtta. –Liikotgo iežat bargui? Ánde vilppasta vilbeallásis iige ádde maid nubbi dainna oaivvilda. – Heaika háliida diehtit leatgo huksenbarggut dakkár mielamielbarggut, čilgii Birgget boadnjásis. – Mus leat jearran mánggalágan áššiid muhto diekkára eai goassige. Huksenbarggut leat áidna maid máhtan bures, in leat garraseamos buollašiid áiggege vašutan iežan barggu. De bargga Birgget vuoššastit Heikii albma káfe. (ÁI,10.)

Vaikko Heaika máŋgga dáfus eallá olggobeal báikegotti árbevirolaš eallima, de son liikká gávnna mo son sáhtá heivehit iežas doaimmaid báikegotti eallimii. Son vázzá viesuid mielde ja jearaha sin geat dovdet guovllu historjjá. Dasa dárbbáša son olbmuid buorredáhtolašvuoda ja luohttamuša, muđui sii eai mital sutnje dan maid son dáhttu diehtit. Heaikka vázzin dás symbolisere su áigumuša leat oassin báikegottis, leat das siskkobealde. Seammás dat symbolisere su friddjavuoda ovttaskas olmmožin, sihke intellektuálalaččat ja ekonomalaččat. Son sáhtá leat olggobealde, geahčadeamen eará gili olbmuid eallima. Muitaleami juotnadásis lea maid vuogas ahte Heaikkas lea eará eallinvuohki ja rolla go muđui Máhtebáikki persovnnain: Heaikka rolla šaddá muitaleaddji gaskaoapmi go son árvoštallá giláža eallima. Son sáhtá deattuhit iežas olggobeal posišuvnna go sus lea veahá gaska earáid eallimii, seammás go son maid eallá sin gaskkas ja dan láhkái maid doaibmá báikegotti siskkobealde.

Hemmo árbeáššis ja čállinbarggu dáfus Heaika nagoda bures váldit vuhtii iežas beroštumiid. Earáide Heaika ii goassege mital maidege iežas persovnnalaš jurdagiid ja áibbašemiid birra. Heaikka jurddašaddamiid ja beaivegirjemerkestemiid bokte lea dušše lohkki gii oazžu viidáset gova dáhpusain ja Heaikka iežas dovduin. Dán oktavuodas ovddastit Heaikka válljemat vissis metonymalaš gaskavuoda. Nuppe dáfus Heaika čatná iežas eallima ja eallinprošeavtta, mii lea su čállinbargu, báikegotti oktasaš dárbbuide ja soabalašvuhtii. Heaikka válljemiin namuhuvvon oktavuodaŋ lea dan dihte čielga synekdokalaš deaddu.

Dan maid lean dán rádjái geahčadan, lea čadnon gáđašvuoda negatiivva konnotašuvnnaide. Jearan dasto sáhtá go gáđašvuoda duohken leat eará go guoržžu, ja sáhttet go das leat positiivva dahje produktiivva konnotašuvnnaid maiddá? Mun čujuhan fas Birggeha jurdagiidda: ”Buohkat hálle dušše Heaikkas nugo dát livččii okto dikšon Hemmo, dat lei čáhpes gielis, son dat lei ieš buot eanemus áittardan Hemmo, muđui gal livččiiiga juo áigá jápmán nealgái” (ÁII, 56). Mii lea maid Birgget rievtti mielde dás dadjá? Son dadjá hui čielgasit ahte jos son ii lean fuolahit boares siidaguoimmis Hemmo, ja Heaikka maid, de leigga goappašagat jápmit nealgái, ja dan dihte Birgget iežas mielas ánsšáša árbet Hemmo viesu. Dan maid son maiddá dadjá, man sáhtá implisihtalaččat dulkot linjjáid gaskkas, lea ahte Heaika ii leat okto dikšon Hemmo. Gilis siidaguoimmit beroštit nuppiineaset ja fuolahit guhtet guimmiideaset. Birgget dáidá suhtus jurddašan nu mo dahká, muhto dat lea maiddá vuohki mitalit ahte Heaika maid gullá sidjiide, báikegoddá, nu mo eará siidaguoimmitge. Son bajida dasa lassin nissonolbmo dehálaš rolla servodagas fuolahuspersovdnan, ja addá dan árvui synekdokalaš deattu. Dás lea siidaguoibmi hui vuogas sátni geavahit go dat čujuha dološ sámi siidasystemii, man mielde Máhtebáikki eal-

lin mángga dáfus doaibmá. Siidasystema doaimmai dan láhkái ahte buohkat galge fuolahuvvot, vaikko omd. ieža eai nákcen mannat bivdui. Goah-tegearret, siiddastivra, mearridii sálašjuogadeami nu ahte juohkehaš galgai oážžut iežas oasi (Solbakk 1994, 64; Solbakk & Muladal 2007, 80–84). Heaika doaibmá čoaikkimis siiddaisidin guhte bearráigeahččá ahte buohkat ožžot iežaset oasi árbbis. Hemmo ballá das ahte sudno Riittä opmodat biđejuvvo, muhto Heaika baicce oaivvilda ahte opmodat šaddá buohkaide buorin; sihke ávnnaslaččat ja sosiálalaččat.

Mañimuš árbeášši mas Heaika maid šaddá árbbolaš, lea go su vilbeale, Issát rohki mánát mearrideaba ahte Heaika galgá buot árbet, earret ovttá boares bartta. Dán mearrádusa lea muhtumiidda váttis dohkkehit:

Jearaldagas lei liikká viehka opmodat. Fáhkes diehtu sehkkii mealgat giláža eallinráfi ja bajidii mánggalágan gažaldagaid. Manin árbi manai dušše ovttá olbmui? Eaigo sii earát lean seammaláhkai dohkálaččat árbbolažžan go Heaika? Erenoamážit Birggetguovttos Siriin dovddaiga iežaska mañisboahhtiid govssáhallas dán áššis. Soai eaba sáhttan áddet manin buot manai Heikii, mánáhis olbmui, gii lei juo ožžon áibbas doarvái dán eallimis. Ja áibbas nuvttá. (ÁIII, 152.)

Dán áššis eaba leat dušše Birgget guovttos Siriin geaidda lea váttis dohkkehit árbeášši mearrádusa, vaikko eará namat eai namuhuvvo. Dás lea gáđašvuolta viehka eksplisihhta, muhto mun jearan sáhttet go gáđašvuoda doaimmas dán oktavuodas maid leat produktiivva bealit? Dás boahhtá ovdan ahte nissonguovttos eaba vuosttažettiin jurddaš iežaska, muhto baicce mánáideaskka. Dat mii deattuhuvvo buorebut dán oktavuodas go Hemmo árbejuogus, lea manne Heaika, guhte lea mánáhis olmmoš, galgá visot oážžut. Dasa lassin son lea juo buresbirgejeaddji olmmoš, ja galgá vel nuvttá eanet oážžut. Dán sáhtta dulkot materialisttalaš jurddamállen Birgget guovtto Sire beales. Jearaldat masa in čiekŋut dán vuoru, lea manne Heaika oážžu nu ollu luohhtámuša ja válljejuvvo árbbolažžan. Áiggun dušše geažidit dulkonvejolašvuoda: Go Birgget ja Sire navdiba ahte Heaika oážžu buot dán nuvttá, de dat lea duohta jos jurddaša materialisttalaččat árbbi hárrái. Nubbi bealli lea man ”nuvttá” Heaika rievtti mielde lea ožžon dan maid lea ožžon eallimis. Sus lea mángga dáfus leamaš váddáset eallin go mánggasis earáin Máhte báikkis. Nubbi bealli lea maiddái man ollu vuoiñjalaš doarjaga ja áddejumi Heaika attii vilbeallásis dalle go son elii. Dakkár ”kapitálas” lea eará árvu go dat mii gullá olmo materialisttalaš dárbbuide. Dat guoská eambo olbmuid lagas gaskavuhtii, vaikko praktihkalaš veahki ja rávvagiid duohken sáhtta leat ollu vuoiñjalaš ja ustiláš buorredáhtolašvuolta.

Sáhttá dadjat ahte materialisttalaš oaidnu dán oktavuodas deattuha eadni–mánná-gaskavuoda ovttaskas olbmo dásis, ja vuoiŋjalaš doarjja deattuha Heaikka ja Issáha gaskavuoda, mii maiddáa doaimmá ovttaskas olbmo dásis. Sáhttá maid dulkot nissonguoktá reakšuvnna dan láhkái ahte soai atniba jápmán fuolkki opmodaga soga ja báikegotti oktasaš kapitálan. Opmodat šattašii dalle buohkaide buorrin. Árbi livččii buorre veahkkin nuoraide ja earáide geat eai leat vuos háhkan alcceseaset nu ollu ávnaslaš opmodaga. Dát doaimmá jos oamehasrohkis eai leat mánát alddis dahje jos mánát orrot guhkkinn eret, eai ge ieža áiggo váldit árbbi. Jos jurddaša vel viidáseappot, de árbi maid symbolisere báikegotti boahhteáiggi: jos nuorra olmmoš árbe vistti dahje eará opmodaga, de lea dilli nie láhččojuvvon ahte nuorrageardi dáidá bissut Máhtebáikkis. Dán ákka mielde lea buorre birgenstrategiija juogadit árbbi nuoraid várás. Nu mo Birggeha isit, Ánde, nu vuohkkasit ge dadjá: ”Gárvása alde lea álki álgit, moai álggiime duššis” (ÁIII, 66). Árbeášši reakšuvnnaid duohken sáhttá vuohttit sihke balu ja birgenhálu. Go sihkkarastá iežas mánáid ávnaslaš árbbi, de dat addá vanhemiidda oadjebasvuoda boarásmanáiggi ja gilázii boahhteáigedoavaga. Dát dulkon deattuha eatni ja máná gaskavuoda báikegoddelahttun. Árbi ii adnojuvvo dušše ovttaskas olbmui buorrin muhto olles báikegoddái, ja dat nanne synekdohkalaš gaskavuoda eanet go metonymalaš gaskavuoda. Birggeha jurdagat, maŋŋá go lea čielggaduvvon ahte su váhkarneida Biret-Káre oktan isidiin áiguba váldit badjelasaska dálu, čájehit manne oadjebasvuolta lea dehálaš sutnje:

Su rahčamat eai livččege duššás bálkestuvvon áigi. Nuorabut joatkkášedje das ovddosguvlui. Soai eaba boarásmuvašii guovttá, muhto sudno buorredili livčče áittardeamen lagaš olbmot, go eaba šat ieža birgen. (ÁIII, 67.)

Heaika ieš ii beroš das ahte sus lea stuorra opmodat, son baicce dovdá geatnegasvuoda fuolahit vistti seammá bures go ovddit isidat ge leat dahkan, ja dan láhkái sáhttá dadjat ahte Heaika gudnejahttá jápmán fulkkiid muittu:

Dál Heaika lei várra jábáleamos oppa gilis, son go lei mánggagardásaš árbbolaš. Sus ledje moadde ássanviesu, viiddis eatnamat, ruhta báŋkokonttus. Ieš ii atnán dan nu stuorra áššin, dušše ealašii ovdeš vuogi mielde. Bivddii guoli, čálašii beaivit Heargenjár-Lásse birra ja mearkkui ihkku bajás iežas ja guovllu eallima. Dahje dušše lei. Su oinnii dávjá barggadeamen árbeviesu birrasiin. Rábui šilju, čorgii rándaha ja dutkkadii báikkiid. (ÁIII, 152.)

Mo birget gáđašvuodain

Dán artihkkala *Árbbolaččat*-osiid guorahallan orru čájeheamen ahte gáđašvuodas sáhttet leat produktiivva bealit maid, ii ge dušše guoržžu. In jurddaš oppalaččat, muhto dán konkrehta girjjálašvuoda ovdamearkka. Go Birgget ja earát gáđaštit Heaikka namuhuvvon árbeáššiid oktavuodas, de sáhttá maid implisihtta oaidnit fuolahusdovddu siidaguimmiid, nuoraid ja báikegotti boahhteáiggi ektui. Nuppi dáfus sáhttá dulkot gáđašvuoda váikkuhusaid produktiivva beallin. Jurddašan dás man láhkái Heaika duostu ja čoavdá árbeáššiid hástalusaid jirpmiin ja govttolašvuodain. Heaika muđui-ge doaibmá govttolašvuoda symbolan: son ii beroš ávnnaslaš dávviriin, son ii stajit ruđa, son veahkeha earáid jos lea dárbu ja jos ieš nákke. Soai Hemmoin leaba maid loahpas áidna olbmot Máhte báikkis guđet eaba gáro elrávnnji bidjat iežaska viesuide, Heaika eanemusat danne go Hemmo ii bija. Heaika lea vuollegaš almmái, son ii bajit iežas skuvlamáhtu. Go olbmot jerret su čállinbarggu birra, de son ii ráhkat das stuorat ášši: ”– Heaika lea girjji čállimin, mitalii Áhkku. – Vehá ruccistan dušše. Ii dat leatban dan veara ahte gánnet ášši ráhkadit.” (ÁI, 25.) Dá lea gis Heaikka vuohki deattuhit ahte son ii leat nu erenoamáš vaikko son čállá girjji, ii ge leat dálldoalli. Son unnida iežas rolla oahppan olmmožin ja nanne implisihtta iežas saji báikegottis. Vuollegaš, govttolaš almmájin lea Heaika gávnahan mo son sáhttá birget báikegotti dásis siidaguoibmin ja ceavzit ovttaskas olmmožin vai beassá čađahit iežas čállinprošeavtta ja muđui ge eallit eallima iežas lági mielde. Loahpas de geardduhan ahte jearaldat lea: sáhttá go gáđašvuoda doaibma leat eastadit gáđašvuoda, ja dakko bokte leat mielde sealluheamen báikegotti vieruid ja olmmošlaš gaskavuodaid? Dát oassi lea goitge mielde loktemin váldopersovnna Heaikka čehppodaga garvit gáđašvuoda ja dakko bokte váttisvuodaid, ja dat čájeha oasi su birgenstrategiijain.

Gáldut

Materiála

ÁI = Vest, Jovnna-Ánde. 1997. *Árbbolaččat*. Kárášjohka: Davvi Girji.

ÁII = Vest, Jovnna-Ánde. 2002. *Árbbolaččat. Nubbi oassi*. Kárášjohka: Davvi Girji.

ÁIII = Vest, Jovnna-Ánde. 2005. *Árbbolaččat. Goalmmát oassi*. Kárášjohka: Davvi Girji.

Girjjálašvuohta

- Gaski, Harald. 2005. Jovvna-Ándde Vest Árbbolaččat-trilogiija. – *Sámis. Sámi čálakultuvrralaš áigečála* 1, 26–28. Kárášjohka: Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleaddjiidsearvi.
- Krupat, Arnold. 1991. Native American Autobiography and the Synecdochic Self. – *American Autobiography. Retrospect and Prospect*. [Doaimm.] Eakin, Paul John. London: The University of Wisconsin Press.
- 1992. *Ethnocriticism, ethnography, history, literature*. Berkely: University of California Press.
- Kuokkanen, Rauna. 2007. *Reshaping the University. Responsibility, Indigenous Epistemes, and the Logic of Gift*. Vancouver & Toronto: UBC Press..
- Nyyssönen, Jukka. 2007. "Everybody recognized that we were not white". *Sami Identity Politics in Finland, 1945–1990*. Thesis submitted for the degree of Doctor Artium, University of Tromsø, Faculty of Social Sciences, Department of History.
- Solbakk, Aage. 1994. *Sámi historjá I 1600–1751*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Solbakk, Aage & Rune Muladal. 2007. *Čáhcegáttesámiid kultuvra. Den elvesamiske kulturen. Várjjat Sámi Musea Čállosat / Varanger Samiske Museums Skrifter*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.

Abstracts

The Computer and the Variability of Language – Linguistic and Pedagogical Issues

Lene Antonsen, Biret Ánne Bals Baal, Saara Huhmarniemi,
and Trond Trosterud

The Centre of Sámi Language Technology at the University of Tromsø has produced several pedagogical computer programs with lexical and grammar tasks for North Sami. The OAHPA!-programs are based on language technology, and they are not connected to specific textbooks. This article looks at three of the pedagogical programs, and the pedagogical idea behind the programs, their possibilities and restrictions.

Our vision is that the computer will instruct the user in the same way as a teacher, even though the user makes use of the variability in the language with respect to both dialect and syntax. The teacher is able to consider every aspect of a learner's language, and she can differentiate between ordinary spelling mistakes and grammar mistakes. In her instructions, she is able to refer to the exact area that the learner does not master. Instructions provided by a computer should be equally accurate and helpful to the user, but computers face some difficulties. This article looks at some of these difficulties and how they can be solved.

One such difficulty is that ordinary spelling mistakes can result in forms that, while incorrect in the present situation, are existing lexemes or existing inflected forms of lexemes with other denotations. It is important that the instructions offered by the computer refer to spelling mistakes in these cases. Instructions about inflectional forms are not helpful as long as the user thinks she has used the required form. In order for the computer to be able to provide good grammar instructions, many aspects of grammar and syntax must be formalized, and this article looks at some of the possible ways to do this.

Nominal Stem Classes in Child Language

Biret Ánne Bals Baal

This article looks at the development of nominal stem classes in child language. The material was collected from four children between the ages of 5 and 8, speaking the Guovdageaidnu dialect of North Sami. The children participated in a wug-test like experiment, with actual words instead of nonsense words. The purpose of this test was to elicit word pairs, of which one would be in the strong grade and the other in the weak grade. There are three stem classes for nouns in North Sami; bisyllabic nouns, trisyllabic nouns, and contracted nouns. The classes are determined according to the number of syllables in the word-final foot, as well as according to gradation between cases. With respect to syllable count, there are two types; the bisyllabic and the trisyllabic type. The bisyllabic type nouns have two syllables in the word-final foot, whereas the trisyllabic type nouns have three. Contracted nouns pattern with bisyllabic nouns in this respect. When it comes to gradation, there are also two types of stems. In the bisyllabic type, the nominative singular is in the strong grade, while all the plural cases are in the weak grade. In the trisyllabic type, nominative singular is in the weak grade, whereas all the plural cases are in the strong case. In this respect, the contracted nouns pattern with trisyllabic nouns. In other words, the contracted nouns do not have a distinct type. This article shows that the pattern of contracted nouns is a late acquisition in children, and that these nouns tend to be analyzed as bisyllabic or trisyllabic. Trisyllabic nouns can be analyzed as bisyllabic, but this is rather uncommon in older children. The bisyllabic pattern is the most salient in children, and bisyllabic nouns do not normally change class membership. The few occurrences in which bisyllabic nouns are analyzed as trisyllabic, are all instances of inflectional suffixes reanalyzed as stem consonants.

Can Envy Contribute to Conserving the Traditions of a Local Community?

Lill Tove Fredriksen

This article focuses on the function of envy as it is depicted in the trilogy *Árbbolaččat* ("The Heirs"), written by the Sami novelist Jovnna-Ánde Vest. The post-World War II narrative is set in Máhte báiki, a remote Sami

village in Northern Finland. In much Sami prose, envy and other dark sides of life are presented quite explicitly and harshly. This is not the case in the *Árbbolaččat* novels, where envy is an implicit theme that contributes to the social relations between the characters. This article focuses primarily on the protagonist Heaika's way of coping with envy as an heir in a couple of inheritance cases in the village, and how this forms part of his coping strategies at a personal level and as a member of the local community. The literary critic Arnold Krupat's understanding of the terms metonymy and synecdoche are useful theoretical tools in the interpretation of coping strategies in *Árbbolaččat*. The main question in the article is: Are there only negative connotations associated with envy, or could there also be productive forces within the function of envy? The article aims to argue that the notion of envy in *Árbbolaččat* also reveals a sense of unity and a way of avoiding the problems envy can bring into a small community.

Adnominal Demonstrative Pronouns in North Sami Texts

Outi Guttorm

This paper discusses the pragmatic uses of adnominal demonstrative pronouns in North Sami texts. In linguistics, the pragmatic uses of demonstratives are commonly divided into exophoric and endophoric uses, and the endophoric use is further subdivided into anaphoric, discourse deictic and recognitional uses (see e.g. Diessel 1999). The exophoric use is usually related to concrete conversational situations. This paper demonstrates how adnominal demonstrative pronouns in the North Sami language are used exophorically in text, in instances when the endophoric use is most common. The exophoric use appears in citations of narrated situations, hypothetical situations, and in references to the book that the writer is writing, or to the place where the writer or narrated circumstances are located. After the exophoric use, the endophoric uses and the other possible uses of adnominal demonstratives are discussed. Besides the anaphoric, discourse deictic, and recognitional uses, adnominal demonstrative pronouns present new discourse participants and contrast between different referents, thereby elucidating the reference. They also indicate attitudes toward referents as well as point to identifiable and specific referents. In addition to these uses, adnominal demonstratives indicate spatial relations between referents and the deictic centre, according to their semantic features.

Sami Placename Research – On Linguistic and Multi-disciplinary Tracks

Kaisa Rautio Helander

The starting point of my paper is linguistic onomastics, and some main methodological issues are discussed, especially in relation to Sami onomastics. Further, the paper exemplifies how linguistic onomastics can be combined with other perspectives, thus constructing a multidisciplinary approach to research into Sami nomenclature. In this paper my doctoral dissertation *Namat dan nammii* (Helander 2008) is used as an example of the ways in which contact onomastics can be combined with geographical and cartographical theories to find new perspectives in studies of the official use of the Sami toponymy. Linguistic strategies used in creating Norwegian place names during the period of norwegianization are discussed. In the social analysis, attention is paid to the question of why Sami placenames were norwegianized.

”I Puts It Away” – Early Protomorphological Ways of Inflecting Verbs in a Child Acquiring Sami

Johanna Ijäs

In this paper, some protomorphological ways to inflect verbs in the acquisition of Sami at age 1;8–3;0 are discussed. The main focus is the forms for 1. p. sg. pres. ind. because of, inter alia, their morphophonological complexity, containing both a stem and an inflectional ending. The suffix for 1. p. sg. in adult language is an *-n* in all conjugations but the stem of a verb undergoes qualitative and quantitative changes when inflected.

The child uses the adult-like forms, such as *bijan* ’I put’, during all the period since the emergence of 1. p. sg. at age 1;9–1;10, but in addition to the adult-like forms, there are three main ways to inflect verbs in the child’s language. Using the stem without the *-n*-suffix is a typical way of inflection at the age of 2;0–2;8, such as *bija*. Almost at the same time, at 2;1–2;9, the forms for 3. p. sg. pres. ind. are used instead of the adult-like forms for 1. p. sg., such as *bidjá*. Trisyllabic and contracted verbs, that is stems without grade alternation, can be interpreted both as suffixless forms as well as forms for 3. p. sg., such as *háliida* (adult language: *háliidan* ’I

want'), *čohkká* (adult language: *čohkkán* 'I sit'). The third difference compared to adult language is the strong gradation of consonant centers in bisyllabic verbs, such as *bidjan*, but this seems to be a phenomenon that occurs less "regularly" than the other two. Some, primarily non-productive, word forms have also been recorded.

Infinitive Verb as a Dream

Marjatta Jomppanen

Traditional grammar defines a sentence as being based on a finite verb. There has been a general consensus that if the finite verb is missing, the sentence is somehow defective and might be considered a case of ellipsis. Sometimes, however, a sentence is defective intentionally. In this study, I examine the use of the North Sami *t* infinitive and its repetition in a sentence without a finite predicate. Such sentences also lack a subject. In this context, the repetition of an infinitive verb is understood as two or more infinitive phrases that occur one after the other within the same sentence or in consecutive sentences and that are not complements to one another. The repetition of the infinitive verb is intended to provide either literal interpretations (proposition) or emotional connotations. I consider the infinitive verb to be a repetition with a proposition in consecutive infinitive phrases when the repetition is motivated by ellipsis or a list of tasks. If the infinitive verbs form a case of repetition with an emotional connotation, it is no longer a question of ellipsis, but rather the expression of emotions. My research material consists of North Sami literature published in the period between 1979–1997.

Error Analysis of Sami Language Learners

Outi Länsman

The purpose of the Finnish Matriculation Examination is to discover whether pupils have assimilated the knowledge and skills required by the curriculum for upper secondary school and whether they have reached an adequate level of maturity in line with the established goals of their school.

I have studied the essay section of the Northern Sami as a foreign language matriculation examination. I have analysed the types of errors the Finnish

students make and which types of errors are the most frequent. I have also strived to find reasons for these mistakes and to describe the students' interlanguage acquisition strategies. The theoretical background for this study comprises contrastive analysis, error analysis, and interlanguage studies.

The corpus material consists of 99 essays from the Northern Sami basic syllabus matriculation examination, from 1996 through 2000. The errors found in the corpus have been organized in the following six main groups according to grammatical category: orthographical, morphophonological, morphological, syntactic, lexical, and other errors. I have also included 23 smaller groups within the main groups for different types of errors.

A total of 4526 errors were found in the corpus. The most frequently occurring errors in the essays of the Northern Sami basic syllabus matriculation examination are as follows: syntactic (26%), orthographical (26%), morphological (20%), and lexical (18%) errors. The most frequent error types were grapheme errors (20%), word choice errors (10%), gradation variation errors (10%), verb formation errors (9%), word formation errors (8%), and congruence errors (7%).

The Relevance of Semantic Roles in Language Technology

Linda Wiechetek

This paper focuses on the relevance of semantic roles in a number of natural language processing tasks, including syntactic disambiguation, machine translation, pedagogical dialogue systems, and information retrieval.

It outlines existing language technology resources for North Sami, including a morphological analyzer, a syntactic (dependency) parser, and valency resources in the form of sets and tags, and shows how a semantic role annotator can be included in the existing structure. In order to annotate semantic roles automatically, one has to make a choice with regard to the set of semantic roles to apply and the way in which roles should be assigned. Two already existing sets, one for Sami (by Pekka Sammallahti) and one for the vislcg formalism (by Eckhard Bick), the formalism used by the North Sami parser, are presented as the basis for the choices to be made. Eckhard Bick has already succeeded in constructing an automatic semantic role annotation system for the Portuguese language with

promising results. Finally, the paper shows how the annotation of semantic roles is encoded in disambiguation rules, and presents a prototype implementation together with the resulting analysis. In the future, the prototype implementation should be extended to a full-fledged implementation of semantic roles within the North Sami language technology system.

Čállit

Lene Antonsen
Romssa universitehta
lene.antonsen@uit.no

Mikko Aro
University of Jyväskylä
ja Niilo Mäki Institute
mikko.aro@nmi.fi

Biret Ánne Bals Baal
Romssa universitehta
berit.a.baal@uit.no

Lill Tove Fredriksen
Romssa universitehta
lill.tove.fredriksen@uit.no

Outi Guttorm
Sámi allaskuvla ja Giellagas-
instituhhta, Oulu universitehta
outi.guttorm@samiskhs.no

Kaisa Rautio Helander
Sámi allaskuvla
kaisa-rautio.helander@samiskhs.no

Saara Huhmarniemi
Romssa universitehta
saara.huhmarniemi@helsinki.fi

Johanna Ijäs
Sámi allaskuvla ja Giellagas-
instituhhta, Oulu universitehta
johanna.ijas@samiskhs.no

Marjatta Jomppanen
Giellagas-instituhhta,
Oulu universitehta
marjatta.jomppanen@oulu.fi

Outi Länsman
Giellagas-instituhhta,
Oulu universitehta
outi.lansman@oulu.fi

Trond Trosterud
Romssa universitehta
trond.trosterud@uit.no

Linda Wiechetek
Romssa universitehta
linda.wiechetek@uit.no